

DVE

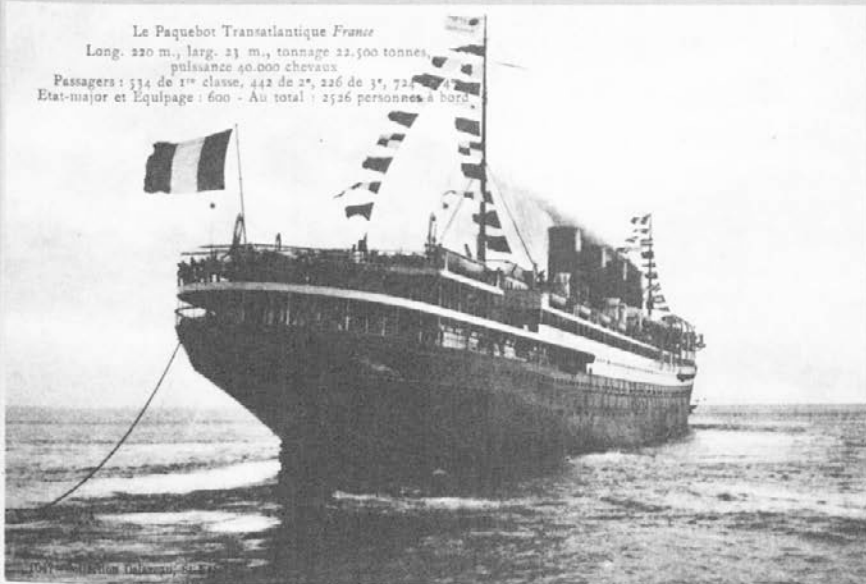
5

DOMOVINI

Le Paquebot Transatlantique *France*

Long. 220 m., larg. 23 m., tonnage 22.500 tonnes,
puissance 40.000 chevaux

Passagers : 534 de 1re classe, 442 de 2e, 226 de 3e, 724 de 4^e
Etat-major et Equipage : 600 - Au total : 2526 personnes à bord

TWO

HOMELANDS

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Ljubljana 1994

C 117 416390 416390

UDK 325.2
ISSN 0353-6777

DVE DOMOVINI

Razprave o izseljenstvu

TWO HOMELANDS

Migration Studies

5

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo

Center of Scientific Research
of the Slovene Academy of Sciences and Arts
The Institute for Slovene Emigration Research

Ljubljana 1994

99502547

Dve domovini / Two Homelands 5

Razprave o izseljenstvu

Migration Studies

Uredniški odbor

Marjan Drnovšček (glavni urednik), Rado Genorio, Ferdo Gestrin (odgovorni urednik), Mirko Jurak, Aleksej Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček, Janez Stanonik, Andrej Vovko, Janja Žitnik.

Lektorica

Marjeta Humar

Korektorica

Brigita Cerar

Prevod

AMIDAS, Ljubljana

Bibliografska obdelava

Martin Grum

Naslov uredništva

Inštitut za slovensko izseljenstvo,

ZRC SAZU, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, Slovenija

Priprava besedila

Alenka Koren

Namizno založništvo

Prostorskoinformacijski center, ZRC SAZU

Tisk

Tiskarna Pleško

Naklada

300 izvodov

Za strokovnost prispevkov in citiranje odgovarjajo avtorji.

Slika na naslovnici prikazuje čezoceanski parnik France, ki je od Le Havra do New Yorka prevažal tudi slovenske izseljence.

Revija je izšla s finančno pomočjo Ministrstva za znanost in tehnologijo R Slovenije. Znanstvena revija *Dve domovini/Two Homelands* šteje med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov (po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo R Slovenije, št. 415-01-17/95 z dne 16.2.1995).

KAZALO – CONTENTS

RAZPRAVE IN ČLANKI (TREATIES AND ARTICLES)

Zmago Šmitek

Janez Krstnik Mesar – portret tonkinškega misijonarja iz 18. stoletja
(Portrait of the Tonkin missionary from the 18th century) 7

Marjan Drnovšek

Mass Emigration and Slovenes
(Množično izseljevanje in Slovenci)..... 19

Darko Friš

Jugoslovanska katoliška jednota /1898-1920/
(Jugoslovanska katoliška jednota /1898-1920/) 37

Bogdan C. Novak

Adamic and Yugoslavia during World War II: The Slovene Catholic
Response
(Adamič in Jugoslavija med drugo svetovno vojno: slovenski katoliški
odgovor)..... 63

Irene Mislej

Primorski odbor – politično delovanje Primorskih Slovencev med drugo
svetovno vojno v Argentini 85

Marina Lukšič-Hacin

Dr. Božo Škerlj in slovenski izseljenci v Ameriki
(Dr. Božo Škerlj and Slovene Emigrants in America) 115

Janja Žitnik

Lev Detela – upornik med literati
(Lev Detela – a Rebel among Men of Letters) 123

Zlatko Skrbis

On Ethnic “Communities” in Non-Native Environments
(Etnične skupnosti v tujih okoljih) 137

Aleksej Kalc

Smernice preučevanja izseljenstva v slovenskem zamejstvu v Italiji in slovensko izseljevanje z zamejskega prostora v delih italijanskih avtorjev (The Guidelines for the Study of Emigration of the Slovenes living in Italy and Emigration of the Slovenes from the Regions in the Works of Italian Authors).....	151
--	-----

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA
(REPORTS AND REFLECTIONS)

Rozina Švent

Štiridesetletnica delovanja Slovenske kulturne akcije.....	179
--	-----

Aleksej Kalc

Poročilo o simpoziju "Emigrazione e territorio: tra bisogno e ideale" (Izseljevanje in teritorij: med potrebo in idealom) Varese, 18.-20. maja 1994.....	183
--	-----

Aleksej Kalc

Hoffnung Amerika. Europäische Auswanderung in die Neue Welt, Karin Schulz (Hrsg.), NDW-Verlag, Bremerhaven 1994, 293 str.	187
--	-----

AVTORSKI IZVLEČKI
AUTHOR'S ABSTRACTS

RAZPRAVE

JANEZ KRSTNIK MISAR – PORTRET TONKINSKEGA MISIJSKEGA DELAVCA IN ČLOVEKA

IN ČLANKI

Janez Krstnik Misar je bil rojen v Gorici 12. avgusta 1673 kot najmlajši sinček očeta in mame v družini Mihaela Misarja. Oče je bil sodec po Epiškopijskih registrih, peterih pa mese z Branika (Kilamberka) in je živel v Gorici. Je veliki sin, poročen se je 19. januarja 1698 poročil s Katarino Standa, hčerko pobožnega svetilnara Leonarda. Otroka je kmalu imenoval po obeh ik hvati Mihael, mama pa sta bila Anton Duce (Buzja) in Felicita Subelj (Čičala). Iz tega je mogoče sklepati, da je Janez odrasel v slovenskem okolju in kulturnem okolju.

Po konvenciji leta 1699 v Gorici je od leta 1695 v Gradcu študiral teologijo in bil leta 1699 ali 1700 posvečen v duhovnika. Na Dunaju je študiral od oktobra 1701 naprej v jezuitski reši. Tam je živel kot novice in od tedaj 18. avgusta 1703 postal pravi jezuit in odšel v misijono. Njegova želja po vstopu v misijono poskušava je izkazala bila razočanje velika, saj je drug dopis v podobi posrečeno poslal v Rusijo 23. junija, prav tako z Dunaja. Kosar iz leta 1704 (23. decembra) je poslal prošnjo iz Gorice, kjer je poučeval na jezuitskem kolegiju, nato se je odpravil še taktič z Reke (24. januarja, 31. februarja in 2. maja 1705) kot profesor grammatike na jezuitskem kolegiju.

V eni od pismen (24. januarja 1705) je izrecno zapisal: "ut non solum ad christianizandum sed et ad eversionem bellorum et guerrarum cum his. Pevci na svetovni od Duce vodice", v neki drugi (21. februarja 1705) pa: "ut per se Casuar staret sine et sine veritas, sed quoniam vel aliorum itegritatem et integritatem." To dokazuje, da se je Janez najbolj zalel na Kriegerja.

Njegova vstopnica je bila izdana v Gorici 2. avgusta 1705 s pozitivnim dovoljenjem jezuitskega velikega Skupščine. Njegova vstopnica je bila izdana v Gorici 2. avgusta 1705 s pozitivnim dovoljenjem jezuitskega velikega Skupščine. Njegova vstopnica je bila izdana v Gorici 2. avgusta 1705 s pozitivnim dovoljenjem jezuitskega velikega Skupščine.

TREATIES

AND ARTICLES

Po prilagoditvi jezuitskega reda v Gorici se je odšel leta 1703 in se prijavil na novo ustanovno družbo, je privedel vstopnico leta v južnih kitajskih provincah. Leta 1713 ga vili omencjajo v Kantonu, od koder se je še 190 leto odpotoval v misijono v Kodačini (južna delu današnjega Vietnam). Portugalski so iz Macaa vedrskovali redne pomorske trgovske vozne v Kodačino, zato se je Misar najprej zalel na eno od takih ladij.

JANEZ KRSTNIK MESAR – PORTRET TONKINŠKEGA MISIJONARJA IZ 18. STOLETJA

Zmago Šmitek

Janez Krstnik Mesar je bil rojen v Gorici 12. avgusta 1673 kot najmlajši izmed sinov in treh hčera v družini Mihaela Mesarja. Oče je bil, sodeč po župnijskih registrih, peterih po rodu z Branika (Rihemberka) in je živel v Gorici že več let, preden se je 19. januarja 1658 poročil s Katarino Bandeu, hčerjo goriškega meščana Leonarda. Otroka je krstil duhovni pomočnik Ivan Milošič, botra pa sta bila Anton Busič (Busiz) in Felicita Stibilj (Stabila).¹ Iz tega je mogoče sklepati, da je Janez odraščal v slovenskem družbenem in kulturnem okolju.

Po opravljenem liceju v Gorici je od leta 1695 v Gradcu študiral teologijo in bil leta 1699 ali 1700 posvečen v duhovnika. Na Dunaju je 7. decembra 1701 vstopil v jezuitski red.² Tam je živel kot novic in od tod 18. aprila 1703 poslal prvo prošnjo za odhod v misijone. Njegova želja po takšnem poslanstvu je morala biti resnično velika, saj je drug dopis s podobno vsebino poslal v Rim že 23. junija, prav tako z Dunaja. Konec istega leta (23. decembra) je ponovil prošnjo iz Gorice, kjer je poučeval na jezuitskem kolegiju, nato pa se je oglasil še trikrat z Reke (24. januarja, 21. februarja in 2. maja 1705) kot profesor gramatike na tamkajšnjem kolegiju.³

V eni od prošenj (24. januarja 1705) je izrecno zapisal: "*ut me parem ad auspicandum inter ad missiones indicas et quidem cum Rd. Pre Procuratore ad Sinas reduce*", v neki drugi (21. februarja 1705) pa: "*ut patris Costner comes Siam et Sinas uertus, ad quarum nel aliorum Regionum missiones...*"⁴ To dokazuje, da si je sam najbolj želel na Kitajsko.

Njegova vztrajnost je bila naposled poplačana s pozitivnim odgovorom jezuitskega vodstva. Skupaj z alzaškim misionarjem Romanom Hindererjem iz zgornjenemške jezuitske province je še istega leta odplul iz Genove v Cadiz in od tod okoli Afrike in mimo Indije v Macao.⁵

Po prilagoditvenem obdobju v Macau, med katerim se je učil jezika in se privajal na novo kulturno okolje, je prevzel misijonarsko delo v južnih kitajskih provincah. Leta 1712 ga viri omenjajo v Kantonu, od koder pa je še isto leto odpotoval v misijone v Kočinčini (južnemu delu današnjega Vietnama). Portugalci so iz Macaa vzdrževali redne pomorske trgovske zveze s Končinčino, zato se je Mesar najverjetneje vkrcal na eno od takšnih ladij.⁶

Tudi ime Kočinčina je bilo portugalska skovanka, ki je pomenila "kitajski Kočin" (po prestolnici Kečo), za razliko od pristanišča Kočin na zahodni indijski obali.

Ozemlje Vietnam je za evropske misijonarje dobilo poseben pomen potem, ko so se morali umakniti iz Japonske. Pri tem je bilo pomembno dejstvo, da so se ob vietnamskih obalah ustavljale japonske trgovske ladje in je bil mogoč vsaj posreden stik z japonskim cesarstvom, ki se je zaprlo vase pred vsemi tujimi vplivi. Dokler je trajala dolga vojna med severnim in južnim Vietnamom, so domači vladarji tolerirali misijonarsko delo portugalskih, italijanskih in francoskih jezuitov, saj so bili odvisni od evropskih pošiljk orožja in streliva. Po končani vojni, leta 1672, pa je prišlo do občasnih preganjanj, izgonov misijonarjev, pa tudi smrtnih obsodb tistih, ki se niso hoteli odreči krščanstvu. Uspehi misijonarjev so namreč med vladajočo elito zasejali strah, da bo nova vera spodrinila uradni (državni) konfucianizem. Druga nevarnost za tradicionalno kulturo je bila abeceda, prirejena po latinici, ki so jo širili misijonarji in je zaradi svoje enostavnosti ogrozila uveljavljeni sistem kitajskih pismenk. Zaradi vsega tega je vietnamska aristokracija močno omejevala vsakršne stike z zahodnimi imperiji: evropski trgovci so smeli le v maloštevilna trgovska središča, tam so lahko ostajali le kratek čas in trgovali samo s predstavniki višjih slojev.⁷ Misijonarji pa so si kupovali naklonjenost domačih vladarjev z zaposlitvami na dvoru kot astronomi, zdravniki, mehaniki ipd.

Glede na omenjene neugodne okoliščine je bila Mesarjeva usoda v bistvu odločena. V kraju Tum Ke so ga domačini obdolžili, da je čarovnik, ki si iz mrtvaških kosti pripravlja tekočino, jo vlije ljudem na glavo in jih tako začara, da proti svoji volji postanejo kristjani. Lokalni vladar, ki je bil sam nekoč kristjan, a se je veri odrekel, je dal Mesarja zapreti in ga obsodil na smrt z obglavljanjem. Ko pa je izvedel, da je Mesar redovni sobrat Antonia Arnedo,* misijonarja in astronoma v prestolnici, ki je bil tedaj v prijateljskih stikih s kraljem, je odločitev spremenil in Mesarja izgnal iz dežele.⁸

Tako se je Mesar moral z ladjo prepeljati nazaj v Macao; med potjo je srečno preстал hud morski vihar.⁹ Svojemu redovnemu predstojniku se je prijavil kot kandidat za nove misijonarske naloge in si dobil dovoljenje za

* Antonio Arnedo, rojen leta 1660 v Aragoniji, je prišel leta 1687 v Macao, od leta 1695 pa je delal v Kočinčini in Tonkinu. Leta 1712 ga je kralj Kočinčine poslal v Macao, da bi v njegovem imenu sklenil pogodbo o trgovini s Portugalci. To nalogo je uspešno opravil in si na dvoru še povečal ugled.

delo v Tonkinu (Severni Vietnam), kjer se je leta 1712-913 poleglo preganjanje kristjanov. V cerkvi Matere božje v Macau je 8. decembra 1714 opravil slovesno redovno zaobljubo.¹⁰ Konec aprila 1715 se je odpravil peš vzdolž južne kitajske obale do obmejnega mesta Lienčeu (Lianzhou, z današnjim imenom Hepu), oddaljenega od Macaa skoraj petsto kilometrov zračne linije. Kot je poročal v pismu jezuitu Mihaelu Faitu (Lienčeu, 10. junija 1715), je za to pot porabil šestindvajset dni. Medtem ko je čakal na vodnike, da bi ga popeljali čez mejo do misijonske postaje, oddaljene šest dni hoda, si je ogledal življenje Kitajcev v tem mestu in ga na kratko popisal svojemu redovnemu sobratu.

Popis šeg in navad domačinov v Lienčeu kaže na avtorjevo zanimanje za vse, kar je bilo nenavadno in barvito; zlasti seveda za naziranja Kitajcev o človeški duši in za verske obrede. Čeprav se je sam izogibal komentarjem, že po načinu opisovanja in izbranih primerih opazimo težnjo po karikiranju ali celo drastičnem slikanju drugoverskih zablod. Razlike med nekrščanskimi religijami Azije mu niso bile jasne ali pomembne, kar je vidno iz njegove rabe oznake "*muslimani pitagorske sekte*". Oznaka "*muslimani*" v tej besedni zvezi pomeni nevernike, "*pitagorska sekta*" pa budiste (o tem, da sta Pitagora in Buda ena in ista oseba, je razpravljal že Matteo Ricci, za njim pa so to hipotezo povzeli še drugi avtorji).¹¹ Mesarjev opis obredov v mestu Lienčeu pa kaže, da niso bili budistični, pač pa konfucianistično-taoistični. Zaradi kitajskega religioznega sinkretizma se Mesarju razlike med temi verami niso zdele pomembne, toliko manj, ker je bilo zanj vse to le praznoverje in idolatrija.

Mesarjev odklonilni odnos do kitajskih religij se kaže tudi v njegovem zavračanju metode misijonarjenja, ki so jo prakticirali jezuiti. Njegovo "*pravoverno*" stališče dokazuje tudi incident, ki se je zgodil kmalu po njegovem prihodu v Macao. Papežev odposlanec Charles Thomas Maillard de Tournon, ki je javno nastopil proti jezuitskemu ohranjanju tradicionalnih kitajskih verskih obredov v krščanskem bogoslužju, je med kitajskimi misijonarji sprožil val ogorčenih protestov, zato so ga v Macau dali celo v hišni pripor. Skupaj z njim so za določen čas pridržali tudi njegove somišljenike: Janeza Krstnika Mesarja in italijanska jezuita Pietra Francesca Capaccija in Carla Amianija.¹² Tovrstne spore je leta 1715 skušal rešiti papež Klement XI. z bulo *Ex illa die*, v kateri je ponovno obsodil mešanje krščanskih in krivoverskih obredov. Tedaj so morali misijonarji posamič s podpisi potrditi svoje soglasje.

Da je bila Kitajska za Mesarja nekakšen "narobe svet", je razvidno tudi iz njegovega opisa družinskega življenja v mestu Lienčeu, kjer je ugotovil, da med nižjimi sloji "vladajo žene moškim, vodijo gospodrstvo, sklepajo pogodbe, nosijo moško obleko in se bavijo z obrtjo".¹³ V Mesarjevem domačem (slovenskem) okolju bi bila takšna zamenjava vlog med spoloma seveda nenaravna, zato je razumljiva Mesarjeva negativna reakcija v nadaljevanju pisma, ko istim ženskam očita, da na silo odvrta svoje može od krščanstva. O nizki moralni zavesti prebivalstva pa naj bi bili govorili Mesarjevi podatki o oženjenih menihih in o krutih postopkih sorodnikov do bolnika ali suverena do podložnikov. Šlo je torej za dokaj enostransko, dogmatično gledanje na kitajsko kulturo v času, ko se je v Evropi že širil krog razsvetljskih občudovalcev Konfucija.

V pismu Mihaelu Faitu je Mesar omenil, da ga je v misijonskem okrožju, kamor je bil namenjen, čakalo deset do dvanajst tisoč spreobrnjenih domačinov. (To je bilo območje na severozahodu Tonkina, ki je po smrti C. Royerja ostalo brez misijonarja.)¹⁴ Med oskrbovanjem kristjanov v severnovietnamskih vaseh se je srečeval s številnimi nevarnostmi. Ohranil se je zapis o njegovem potovanju po reki, ko se je skrit na nekem čolnu srečno izognil aretaciji.¹⁵ O hudih težavah govorijo že suhoparne številke: leta 1718 je bilo v Mesarjevem misijonu le še osem tisoč kristjanov, istega leta pa se je na velikonočne praznike začelo preganjanje, ki je mnoge kristjane prisililo, da so zbežali ali pa se odpovedali veri.¹⁶

Leta 1721 je v Tonkinu prišlo do novih velikih pogromov proti kristjanom. Mesar se ni umaknil čez bližnjo kitajsko mejo, čeprav bi to lahko storil. Skrival se je v gozdu pri kraju Lofeu (današnji Mon Cai) in se leta 1722 predal vojakom. Na splošno so misijonarji v Kočinčini in Tonkinu med preganjanji raje ostajali v deželi kot pa bežali v varnejše zamejstvo. Tako je npr. misijonar Flory ob pregonih v Kočinčini leta 1724 pisal: "Odločil sem se, da bom ostal skrit vse do odhoda vojnih ladij, po tem pa se bom znova pojavil kot običajno, da ne bi zapustil toliko kristjanov v času spopada. Kajti kot misionarji ne sprejemajo odločitve, da bi odšli zato, da kristjanov potem ne bi več preganjali, se tudi meni takšni razlogi ne zdijo dobri, saj bi preganjanje zagotovo trajalo tudi po našem odhodu. Menim celo nasprotno, da to daje zelo slab zgled za pobeg v podobnih okoliščinah."

Vojaki so Mesarja skupaj z italijanskim jezuitom Francescom Bucharellijem, ki je deloval blizu mesta Kefat (Ke Sat, severozahodno od Hanoja), vkovali v verige in oba odpeljali v prestolnico Tonkina, današnji Hanoi. Po opisih sodobnikov v tem mestu ni bilo veliko kraljevskega blišča:

“Je brez obzidja, vendar strašansko razpotegnjeno, vmes so tu in tam velika jezera. Povsod kamor človek gre, sreča toliko ljudi, da so ulice kljub svoji širini težko prehodne. Na več krajih so hiše narejene iz bambusa in ometane z ilovico pokrite pa navadno s slamo. Nekatero druge so zgrajene tudi iz opeke z nekaj apnenega ometa in z opečnato kritino.”¹⁷

Po zasliševanjih pred sodniki so ju zapirali v tesne in nizke bambusove kletke, da se je bilo v njih težko premakniti, in ju strogo nadzorovali. Kmalu sta tako oslabela, da se nista mogla držati na nogah. To pa ni preprečilo, da ju ne bi bili postavili pred sodni zbor, katerega člani so prišli v prestolnico iz raznih provinc. Spet so ju vklenili, ju bosih nog vodili po mestu v posmeh, med zasliševanji sta morala dolge ure klečati na sončni pripeki. Ker do končne obsodbe ni prišlo, so ju ponovno zaprli.

Vesti o njuni usodi in o preganjanih katolikov v Tonkinu so se medtem širile na Kitajsko in v Evropo. Oktobra 1722 je francoski jezuit Antoine Gaubil pisal iz Pekinga svojemu bratu, da so v Tonkinu *“porušili cerkve, da je več kristjanov odpadlo od vere, da so drugi umrli zanjo, da sta očeta Messari in Bucarelli... veliko pretrpela v ječi, da so se misijonarji povečini poskrili.”*¹⁸ Znani astronom Ignac Kögler je o teh dogodkih poročal v Nemčijo v pismu iz Pekinga v oktobru 1723.¹⁹

Nekdanji Mesarjev družabnik na poti v Azijo Roman Hinderer je kot vizitator kitajske in japonske province odpotoval v Lofeu in ostal tam od 28. decembra 1722 do 14. aprila 1723, da bi dosegel izpustitev obeh misijonarjev, a brez uspeha.²⁰ Vrniti se je moral v Peking zaradi smrti kitajskega cesarja Kamhija.²¹

Po desetih mesecih ječe je Mesar dobil močno dizenterijo in je v nekaj dneh podlegel. Datum njegove smrti se v različnih virih razlikuje: 15. junij, 23. junij in 25. junij 1723; najverjetnejši je prvi.²² Truplo se je napihnilo, da ga ni bilo mogoče položiti v krsto, zato so morali napraviti drugo, večjo, nato pa so ga na kraljev ukaz pokopali zunaj mesta. Po sedmih mesecih je predstojnik tonkinških misijonov Stanislas Machado naročil, naj katehisti na skrivaj prenesejo ostanke v cerkev v vasi Kene v severni provinci. Ko so grob odprli, je telo že razpadlo, le desna roka je po čudežu ostala nepoškodovana.²³

Okoli Mesarja so se tako kmalu po njegovi smrti začele spletati legende, ki jih je še bolj vzpodbudila nasilna smrt njegovih sodelavcev. Bucharelli je bil namreč 11. oktobra 1723 obglavljen skupaj z devetimi katehisti in služabniki, ki so bili ujeti z njim in Mesarjem. Zaradi simbolike se je verjetno

v ustnem izročilu tudi datum Mesarjeve smrti premaknili s 15. na 23. junij, dan pred praznikom patrona Janeza Krstnika. Nekateri Vietnamci so vedeli povedati, da so trije sovražniki kristjanov, ki so obsodili na smrt dva Evropejca (Mesarja in Bucharellija), nesrečno končali: "*prvega so prijeli, vtaknili v ječo, zadavili in pokopali globoko pod kup kamnov in lončenih črepinj ... Druga dva ... sta bila prav tako zaprta in umorjena na kraljevo zapoved. Guverner, ki je dal ujeti te kristjane, je osem ali deset dni zatem nenadoma umrl. Vladar, ki je potrdil smrtno obsodbo, ... je bil prav tako žrtev nagle smrti*"²⁴ Pripoved o maščevanju neba za smrt obeh misijonarjev je bila zapisana leta 1744, torej celih dvajset let po Mesarjevi smrti, in kaže, da so se o njem med domačini še dolgo spletale različne zgodbe in razlage.

Mesarjeva usoda je bila le ena od epizod v verigi nasilja, s katerim so vietnamski vladarji skušali zaustaviti širjenje katolicizma. To jim je nekajkrat že skoraj uspelo, saj so npr. po aretaciji Mesarja in Bucharellija v vsem Tonkinu ostali le še štirje evropski misijonarji.²⁵ Iz Macaa pa so čez mejo prav tako vztrajno prihajali novi redovniki in nadomeščali izgube. Omeniti je tudi treba, da so bila preganjanja kristjanov v Tonkinu pogostejša in ostrejša kot v Kočinčini. Čeprav je bil v Kočinčini leta 1724 izdan kraljev ukaz o izgonu misijonarjev, ga niso izvajali s pretirano ostrino, po letu 1725 pa je vse do srede stoletja trajalo obdobje verske tolerance. V Tonkinu so se samo v 18. stoletju zvrstili grobi pritiski v letih 1712, 1718, 1721, 1737, 1745 in 1773, pri čemer je število žrtev naraščalo.²⁶

OPOMBE

- ¹ I(van) M(artelanc), Naši misijonarji iz prejšnjih stoletij (Jezuitje Mesar, Kapus, Ratkaj), U. C. Miss. pro Jugoslavia, knj. VIII., Ljubljana 1934, str. 8-9; Giovanni Kren, Missionari nostri. Cenni biografici illustrati, Gorizia 1941, str. 7.
- ² Italijanska literatura (npr. Emilio Patriarca, Il padre Giovanni Battista Messari, Profili di missionari Friulani XXVII, Asti 1950, str. 11) večinoma omenja Gradec kot mesto Mesarjevega vstopa v jezuitski red, vendar dokumenti kažejo, da je bil to Dunaj (prim. Joseph Déhergne, Répertoire des Jésuites de Chine de 1552 a 1800, Bibliotheca Institutii historici S. I., zv. 37, Roma 1973, str. 175 (Austr. 127, 129 v); Ladislav Lukács, Catalogus generalis II., Roma 1988, str. 1002). Martelanc (op. cit., str. 10) ima datum 17. december 1701.

- ³ Archivum Romanum Societatis Iesu (= ARSI), FG 755 (indipetae), vol. 24, št. 428, 429, 434, 451, 452, 457.
- ⁴ Prav tam. št. 452, 451.
- ⁵ Glej Welt-Bott II, pismo s Kitajske l. 1725 (št. 293).
- ⁶ Mesar je v Macau srečal bogatega trgovca Nikolaja z Reke, ki je bil tedaj že okoli 30 let zdoma (glej pismo Mihaelu Faitu iz Lienčea 10. junija 1715 v zborniku misijonskih pisem Welt-Bott I, 1. del, Augsburg-Grätz 1726, str. 32, št. 137). Do tega srečanja je prišlo že po Mesarjevem povratku iz Kočinčine, konec leta 1714. Nikolaj je bil lastnik več trgovskih ladij. V kronikah mesta Macaa je podatek, da je Nicolao Fiume v brodolomu leta 1728 izgubil ladjo Boas Novas z vso posadko in leta 1735 na enak način še ladjo San Antonio. Obe sta vzdrževali zvezo med Macaom in Manilo (Manuel Teixeira, Os Missionários portugueses no Vietnã, Boletim eclesiástico da diocese de Macau, št. 669, janeiro de 1960, str. 994-995).
- ⁷ Nguyen Khac-Kham, The Acceptance of Western Cultures in Vietnam from the XVIth Century, East Asian Cultural Studies, vol. VI. (marec 1967), št. 1-4, str. 201-204.
- ⁸ Franc M. Pirro S. I., I Grandi Missionari; Padre Giovanni Messarr S. I., Le Missioni della Compagnia di Gesù XXX (15. april-15. maj 1944), št. 5-6, str. 74.
- ⁹ Raccolta di varie notizie spettanti alla Cristianità del Tunkino ed alla persecuzione che la trauglia, ARSI, Iap.-Sin. 83-84, fol. 69 r.
- ¹⁰ Joseph Déhergne, op. cit., str. 175. Glej tudi Mesarjevo pismo v Welt-Bott I, 1. del, št. 137.
- ¹¹ Henri de Lubac, La rencontre du bouddhisme et de l'occident. Etudes publiées sous la direction de la Faculté de Théologie S. J. de Lyon — Fourvière, Théologie 24, Pariz 1952, str. 77, 121.
- ¹² Joseph Déhergne (enako kot v opombi 10); Lettres édifiantes ..., Pariz 1839, III., str. 167-181.
- ¹³ Welt-Bott I, 1. del, št. 137 (str. 33).
- ¹⁴ Raccolta di varie notizie ..., fol. 69.

- ¹⁵ Prav tam, fol. 69 v — 70 r.
- ¹⁶ Prim. pismo Balthasarja Millerja iz Macaa 13. septembra 1718, Welt-Bott I, 7. del, št. 160.
- ¹⁷ Opis Hanoja iz leta 1666 v dnevniku francoskega misijonarja François Deydierja (Adrien Launay, Histoire de la Mission du Tonkin, Documents Historiques I (1658-1717), Pariz 1927, str. 24).
- ¹⁸ Antoine Gaubil S. J., Correspondance de Pékin 1722-1759, publiée par Renée Simon, Ženeva 1970, str. 41.
- ¹⁹ Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München, Jesuiten 590, fol. 128 v.
- ²⁰ Joseph Déhergne, op. cit., str. 126-127.
- ²¹ Welt-Bott II, št. 293 (str. ...).
- ²² Datum 15. junij 1723 je zapisan v poročilu o Mesarjevi smrti (ARSI, Iap.-Sin. 82, fol. 370), navaja pa ga tudi Michael Bonbardi v svojem delu Udeni Graecanses Academici suo Sanguine purpurati, Graecii 1727, str. 167.
- ²³ Pismo F. de Chavesa iz Hanoja 17. aprila 1724 (M. F. de Montezón, Mission de la Cochinchine et du Tonkin, Voyages et travaux des missionnaires de la compagnie de Jesus II, Pariz 1858, str. 293-295).
- ²⁴ Lettres édifiantes ..., 28^c Recueil, Pariz 1758, str. 260-261.
- ²⁵ Charles B. — Maybon, Histoire moderne du Pays d'Annam (1592-1820), Pariz /1920/, str. 135.
- ²⁶ Prav tam, str. 138-139.

ABSTRACT

**JANEZ KRSTNIK MESAR: PORTRAIT OF THE TONKIN
MISSIONARY FROM THE 18TH CENTURY**

Zmago Šmitek

In the 18th century in Tonkin and Cochin China, now Vietnamese territory, missionaries of various orders and nationalities were active: Portuguese Jesuits, the missionaries of the French association Missions Etrangères, Spanish Franciscan missionaries from the order province in Manila and Italian missionaries of various orders appointed by the Roman Propaganda fide. Janez Krstnik Mesar, a missionary of Slovene origin, belonged to the last order mentioned.

Janez Krstnik Mesar was born on August 12 in 1673 in Gorizia, today a town on the border between Slovenia and Italy. His father was a Slovene immigrant while his mother was native to the town. Gorizia politically belonged to the Italian hinterland and for this reason, Mesar is frequently referred to as an Italian in historiographic literature and therefore he often appears under the Italian variation of his name – Giovanni Battista Messari.

After he joined the Jesuit order in 1701 in Vienna, Mesar submitted several requests to the order's mayors in Rome for a missionary post in Asia. He eventually departed for Macao via Genoa and Cadiz in 1705 in the company of Roman Hinderer, a Jesuit missionary from Alsace. He was first assigned the post in the southern Chinese provinces and in 1712 he moved to Cochin China (the southern part of modern day Vietnam). There he had to face the resistance of the ruling aristocracy to the introduction of Christianity and Europeanization in general. Soon after that he was arrested, then imprisoned and sentenced to death. His salvation was negotiated through the intervention of Antonio Arnedo, a Jesuit from Hue (then the capital). After that he was expelled to Macao. The principal of the order whose seat was in Macao appointed him to a new missionary region in Tonkin in modern day North Vietnam where, after the persecution of Christians in 1712-1713, there arose the need to reorganise the church.

Mesar set out on the journey for Tonkin on foot in April 1715 following the route along the south Chinese coast. On the way he stopped in the Chinese border town of Lianzho (modern day Hepu) where he recorded the

manners and customs of indigenous people in a letter published in the anthology, *Der neue Welt-Bott*. His writing reveals a rather conservative and Eurocentric understanding, and a negative attitude towards Chinese religions. In the Tonkin region where Mesar was appointed to, he was responsible for some 8000 Catholics. The work of missionaries was obstructed by the central authorities whose interventions occasionally erupted into real pogroms (e.g. in 1718 and 1721). In 1722 after a long period of hiding, Mesar submitted to his persecutors. He was taken to the capital (present day Hanoi), together with the Italian Jesuit missionary, Francesco Bucharelli. Both were sentenced to death but Mesar fell ill while in prison and died on 15 June 1723. Bucharelli was beheaded in October of the same year along with nine other catechists and servants.

It is evident from archive sources that the death of the two missionaries elicited strong response in Europe and aroused interest in the religious and political situation in Tonkin and Cochin China. Mesar's fate was described in a booklet by Michael Bonbardi, *Undeni Graecenses Academici suo Sanguine purpurati, Graecii 1727*. The legend about the revenge of Heaven on all who were guilty for the death of the missionaries persisted even among the natives of Tonkin for several decades after the incident.

The activities of J.K. Mesar in China and Vietnam represent a significant episode in the history of the Slovenes' contacts with foreign cultures. As a Jesuit missionary in the first half of the 18th century, Mesar was involved in the disputes over the adaptation methods and the Portuguese patronage in China. He ended his life as the victim of the struggle between European prozealotry and Asian traditionalism. His biography which was reconstructed mainly on the basis of archive sources vacillates between his personal life story and the legend of him as a saint.

MASS EMIGRATION AND SLOVENES

Marjan Drnovšek

Since the great discoveries of the 15th century, European civilisation and Christianity have penetrated most parts of the world. From Columbus on, Europe discovered and conquered the world on a huge scale, but its populations practically flooded the American continent in the 19th and the beginning of the 20th centuries. Developing industry in Europe unleashed a constant flow of rural populations from the country to the towns and the emerging industrial centres. The Americas, in particular the United States, and its rapid economic development in the 19th century attracted a great wave of immigrants from the "old" world. The development of rail and sea transportation, brought about by the invention of steam power, was making the world much more accessible and attractive to all those who felt hemmed in in an increasingly more densely populated Europe. The period of the 19th and the beginning of the 20th centuries is considered to be a period of mass emigration, started by the Anglo-Saxon population and completed by the wave of Slavonic, Jewish and Mediterranean emigration at the turn of the 20th century. After the First World War, the "golden door" to the United States was left only partly open, but immigration to the continent of North America never really ceased. It has been estimated that between 1790 and 1960 some 41 million people moved to the United States, of whom 90% moved from Europe and three-quarters moved before 1914. However, Europe was not deserted; despite the emigration, its population tripled from 140 million (in 1750) to 450 million (in 1914).¹

During the period under examination, Slovenes lived in the south of the Austrian part of the Habsburg monarchy, squeezed between the Pannonian plain and the sea (Trieste) on the one side, and the Alps, the Kolpa and Sotla rivers, where they bordered with Croatia, on the other. In the 19th century, they were established as a proper nation with a language and developed culture, science and arts. They manifested their interests through a number of political societies – from the 19th century these were political parties – cultural and economic societies and their representatives in the provincial diets and in the central parliament in Vienna. They published numerous provincial and professional papers, weeklies, monthlies and daily newspapers. The introduction of the general eight-class compulsory school in

Austria (1869) resulted in an increased number of literate and broad-minded Slovene people: in 1900 only 15% of Slovenes were illiterate. The major part of the population were peasants while the bourgeoisie and industrial workers were only a thin strata of the Slovene population. The few industrial companies and mines were mainly in the hands of foreign capital – German for instance. Fear of German and Italian territorial aspirations was great: respectively, Carinthia and Styria in the north and Primorska and Gorizia in the west. Slovenes considered Austria to be a country in which they had been living for centuries but one which did not ensure them equality with the big nations within this multinational monarchy, for example with the Germans. Slovenes also lacked their university structure, their large number of grammar schools and, above all, their economic power. However, by the end of the 19th century or until the First World War, Slovenes had developed into a proper nation, in terms of culture and of a political will that was equal to the others'. But the population was only slightly on the rise. According to the 1910 census, 1,182,300 Slovenes lived in the Slovene national territory in the then Austro-Hungarian empire and some 40,000 in Italy (Venetian Slovenes and Resians). Demographers found that the whole of the natural population increase at home could be accounted for by a surplus population which had to find food and shelter outside the homeland, which means outside Slovene ethnic territory, and in great numbers outside Austria, in other countries of Europe, Africa (Egypt) and above all in the United States of America.²

The Slovene territory was particularly transitional and sensitive to a large variety of civilisational and cultural influences. It was squeezed between the Roman and German world on one side and the South-Slavonic world on the other. The population was emigrating in numbers even before the great "*American boom*" in the 19th century. To a lesser extent, people in turn moved into this territory, which became the destination of more substantial immigration only in the 1960s from other parts of Yugoslavia. If I limit myself to the migrations in the 19th and the 20th centuries, I can say that the wave of Slovene emigration to the USA was an integral part of the European wave, more precisely, the Slavonic and Jewish wave from eastern and central Europe during the period of mass emigration.³ In the period under examination, seasonal emigration to nearby lands, in particular towards the east – to Croatia, Bosnia, Romania among others – was very strong among Slovenes. A special factor in determining the destinations of emigrating Slovenes is the fact that they lived in the multinational Habsburg monarchy and that the edge of the ethnic area was also the boundary between the "*homeland*" and "*foreign land*", although these were within the same

country.⁴ To take into consideration the ethnic area seems to me the most acceptable with regard to Slovenes, since the life environment of a Slovene miner in Voitsberg in German Styria, for instance, was similar to one in Gladbeck in Germany, despite the fact that the Slovene miner in Slovene territory and the one in Voitsberg lived in the same country. In both cases, the Slovene immigrants lived in a different ethnic and social environment, which had the same impact on their assimilation, and which meant that they slowly merged into a different ethnic environment and thus lost their national identity. In the legal terms of the state, emigrants were considered to be those people who travelled across the sea in the between-decks of ships or in third class. Janez Evangelist Krek wrote in 1913 that emigrants were people going beyond the state border, normally travelling across the ocean, to earn and save money and then return home.⁵ The question of the permanent or temporary nature of an individual's expatriation then arises. Seasonal emigration was either a longer or shorter temporary absence, and this was carried out in practice. With regard to the emigration to Germany or the USA, for instance, the most popular was temporary absence, an observation made by Krek in the statement above. In 1893, twenty years before Krek, *Landeshauptmann* of Kočevje wrote in a circular letter that emigrants were those: "... who leave their homeland to stay for a considerable period of time in America."⁶ Both cases reflect the generally accepted idea of the time that emigrants would return home. Even in the preserved census forms in Carniola (e.g. 1880, 1890, 1900, 1910), the section relating to "absence" was mostly filled in with the word "temporary" for those noted as being in America. The hope that emigrants were leaving their homes only temporarily, cherished by the Church and the few intellectuals of the time who were studying the emigration of Slovenes, proved empty, despite the fact that some emigrants did return after all – most of them remained in America.

The number of Slovenes who left their homeland during the period of mass emigration has been researched by statisticians, geographers and historians, but the exact number of emigrants has not been determined as yet. All findings are more or less estimations, reached by researchers on the basis of analyses of incomplete statistical data or by the application of statistical methods. The Encyclopedia of Slovenia (*Enciklopedija Slovenije*) states that some 300,000 Slovenes or one-third of the then natural population increase left Slovene territory before the First World War.⁷ According to data collected in American censuses, as many as 123,631 first generation and 59,800 second generation Slovenes in 1910 declared their mother tongue to be Slovene; ten years later these figures were 102,744 first and 105,808

second generation.⁸ These are the most accurate figures relating to the existence of Slovenes in the United States, which was the destination of the largest number of emigrants from Slovene territory. Less than one half of Slovenes (in 1910, some 560,000) lived in Carniola, an administrative unit in the Austrian half of the country, for which data on emigration between 1892 and 1816 have been preserved. On the basis of the original archive material, later regretfully lost, these data were published in 1913 by Slovene commentator and translator Ivan Mulaček.⁹ Some fragments of this material are kept by the Archives of the Republic of Slovenia in Ljubljana and the History Archives of Ljubljana. The picture is more complete for the period from 1892 to 1913, when 76,197 people left Carniola. Mulaček believes this figure should be increased by 25% (95,048) or 35% (102,864), since, in the period being considered, there were many who left Austria illegally, evading military service and punishment for criminal offences, or "*disappearing into the night*" to avoid obligations towards pregnant girlfriends; in addition, many girls and women travelled without passports. The most substantial outflow of people from the Austrian half of the monarchy was from Galicia and Bucovina and, in the south, from Dalmatia and Carniola.¹⁰ Estimations of the approximate number of Slovene emigrants in the mass wave is also complicated due to the fact that many non-statistical sources (emigrants' letters, political commentary and newspaper articles, memoirs, etc.) show us emigrants returning home during the time of the American and other political crises (for weddings, to settle property matters at home, disappointment with the homeland, etc) and afterwards returning to America. Nevertheless, we find that the emigration of Slovenes before 1914 took place on a massive scale. The impression is that the "*blood toll*", a term very often used at that time, was among the highest in Europe in relation to the size of the population in Slovene territory. Mass emigration undoubtedly reduced the population of the nation living in Slovene ethnic territory; for instance, in the Kočevje district in Carniola, where the largest German ethnic group, the Kočevarji, lived in the middle of solid Slovene territory, emigration fever gripped Kočevarji to the same extent as Slovenes, since men and women in their prime and at their most reproductive age were leaving. However, the reasons for a slow demographic development can also be sought elsewhere – in the low birth rate, for example, since comparisons with some other small European nations affected by mass emigration such as Denmark, Norway and Finland indicate that emigration from these countries did not have consequences as fatal for population growth as it had with Slovenes.

Demographic, economic and social bases for emigration have been

accorded a lot of attention by Slovene history as well as by other sciences, such as geography, ethnology, economics (demography) and others. Summarising the findings to date about the emigration of Slovenes up to the First World War, I have found that most authors see the economic situation and the social position of the Slovene man which stems from it as one of the main causes for the search for something better and for a larger slice of daily bread outside the domestic environment. At the turn of the 20th century, the imbalance between increasing population and the incapability of the economy to employ and maintain it unleashed mass emigration to the United States, a country in need of labour, particularly in heavy industry and mining. This is a classic example of favourable causal bases in the home country ("push") and attractiveness or openness ("pull") of the new destination. Among the reasons for the emigration of Slovenes during this period, the most frequently cited are: fragmentation and small scale of agricultural holdings, increase of the agrarian population, decline of old trades unable to compete with cheaper and better industrial products (mainly arriving in the Slovene market from centres outside Slovene territory), decline of the old means of transport (haulers) due to the construction of railway links (e.g. Vienna-Trieste in the middle of the 19th century). However, attention should be paid when generalising the reasons for the agrarian population departing "across the pond", those reasons often cited in the newspapers of that time as being the two extremes of "poverty" and "hunger" forcing many Slovenes to leave their homes. There were cases of hunger among Slovenes, but this did not result in emigration, in contrast to the cases of the Irish and the Germans. This was definitely not the case during the time of mass emigration. Thoughts expressed by theologian Anton Korošec¹¹ at the 3rd Catholic meeting in Ljubljana (1906) may be shared: "...in the heart of every man there is an instinct for prosperity and greater happiness. Our Slovene emigrants, who are leaving for larger cities, either in Germany or in America, are not pale, drained, hungry and desperate but are strong, blooming, young men who are full of life and strength, and the most vigorous women. On the sad road taking them out of their homeland they are not accompanied so much by despair but rather by happy expectations and the awareness of their own forces and strength. Our people are particularly alert. They are aware of their spiritual and physical strength and that they could prosper with it. At home they see with sadness that all their intelligence and diligence are in vain, that it is impossible to develop one's powers as they should be developed and therefore they hurry abroad, where they intend to attain happiness and wealth more easily."¹² In addition to the causes of emigration already presented (e.g. fear of military service, etc.),

there is also the "migration idea", a kind of "fever", which spread among people by word of mouth (in rural environments, a lot was said about those leaving, and later on returnees spoke about America) and in writing (through emigrants' letters, advertisements by emigration agents, etc.). There was no shortage of people to remark reproachfully that Slovenes were driven to America out of their greed for wealth, real illness and a kind of fever that was sweeping the countryside. However, the myth of America as the promised land was already outmoded during the time of mass emigration, and I agree with many contemporaries, including Janez Evangelist Krek,¹³ who claimed that those leaving were familiar with the wages in mines and factories in the United States, compared them to their income at home and were calculating the money they could save up after two, three or more years. I think that the statement by Jurij Trunk (1912),¹⁴ that the main reason for the emigration of Slovenes to America was the difference in the wages between the two, was also true for the period of mass emigration, since the major part of the wave of emigration was composed of agricultural workers and people without property who depended on manual work.

The United States of America was the main destination for Slovene emigrants until the First World War. Peddlers from White Carniola were leaving for the United States in great numbers in the 1840s and 50s. Among the first to leave was Matija Premuta, who jointly with his friend Janez Gorše walked across Croatia, Styria, Carinthia, Sweden, Norway, Lapland, Denmark, Iceland, England, Ireland, Scotland, France and a number of German principalities before embarking on the boat for America in Bremen (1839). He succeeded in America and in a letter to his father, published in the Novice newspaper (1845),¹⁵ expressed his surprise that more of his compatriots had not decided to leave for this "wealthy India". During this period, an increasing number of priests and theologians from Slovene territory were following Slovene missionary Friderik Baraga among the "wild Indians" (he had arrived in America in 1830). Invited by missionary Franc Pirc in the mid 1860s, many farmers with families left their homes in Mojstrana, Dovje and the area around Bled to settle on the fertile lands of Minnesota. This was a case of emigration from the native land to the lands that, at the time, still made up "remote" America (agrarian emigration). This agrarian wave was followed by many individuals and groups, but one can speak about mass emigration only from the 1880s on. These people were employed as workers in agriculture and forestry and the majority were employed in mining, transport (railways), heavy industry and trades.¹⁶ After 1880, Slovenes were emigrating to Germany, particularly to the mining and

industrial centres in the Ruhr and Westphalia. In contrast to the emigration to America which engulfed the whole of Slovene territory, and was of a different intensity altogether, emigration to Germany primarily involved Lower Styria and the northern fringes of Carniola. Most of the population arriving from these areas found work in the mining and industrial centres of the German part of Styria and large towns such as Vienna. The third wave, especially interesting because of its make up, included girls and women from the western fringes of Slovene territory, that is, from Gorizia and Primorska. Their destination was Egypt, where they were employed as servants, wet-nurses and governesses mainly in Alexandria and Cairo. They originated from poor areas and were departing with a desire to save for their dowry, if they were girls, or for the survival of their families, if they were women. Many young mothers left their babies and children to be looked after by their husbands and became wet-nurses in the lands across the Mediterranean Sea. In 1875, more than 2,000 Slovene women were in Egypt; seven years later there were 3,200, and at the end of the century, there were 7,700 Slovenes there, of whom only some 300 were men. In the second half of the eighties and the first half of the nineties, the "Brazilian rush" broke out, which inspired among the poor hope for a better life and, at the same time, caused great disappointment because of the gap between promise and reality in Brazil. Seasonal emigration to various parts of Europe was a much older development and was very intensive during the period we are considering if we take into account the phenomenon of "peddling" – seasonal selling door-to-door and in markets. The real seasonal wave was directed to the near and more remote neighbouring regions (work on fields and in forests, etc.), namely to Croatia, Slavonia, Bosnia, Serbia and Romania. Since this seasonal wave was initially directed to the Croatian forests nearby, those who were leaving were called "Hrvatariji". Most of them were inhabitants of Inner Carniola and the eastern edge of Lower Carniola, White Carniola and the eastern part of Styria.

From which part of the Slovene territory was emigration most substantial and which direction did it take? Scientific literature and publications offer many clichéd answers to this question. Observing the Slovene ethnic area, one has the impression that the seasonal emigration from the eastern fringes of Styria, Lower and Inner Carniola was eastbound (to forests in Croatia, Slavonia and Romania), that more people from Styria and the northern fringes of Carniola, from both sides of the Sava river, were leaving for German Styria and Germany, that many people from Upper Carniola were looking for jobs in the German part of Carinthia, that Venetian Slovenes

went west and were part of the Friulian emigration wave, and that the population in the hinterlands of Trieste, Gorizia and Primorska was westbound and partly southbound (to Egypt, for instance). As far as overseas emigration, primarily to America, is concerned, it engulfed the whole of Slovene territory, although with a range of different intensities. In addition, emigration to Brazil was more popular in Primorska and Inner Carniola, reflecting the fact that they were close to Udine, which acted as a powerful propaganda centre for this destination. However, many emigrants to Brazil also came from Styria. Extant reports on emigration in Carniola for 1892 and 1893, when data were collected in individual municipalities, reveal great differences between the individual districts and even between the neighbouring municipalities.¹⁷ This is confirmed by the questionnaire on emigration, filled in by parish priests for the areas covered by their parishes (1913).¹⁸ There were cases where a large number of people left one village "to look for their daily bread" while there none left from the neighbouring one. All this indicates how difficult the answer to the question at the beginning of this paragraph is, since a great variety of causes and stimuli influenced emigration at a local level. Not many similar micro-studies exist and there are but a few archive references with which to examine the issue.

What were the responses to mass emigration amongst the general public? They can be seen in newspapers of that time and partly in the literature. As far as newspapers go, we have the impression – firmer conclusions could be drawn after the examination of all the leading newspapers associated with the various political orientations in the Slovene territory – that the emigration problem was addressed the most by the Catholic press, less by the liberal, and the least of all by the socialist press. Most of the articles condemned the emigration from the aspect of the weakening of the Slovene nation and the breaking-up of families, and, at the same time, painted foreign countries in grim colours, believing them to threaten the emigrant's material and spiritual existence and, in particular, his faith. This emotional treatment of Slovene emigration prevailed and has, to a certain extent, continued until today. People were reading the warnings, but increasing emigration in the last decade before the outbreak of the First World War showed that they were not successful. There were a considerable number of reports about America in which negative news describing accidents, sensational phenomena and events which "could only happen in America", etc. was made to prevail. Emigration was often dealt with by Slovene authors, such as Ivan Cankar, Oton Župančič and others.¹⁹ I mention only two works. In the hope of discouraging people from emigrating by showing the dark side of the way of life in the new world,

Jakob Alešovec published a book in 1883 (revised edition 1912) bearing a title, typical of opponents of emigration: "*Ne v Ameriko!*" (Not to America!).²⁰ Its black-and-white and in parts naive story might not appeal to us today, but we have to keep in mind what its intention was: to stop people from departing for foreign countries. In 1908, a "*drama in four acts*" by Zofka Kveder was published in Ljubljana. It was entitled: "*Amerikanci*" (Americans).²¹ The author did not side with anyone or condemn emigrants, although she concluded the play with a scene involving a mad girl whose boyfriend has left for America. On the whole, I think that Slovene writers, painters and musicians, were not attracted by this subject. Preparing a conceptually and artistically rich work with a title: "*Amerika in Amerikanci*" (America and Americans – 1912), Jurij Trunk was disappointed to realise, when collecting the subscription for the book, that there was little interest in it at home and among American Slovenes. Today, Trunk's book is an important reference for examining the period of mass Slovene emigration to the United States.

The interest of the state and Church, and of those members of the public who were aware of emigration, increased in the last decade before the First World War, although many people believed it was still too little. Ivan Mulaček was one of these and he wrote in 1913: "*Of all the social and national issues our emigration is one of the most important. In spite of this, our political public shows little or no interest in the fact that thousands of compatriots are day by day leaving their native soil, for good reason or bad, and are thus considerably and dangerously weakening the nation's power... Naturally, the emigration question is one of those issues which demand profound knowledge, and long-standing and wide-ranging experience, so the usual recklessness would lead us nowhere. Perhaps the reason for the incomprehensible and downright fatalist indifference of our political public to this cancerous wound on the body of our nation should be sought in these facts...*"²² According to the Austrian constitutional law (1867), the freedom to emigrate abroad was only restricted – as far as the state was concerned – by compulsory military service for the male population. Prior to that, the emigration patent of 24 March 1832 was in force. It stipulated that a permit for legal emigration should be obtained from the provincial authorities. The constitutional law no longer required that a special emigration permit be obtained, but rather that those applying for a passport be listed. Despite the attempts by the state to adopt an emigration law regulating this sensitive issue, as in 1905 and 1913, no such law was introduced. There were many debates among the public, ranging from supporters of a liberal stance towards

the complete freedom of emigration to those who demanded its abolition. Deputy of the Slovene provincial diet, Fran Šuklje delivered a speech in the parliament in Vienna on 5 October 1905 concerning the emigration problem. He opposed the desire to abolish emigration with the argument that there were too few freedoms for individuals and citizens in Austria as it was. An individual with an empty stomach could not be prevented from taking his walking stick and looking for work and food abroad, Šuklje argued. Also against abolition was Janez Evangelist Krek (1907). He drew attention to the state's incapacity to retain people at home.²³ He took an example from Italian emigration legislation, according to which special local committees were organised at the lowest level and involved the local parish priests. The following point was highlighted by Krek: that this was a country in which the Church was separated from the state, while in Austria there were only a few guild and police regulations about the functioning of the emigration agencies, and those emigrating were left in the hands of the local parish priests. In 1913, the Carniola provincial diet adopted a resolution demanding the legal regulation of the emigration problem. During a debate, the catastrophic consequences of the emigration process were put forward, one of which was the effect on the military power of the country.²⁴ Vienna started to become aware of mass emigration owing to the weakening of the military power of the country, but did not succeed in introducing protection measures because of the sudden outbreak of war in 1914. The Slovene church was the only one to show concern for the emigrant, albeit with little success in stopping people from leaving their homes. The emigration problem was discussed at Slovene Catholic meetings in 1892, 1900 and 1906 and at a Slovene-Croatian meeting in 1913. Practical decisions adopted only included advice to clergymen and the Catholic population, but failed to have greater power.²⁵ The Society of St. Raphael assisted emigrants when leaving the country. After 1907, it had its headquarters in Ljubljana.²⁶ With its warnings against emigration and the guidelines about behaviour during the journey, the society was firmly present in newspapers at that time but less successful in stopping the mass of America-bound emigrants crossing the Atlantic. The fact is that the Church was very active in stressing the negative effects of emigration on the religious, moral, family and national fate of emigrants. The most important were the activities of local parish priests who were most familiar with the emigration process and its consequences for the domestic environment. More important than the decisions and guidelines adopted by the Church authorities were the words of affection and advice given to those

leaving by the local parish priest, concerning their behaviour during the journey and in the new country.

The journey made by Slovene emigrants through Europe and further across the Atlantic to Ellis Island in New York was similar to those made by other European emigrants, with whom they came in contact for the first time on trains, on boats and in the ports of departure. The functions of emigration agents in Slovene territory was comparable to their activities elsewhere in Europe. An important railway crossing-point on the way to western European ports was Ljubljana, the capital of Carniola lying alongside the Vienna-Trieste railway. In 1914, there were agents for the following ship companies: Norddeutscher Lloyd (Bremen), Hamburg Amerika Linie (Hamburg), Compagnie Générale Transatlantique (Paris), Cunard Line (Liverpool), Red Star Line (Antwerp), Austro Americana (Trieste), Holland America Line and White Star Line.²⁷ Slovenes mostly travelled through the German ports of Hamburg and Bremerhaven and the French port of Le Havre, and less often through other ports such as Antwerp, Rotterdam, Liverpool and Southampton. The nearby city of Trieste was not much used as a port of departure. The reasons were various: it only became an important port for mass crossing in the first decade of the 20th century; the journey was longer and, at one time, more expensive too; ports in Germany and France were better known and had been used for years. During this part of the journey, and until their arrival in America, they shared the same fate as other emigrants: mostly travelling en masse, having to endure sanitary and health control at the borders and ports of departure and the like, although the sources also speak of the individuals who allegedly stopped in bigger towns and places, visited the local sites and avoided staying in the common emigration houses in the ports of departure. The journey was only a brief experience which did not, however, fade away, according to letters and a few extant memoirs penned by Slovene emigrants. In particular, the contact with the sea, which for most Slovenes of that time was their first, left unpleasant rather than pleasant memories for many. Storms, strange food, crowded between-decks or 3rd class sections, lack of knowledge of the English language further increased the feeling of insecurity, the fear of the new and the distress caused by the departure from home. Many were relieved when they caught sight of the American mainland, went through the formalities on Ellis Island and set their feet on dry land in the port of New York. But this was only the beginning and the initial feeling of relief was followed by fresh troubles – their journey to the final destination and the settling down into the new environment to name just two.

America was a new world which brought happiness to many Slovenes and despair to others. Diligence, assiduity, modesty, thriftiness and persistence were the qualities most often ascribed to the Slovenes in America and elsewhere. And because of these qualities, Slovenes are said to have been generally successful in fashioning satisfactory living conditions in the harsh and ruthless American environment. It is hard to tell how much reality or exaggeration lies in all this. But such clichés are continuously repeated in memoirs and letters, and not only during the period of mass emigration to the USA but later on as well. In addition to the virtues there were also mentions of the vices. Alcoholism figured prominently among them, both at home and in America. Anti-alcohol activists of the time considered it one of the most important causes of emigration, according to the equation: alcoholic master = ruined estate = broken family. Way out? Leave for America. It also worked the other way round: spending hard-earned wages in "saloons" = alcoholism = lack of money for the return. Juro Adlešič,²⁸ wrote extensively about this, emphasising the fact that most of the returnees talked about American beer and liquor stores and this normally took place at a pub table. Emigrants' letters, which were published in newspapers of that time and which describe the situation in America, all touched on the price of alcohol and compared it with that at home. America was not only a country with better material living conditions but also a land of freedom. In spite of the harsh life, it offered greater personal freedom to the individual than he enjoyed at home. How many emigrants wanted to live in a less traditional environment, confined as they had been by the well-established and determined rules of life? One of them was surely Alojz Kastigar, who left for America as a young priest in 1891. In letters to his friend, teacher Matija Hiti, he wrote after a year of living in the United States: *"During this time I've walked around various places in the new land... Everything is working out well for me in America all the time and I am satisfied with everything. However, the situation here is not the same as in Carniola. Here we all have the same idea and a single heart – clothes do not make any difference in the country of golden freedom. Classes do not quarrel between themselves and people of various religions live together here and are well represented... If God preserves my health, which I sincerely hope, at least I shall feel stronger and more vigorous than I ever did at home... Here in the new world I have found satisfaction and I shall be able to forget all the bad things that were done to me by the righteous gentlemen of Ljubljana as well as by other people during the last period of my life in the homeland. Here a man can breathe, this is a country of the world, liberty and golden freedom – by these words an American tells you everything... From all these you can see that I do not need to mourn*

after Europe. I can forget the flowers that have been blooming there for me over the last year."²⁹ Matija Šavs,³⁰ on his arrival at the port of New York at the end of the last century, shouted: "A giant statue and lighthouse at the same time, Liberty, is inviting us – we are in America! Greetings, country of Liberty! You'll be my second home. I hope to God I'll love you as much as I love my native soil."³¹ Many people became aware of the vastness of America and its individual freedom, which meant little if it was not reinforced by settled way of life. Its spirit was brought back with the returnees. A considerable number of newspaper reports and archive sources draw attention to the excessive liberty granted to Americans, their disrespect for traditional village customs, and, a great shock to the Slovene religious rural environment, neglect of church service attendance. But we should not generalise. In polls taken in parishes in 1913, which have already been mentioned (considering the results in the Slovene part of Styria), observations by parish priests varied a lot. Some priests had no problems with respondents and even praised them, saying that whereas before they spent their money lavishly, they returned from the New World industrious and diligent; other priests found the respondents' American spirit manifested in their way of reasoning, behaving, dressing and even eating. The myth of America as a country of liberty continued to live on and has not fully disappeared now. A lot was written about the myth of America on the occasion of the 500th anniversary of the "discovery" of this continent by Columbus.³² I must stress that with regard to the period of mass emigration, lasting from the 1880s onward, one cannot speak about the myth but rather the image of America among Slovenes, which they were getting from newspapers, stories told by returnees, emigrants' letters and the like. Opponents of emigration did their best to highlight the grim side of the land across the Atlantic, while its supporters – in particular, returnees – all too easily forgot about the negative sides and spoke of America as the country of great opportunities and a better life. Every emigrant carried within himself his "image", which was either confirmed or destroyed after his arrival in the USA. If, in the middle of the 19th century, Slovenes were still under the impact of stories that pictured America as a country where roast chicken flew into one's mouth just like that and dollars were lying around on the streets, fifty years later they knew this country better. Even children knew a lot about it. Viljem Rohrman, head of the Agriculture School of Grm near Novo Mesto, even blamed school for making America so popular. In the Dolenjske Novice newspaper, he wrote in 1913 that children were warned against the dangers of America, but that, on the other hand, they familiarised themselves with it during classes: "Instead of hanging pictures of the natural and rural

life of the homeland on the classroom walls, there are seascapes, steamers displayed in every detail, etc., which all inspires a kind of aspiration or yearning in young hearts for unknown places, particularly America, about which old people and youngsters have so much to say."³³ In 1905, Fran Šuklje described a similar situation among children of White Carniola, who were much more familiar with the American rivers of Mississippi and Ohio than with the domestic rivers of Sava and Drau, knew more about the states of Minnesota and Nevada than Bucovina and the Vorarlberg area in Austria, and of the larger Austrian cities were more familiar with Vienna only, while all shouted, "*New York and Chicago*" at once, when asked about famous American cities.

The mass emigration of Slovenes to the United States of America at the turn of the 20th century permanently marked the development of the Slovene nation, in particular from the demographic aspect. They were dispersed among large immigration populations around the world, and thus there is less known about them than about Germans, Poles, Jews, Italians, Scandinavians and others. As a small ethnic group, they are worthy of research because of their specific features, incomparable to those of large nations and other South Slav nations. After 1918 the idea of "*the Yugoslavs*" was a more familiar one than that of "*Slovenes*" and many official statistical and scholar debates have only dealt with them, if at all. I have to emphasise the great differences between the original environments of immigrants, e.g. of Slovenes on one side and Croats, Montenegrins, Serbs and others on the other. The same applies to their life and work in the new countries, although similarities could be found. These can also be seen when compared with other European immigrants. Differences and similarities are subject to research of both emigration and immigration and thus contribute to a more detailed awareness of the past of both: the respective environments of emigration and immigration.

NOTES

- ¹ Pierre Léon: Histoire économique et sociale du Monde. Tome 4: La domination du capitalisme 1840-1914. Paris 1978.
- ² Janko Pleterski: Probleme der Existenz - Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band III: Die Völker des Reiches. 2. Teilband. Vienna 1980, 811-817.

- ³ Marjan Drnovšek: Pot slovenskih izseljencev na tuje. Od Ljubljane do Ellis Islanda - Otoka solza v New Yorku 1880-1924. Založba Mladika, Ljubljana 1991.
- ⁴ See the papers by Vlado Valenčič: Izselsjevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. - Dve domovini - Two Homelands, 1, Institute of Slovene Emigration ZRC SAZU. Ljubljana 1990, 43-82. Ibid: Izselsjevanje Slovencev v druge dežele Habsburške monarhije. Zgodovinski časopis, 44, No. 1. Ljubljana 1990, 49-71.
- ⁵ Janez Evangelist Krek: Izselsjevanje in zadružništvo. - Narodni gospodar. Glasilo Zadružne zveze v Ljubljani, No. 22, 1913, 351-353.
- ⁶ Okrožnica vsem županstvom, 19.3.1893 (History Archives of Ljubljana, the Ribnica municipality, archive unit 3194).
- ⁷ Enciklopedija Slovenije. 4. Mladinska knjiga. Ljubljana 1990, 233.
- ⁸ Matjaž Klemenčič: Slovenci v ameriški statistiki v 19. in 20. stoletju. - Celovski zvon, September 1984, II/4, 23-31.
- ⁹ Ivan Mulaček, born 1874, In 1903 left for the USA. Edited Slovene immigration newspapers (Nova domovina, Nada, i.e. the first American-Slovene monthly for literature, education and entertainment), worked for the railways, the Metropolitan insurance company and others. After his return home began to study the English language in 1908 at the universities in Vienna, Prague, Graz and London. From London he sent his article (Naše izselsjevanje v številkah) to the Slovene Catholic scientific journal Čas (Volume 4, 1913, 256-266). While in the USA he wrote Angleški tolmač (the English Dictionary) and Slovensko-angleška slovnica (the Slovene-English Grammar), first issued in Ljubljana in 1912.
- ¹⁰ Hans Chmelar: Höhenpunkte der österreichischen Auswanderung. Die Auswanderung aus den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern in den Jahren 1905-1914. Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie. Band XIV. Vienna 1974, 95.
- ¹¹ Anton Korošec (1872-1940), theologian and politician. In 1905 he took his doctorate in theology at University of Graz. At the 3rd Catholic Meeting in Ljubljana (1906) he joined those expressing concern at the bad situation of the farming population, who were, according to him, the

foundations for the preservation of the state and the Habsburg throne, and religion among people. The same year he was elected a deputy of the parliament in Vienna.

- ¹² III. slovenski katoliški shod v Ljubljani dne 26., 27. in 28. avgusta 1906. Edited by Evgen Lampe. Ljubljana 1907, 20.
- ¹³ Janez Evangelist Krek (1865-1917), a politician, sociologist, writer and journalist. He had a very sharp sense of the social troubles of the Slovene man, in particular of the farmers. In the spirit of the social encyclical issued by Pope Leon XIII, entitled *Rerum Novarum* (1891), he demanded the Church be active in the solving of the social problem. In his work he also dealt with the emigration problem.
- ¹⁴ Jurij M. Trunk (1870-1973), priest, writer, historian of emigration and journalist. In 1909-11 he went to America four times. Among other things he travelled to America to collect material for the book entitled *Amerika in Amerikanci* (America and Americans), which he independently published in Klagenfurt in 1912. In 1921 he left for the United States for good.
- ¹⁵ Slovensko pismo iz Amerike. - Novice, III/34, 20.8. 1845, 136.
- ¹⁶ Branko Mita Colakovic: *Yugoslav Migrations to America*. Editor: Adam. S. Eterovich. San Francisco 1973.
- ¹⁷ Marjan Drnovšek: *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890-1914*. Doctoral thesis, University of Ljubljana, Faculty of Arts, History Department, 1993 (manuscript).
- ¹⁸ Bogdan Kolar: *Cerkev in izseljenstvo v letih pred prvo svetovno vojno*. - Viri 3. Archive Association of Slovenia. Ljubljana 1990, 92-98.
- ¹⁹ Miran Hladnik: *Slovene Popular Novels about Emigration in the Nineteenth Century*. *Slovene Studies: Journal of the Society for Slovene Studies*, 7/1-2, 1985, 58-59.
- ²⁰ Jakob Alešovec (1842-1901), a Slovene prose writer, dramatist and satirist.
- ²¹ Zofka Kveder (1878-1926), a writer and commentator. When she wrote this drama she was living in Zagreb. She dealt above all with women's and social issues.

- ²² Ivan Mulaček: Naše izseljevanje v številkah. - Čas. Volume 4. 1913, 256-257.
- ²³ Varstvo izseljencev, Ljubljana, 11 November 1907. -Slovenec, No. 265, Ljubljana, 16.11.1907.
- ²⁴ Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, Volume 48, part II, 1913, p 673 (the 17th session, 3./4.10.1913). The adopted decision was sent to the provincial diet for Carniola, 11.11.1913. Cf. Archives of the Republic of Slovenia, DPK, 4617/1913).
- ²⁵ Marjan Drnovšek: The Attitudes of the Slovene Catholic Church to Emigration to the United States of America before 1914. Slovene Studies: Journal of the Society for Slovene Studies, 14/2, 1992 (published in 1994), 169-184.
- ²⁶ Andrej Vovko: The Myth of America and the Society of St. Raphael. - Slovene Studies. Volume 13, No. 1. 1991 (published in December 1992). 107-110.
- ²⁷ Marjan Drnovšek: Slowenische Auswanderung vor 1914 über Hamburg, Bremen/Bremerhaven und Le Havre nach Ellis Island. Hoffnung Amerika. Europäische Auswanderung in die Neue Welt. NWD - Verlag Bremerhaven. 1994, 103-118.
- ²⁸ Juro Adlešič (1884-1968), lawyer. See: Juro Adlešič: Organizacija slovenskega izseljenstva. Čas, Volumes 4 and 5. 1909. 184-185.
- ²⁹ History Archives of Ljubljana, DOM 31, Matija Hiti, Box 2, Archive Unit 7 (Letters by Alojz Kastigar to Matija Hiti, 4 March and 30 May 1892 from New Ulm in Minnesota).
- ³⁰ Matija Šavs (1870-1944), commentator, organiser and public figure. Having finished the seventh class of grammar school in Ljubljana he arrived in the USA in September 1891. He finished grammar school there and in 1895 completed his theology studies in St. Paul in Minnesota.
- ³¹ Matija Šavs: Življenje na ladji. Dom in svet, X/15, 1897, 467.
- ³² I would like to list some Slovene articles written in English; Jernej Petrič: The myth of America in Slovene literature up to the Second World War. Slovene Studies: Journal of the Society for Slovene Studies. Volume 13, No. 1, 1991 (published December 1992), 101-106; Matjaž Klemenčič:

Images of America among Slovene and other Yugoslav Migrants. - Distant Magnets. Expectations and realities in the Immigrants' Experience, 1840-1930. Edited by Dirk Hoerder and Horst Rössler. Ellis Island Series. Holmes & Meier. New York / London 1993, 199-221.

- ³³ Gospodarstvo. Kaj bo s kmetijskimi posli in delavci? (r.). Dolenjske novice, XXIX/16, Novo mesto 25. 8. 1913.

POVZETEK

MNOŽIČNO IZSELJEVANJE IN SLOVENCİ

Marjan Drnovšek

Avtor sintetično povzema rezultate lastnih raziskav o množičnem izseljevanju Slovencev v zadnjih desetletjih 19. stoletja in do izbruha prve svetovne vojne. Na kratko obdela naslednja vprašanja: opredelitev izseljenca, demografski aspekt izseljevanja, trajnost odsotnosti, smer (predvsem v Združene države), vzroke izseljevanja (poleg ekonomskega navaja tudi ostale, na primer beg pred služenjem vojaškega roka in tako dalje), odmevnost množičnega odhajanja v javnosti, pot izseljencev od doma do Ellis Islanda. Krajša verzija razprave je objavljena v zborniku 27. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana 1994.

JUGOSLOVANSKA KATOLIŠKA JEDNOTA (1898-1920)

Darko Friš

Priseljenci iz Evrope so prihajali v Ameriko (izraz Amerika je bil tedaj za ZDA splošno v uporabi) večinoma z najslabšo ali celo brez izobrazbe, znanja jezika in brez poznavanja ameriškega načina življenja. Po prihodu "preko luže" so morali zato opravljati najtežja in najslabše plačana dela, pri katerih so bili izpostavljeni najrazličnejšim nevarnostim in možnostim poškodb, pogosti pa so bili tudi smrtni primeri. Vse do konca prve svetovne vojne v Združenih državah niso poznali socialnega zavarovanja, zato so začele posamezne etnične skupnosti ustanavljati svoje bratske podporne organizacije, ki so prevzele nalogo, ki jo opravljajo danes najrazličnejše zavarovalnice. Prva je bila ustanovljena že leta 1868 v Meadvilleu, Pennsylvania, po letu 1870 pa so jih pričeli ustanavljati v večini ameriških zveznih držav.¹ V dvajsetih letih tega stoletja je število podpornih organizacij v Ameriki doživelo vrhunec, v tem času jih je delovalo okoli 800, z okoli 30 milijonov članov od skupno 60 milijonov prebivalcev, ki so naseljevali Ameriko v tem času.²

Sprva so bile podporne organizacije lokalnega značaja in z omejenim številom članstva, kar pa ni zagotavljalo finančne varnosti. Da bi zmanjšali možnost finančnega poloma, so začeli ustanavljati podporne organizacije, ki so združevale člane iste narodne skupnost po vsej Ameriki. Njihov temelj so predstavljala lokalna društva in čim več članov (udov) so imela, tem manjše je bilo poslovno tveganje.³ Pri ustanavljanju podpornih organizacijah so se zaradi pomanjkanja izkušenj srečevali s številnimi začetniškimi problemi. Enega izmed njih je predstavljalo določanje višine podpore in prispevkov.⁴ Prvotno so člani plačevali premijo za življenjsko zavarovanje ne glede na njihovo starost. S podaljševanjem življenjske dobe na eni strani in veliko smrtnostjo članov na drugi strani, pa se je pogosto zgodilo, da podporne organizacije niso imele dovolj sredstev za izplačevanje posmrtnin in so propadle. Zaradi takšnih in podobnih skupnih problemov, ki so jih imeli pri določanju pravil poslovanja, je 19 podpornih organizacij leta 1886 ustanovilo Nacionalni bratski kongres (National Fraternal Congress). Na prvi konvenciji leta 1887 so s skupnimi močmi bolj natančno opredelili delovanje podpornih organizacij in določili višino prispevkov za različne vrste zavarovanj. Vendar

jim tudi na tak način ni uspelo razrešiti vseh težav, zato so se leta 1901 v Mobilu, Alabama, sestali predstavniki Nacionalnega bratskega kongresa in "The National Convention of Insurance Commissioners" s predstavniki konkurenčne organizacije "Associated Fraternalites of America". Na tem srečanju so sprejeli t.i. "Mobile Bill", s katerim so bila dana navodila za izboljšanje poslovanja in uvedbo rezervnega sklada. Rezervni skladi so v prihodnosti odigrali pomembno vlogo pri razvoju podpornih organizacij, članstvu pa pomenili jamstvo, da jim bo organizacija v primeru nezgode ali smrti izplačala zavarovanje. Nadaljnji napredek v delovanju podpornih organizacij pomeni sprejetje zakona "New York Conference Bill" leta 1912 v New Yorku, s katerim so še bolj natančno opredelili pogoje za delovanje podpornih organizacij; do leta 1919 so ga kot temeljni zakon o poslovanju sprejeli v 35 ameriških državah. Sprejetje teh zakonov je omogočilo uspešno delovanje bratskih podpornih organizacij, ki je trajalo do leta 1929, ko ga je prekinila gospodarska kriza in vse večja konkurenca lokalnih trgovskih in velikih zavarovalniških hiš.⁵

Na III. baltimorskem koncilu leta 1884 so ameriški cerkveni dostojanstveniki podprli delovanje bratskih podpornih organizacij med ameriški katoliki: *"Enako cenimo za prav važen življenjski pri našem delavnem katoličanstvu razne vrste katoliških podpornih društev in njim podobna združevanja katoliških delavcev. Povsod bi jih imelo biti, in mislimo, da tudi njih namen: pospeševati vaje k pridnosti, delavnosti in marljivosti, varovati njih članove zoper nevarno zapeljevanje po tajnih ali sumljivih družbah, in zaterjevati zvesto spolnovanje verskih dolžnosti, na ktere je v tako obilni meri zastavljen njih časni in večni blagor".*⁶

Po sklepih III. baltimorskega koncila so po vzgledu drugih narodnostnih skupnosti tudi slovenski katoliški priseljenci začeli ustanavljati svoja podporna društva. Najstarejše takšno društvo je bilo podporno društvo Sv. Jožefa, ustanovljeno leta 1882 v Calumetu, Michigan. Drugo najstarejše podporno društvo Sv. Martina (kasnejše društvo Kranjsko Slovenske Katoliške Jednote št. 1, Sv. Štefan) iz Chicaga, Illinois, je bilo ustanovljeno leta 1888. Podporna društva so ustanovili tudi v drugih mestih širom po Združenih državah: v Jolietu, South Chicagu in La Salle v državi Illinois; Towerju in Elyju v državi Minnesota; Forest Cityju, Gleenshawu in Renovu v državi Pennsylvania; v Pueblu država Colorado; v Clevelandu država Ohio; v Frontenacu država Kansas; v Clintonu država Iowa; in v Butteju država Montana.⁷

Osnovni namen bratskih podpornih organizacij je bila pomoč svojim članom v primeru bolezni in nesreče in njihov dostojni pokop v primeru smrti. Zelo pomembna pa je bila tudi njihova vloga, ki so jo imela na področju verskega, narodnega, političnega in kulturnega združevanja. Prve slovenske podporne organizacije so bile katoliško usmerjene, po letu 1904, ko je bila ustanovljena Slovenska narodna podporna jednota, pa so začeli ustanavljati svoje podporne organizacije tudi socialistično usmerjeni slovenski priseljenci. Leta 1912 so ustanovili svojo bratsko podporno organizacijo tudi slovenski protestantje v Betlehemu, Pennsylvania.

O namenu katoliških bratskih podpornih organizacij je Frančišek S. Šušteršič zapisal: "*Utrjujejo v Slovencih katoliško zavest, pospešujejo pošteno katoliško življenje, netijo ljubezen do slovenske govornice, širijo omiko, podpirajo brate v bolezni in nezgodi, pomagajo vdovam in sirotam.*"⁸

Velik pomen je katoliškim bratskim podpornim organizacijam pripisoval tudi pater Kazimir Zakrajšek, ki je v brošuri To-le vzemi in beri in spolnjuj! svetoval svojim rojakom v Ameriki sledeče: "*Stopi takoj v kako podporno jednoto! Tu si sam, morda popolnoma sam sredi tujih ljudi. Ako zbolíš, kdo ti bo postregel, če nimaš v žepu niti beliča? Prvi dan moraš v bolnišnico. Ali ako umerješ, kdo bo poskrbel za dostojni pokop? Za vse te slučaje ti bo poskrbelo podporno društvo*".⁹

Med slovenske katoliško usmerjene podporne organizacije, ki so imele članstvo po vsej Ameriki uvrščamo:

1. Kranjsko slovensko katoliško jednoto, ki je bila ustanovljena 2. aprila 1894 v Jolietu, Illinois, in bila inkorporirana v državi Illinois 12. januarja 1898. Leta 1911 je imela 120 društev z 11.502 članoma in 191.003\$ premoženja;
2. Jugoslovansko katoliško jednoto;
3. Podporno društvo Sv. Barbare, ki je bilo ustanovljeno leta 1900 v Forest Cityju, Pennsylvania, in bilo inkorporirano 31. januarja 1902 v Pennsylvaniji. Leta 1911 je imela včlanjenih 62 društev z okoli 8.000 člani;
4. Družbo Svete Družine, ki je bila ustanovljena leta 1914 v Jolietu, Illinois. Leta 1937 je imela včlanjenih 31 društev s 1645 člani in imela 79.648\$ premoženja;

5. Slovensko žensko zvezo, ki je bila ustanovljena leta 1926 v Chicagu, Illinois. Leta 1937 je imela včlanjenih 83 društev z 8.934 članicami. Njihovo premoženje je bilo vredno 69.152\$.¹⁰

Socialistično usmerjeni slovenski priseljenci v Ameriki pa so ustanovili sledeče bratske podperne organizacije:

1. Slovensko narodno podporno jednoto, ki je bila ustanovljena 4. aprila 1904 v Chicagu, Illinois, in bila inkorporirana 17. junija 1907. Leta 1911 je imela včlanjenih 154 društev s 7.094 člani, do tega leta so izplačali 270.296\$ podpore in imeli nad 43.324\$ premoženja;
2. Slovansko delavsko podporno zvezo je bila ustanovljena 16. avgusta 1908 v East Conemaugh, Pennsylvania, in bila inkorporirana 22. aprila 1909. Leta 1911 je imela včlanjenih okoli 60 društev z okoli 2.000 člani, do tega leta so izplačali 33.349\$ podpore in imeli nad 36.798\$ premoženja;
3. Slovenska svobodomiselna podporna zveza je bila ustanovljena leta 1908 v Chicagu, Illinois, in bila inkorporirana leta 1909. Leta 1911 je imela včlanjenih 79 društev z okoli 2.000 člani in imela 9.956\$ premoženja;
4. Slovenska zapadna zveza je bila ustanovljena 5. julija 1908 v Denverju, Colorado. Leta 1912 je imela 725 članov;¹¹
5. Jugoslovanska podporna zveza "Sloga" je bila ustanovljena leta 1908 v Milwaukeeju, Wisconsin. Leta 1937 je imela včlanjenih 18 društev z 2.504 člani in imela 363.925\$ premoženja.
6. Slovenska dobrodelná zveza je bila ustanovljena leta 1910 v Clevelandu, Ohio. Leta 1937 je imela včlanjenih 56 društev z 11.240 člani in imela nad 1.423.530\$ premoženja.

Svojo bratsko podporno organizacijo pa so v Ameriki ustanovili tudi slovenski priseljenci protestanske veroizpovedi iz Prekmurja:

1. Prvo szlovenszko bratovscine pomagajoucse drüstvo vu Ameriki je bilo ustanovljeno leta 1912 v Betlehemu, Pennsylvania. Leta 1937 je imelo včlanjenih 6 društev s 1.470 člani in 228.327\$ premoženja.¹²

V Ameriki je delovalo še več manjših samostojnih slovenskih bratskih podpornih društev, ki pa so bile lokalnega značaja. To so bile: Slovenska hrvatska zveza v Calumetu, Michigan, Avstrijsko slovensko podporno

društvo v Frontenacu, Kansas, Slovensko delavsko podporno in penzijsko Društvo v Madisonu, Pennsylvania, Edinost v La Salle, Illinois, Danica v Chicagu, Illinois, in druge. Mnogi slovenski priseljenci pa so bili včlanjeni tudi v Hrvatski Zajednici.¹³

V okolici mesta Ely v državi Minnesota so bili veliki rudniki železove rude, ki so privabljali množice rudarjev, med njimi tudi večje število slovenskih priseljencev. Leta 1923 je v mestu živelo okoli 5000 prebivalcev, med katerimi so bili najštevilnejši slovenski priseljenci. O delu v rudniku je Jože Zavertnik zapisal: "*Delo v rudnikih je težko in naporno. Marsikateri Slovenec si je pri težkem in mučnem delu v rudniku nakopal bolezen in prezgodnjo smrt, marsikateri se je ponesrečil in je umrl zgodnje smrti, ali pa ostal pohabljen za vse svoje žive dni*".¹⁴ Da bi bili zavarovani v primeru nesreče, so Slovenci v Elyju 15. avgusta 1889 ustanovili podporno društvo Sv. Cirila in Metoda, ki je ob ustanovitvi imelo 125 članov. Ker v tem obdobju v Ameriki ni bilo slovenske tiskarne, so prva društvena pravila tiskali v Novem mestu na Dolenjskem, društvene znake in kape pa so kupili na Dunaju. Leta 1894 so slovenski priseljenci v Elyju ustanovili še slovensko podporno društvo Presvetlega Srca Jezusovega in ga včlanili v češko bratsko podporno organizacijo Narodni spolek, ki je imelo svoj glavni urad v Ciceru, Illinois. Ko je bila leta 1894 v Jolietu, Illinois, ustanovljena slovenska podporna organizacija Kranjsko slovenska katoliška jednota (dalje KSKJ), sta se ji priključili tudi obe podporni društvi iz Elyja.¹⁵

Leta 1898 sta društvi Sv. Cirila in Metoda in Presvetlega Srca Jezusovega izstopili iz KSKJ in 18. julija 1898 ustanovili Jugoslovansko katoliško jednoto (v nadaljevanju JSKJ¹⁶).¹⁷ Za odcepitev je na zborovanju obeh društev glasovalo 292 od 300 članov. Za ta korak so se v društvi odločili zato, ker je bil iz glavnega odbora KSKJ izključen delegat društva Sv. Cirila in Metoda Jože Agnič (Joseph Agnitsch), ki je bil na IV. konvenciji KSKJ v Red Jacketu, Michigan, izvoljen na mesto nadzornika. Agnič je na zborovanju nekoliko "*krcnil jolietске uradnike*", zato so ga le-ti izključili, brez vednosti delegatov posameznih društev, za njegovo odstavitev pa so v društvu Sv. Cirila in Metoda izvedeli šele na naslednji konvenciji KSKJ v Pueblu, Colorado. To dejanje je bilo po mnenju članov društva Sv. Cirila in Metoda samovoljno sprejemanje odločitev uradnikov KSKJ in kršitev sklepov, sprejetih na glavnem zborovanju.¹⁸ V obeh društvi v Elyju so bili nezadovoljni tudi zaradi prevelikih stroškov poslovanja v KSKJ, saj so na konvenciji v Pueblu zvišali mesečno premijo za zavarovanje za 25 centov,¹⁹ kar je dokončno prevagalo pri odločitvi o izstopu in ustanovitvi samostojne bratske podporne organizacije.

V KSKJ se z odcepitvijo obeh društev niso strinjali. V svojem glasilu, časniku Amerikanski Slovenec, so začeli objavljati spise in v njih obsojati to odločitev.²⁰ Burna reakcija KSKJ je bila razumljiva, saj so izgubili dve pomembni društvi, obenem pa z novoustanovljeno JSKJ dobili močno konkurenco. Vsak izstop nekega društva iz bratske podporne organizacije je pomenil tudi bojazen, da bi ga v primeru nezadovoljstva posnemala še druga društva, kar se je dogodilo tudi leta 1899, ko je izstopilo iz KSKJ in pristopilo v JSKJ društvo Sv. Jožefa, Pittsburg, Pennsylvania. Za takšen korak so se v društvu Sv. Jožefa odločili, ker so bili v njem tudi člani, ki so bili včlanjeni samo v krajevno društvo, niso pa želeli biti včlanjeni v KSKJ. V KSKJ takšnega polovičarstva niso dopuščali, zato so jim le-ti dali 10 dni časa, da se včlanijo. Ker so pri svoji zahtevi vztrajali, so se v društvu Sv. Jožefa po glasovanju odločili, da bodo raje pristopili k JSKJ, kjer so bili bolj prožni in so soglašali z njihovimi pristopnimi pogoji.²¹ V tem obdobju so se začel obtoževanja, spori, blatenja..., ki so jih objavljali v uradnih glasilih obeh podpornih organizacij, in ki so se z nezmanjšano ostrino nadaljevala tudi v prihodnje. Obe Jednoti sta pogosto pripisovali krivdo za notranje spore druga drugi. Tako je, na primer pred IX. glavnim zborovanjem JSKJ leta 1913 v Pittsburgu, Pennsylvania, nekaj krajevnih društev izdalo okrožnico v kateri so napadli glavni odbor svoje Jednote. Odborniki pa so za obtožbe okrivili KSKJ: *"Da je to maslo Jolietskih gospodov, si lahko mislimo, kajti to je njihova taktika"*.²²

Ob ustanovitvi JSKJ so sprejeli sklep, da bo najvišji organ Jednote glavni odbor s predsednikom, podpredsednikom, prvim in drugim tajnikom, blagajnikom, predsednikom nadzornega odbora in dvema nadzornikoma.²³ Po sklepu, sprejetem na VIII. glavnem zborovanju v Denverju, Colorado, pa so glavni odbor Jednote sestavljali predsednik, prvi podpredsednik, drugi podpredsednik, glavni tajnik, blagajnik, pet nadzornikov, trije člani porotnega odbora, blagajnik neizplačanih posmrtnin in *"vrhovni zdravnik"* Jednote.²⁴

Odborniki ali uradniki so bili najvplivnejši člani slovenske skupnosti v Ameriki, bankirji, časnikarji, gostilničarji, trgovci..., ki so imeli velika pooblastila. Da bi člane zavarovali pred morebitnimi zlorabami, so že na II. glavnem zborovanju v Elyju (Minnesota), leta 1899 sprejeli v pravilnik sklep o višini njihovega poročstva. Praktično je to pomenilo, da so pri neki zanesljivi banki ali zavarovalnici zavarovali odbornike za primer poneverbe.²⁵ Leta 1903 pa so odbornikom omejili razpolaganje z gotovino.

Blagajnik, ki je imel tega leta 5.000\$ poroštva, je lahko imel po novih pravih opravka z največ 3.000\$ gotovine.²⁶

Te vsote so se z leti seveda povečevale. Ustanovili pa so tudi nadzorni odbor, ki je imel običajno enkrat v polletju na sedežu glavnega tajništva v Ely, Minnesota, v prisotnosti glavnega tajnika in blagajnika nalogo pregledati Jednotino finančno poslovanje.²⁷ Leta 1905 so ustanovili tudi porotni odbor, ki je reševal pritožbe članov po pošti, nerešene primere pa so obravnavali na glavnem zasedanju. Na zasedanju so prebrali vzroke za izključitev, nato pritožbo in sklep porotnega odbora, njegove odločitve pa niso bile dokončne, saj so morali sklepe odobriti z glasovanjem še udeleženci glavnega zborovanja.²⁸ Član, ki je bil v krajevnem društvu v enem letu štirikrat suspendiran, je bil avtomatsko izključen iz Jednote in ni imel možnosti pritožbe.²⁹

Prvi predsednik JSKJ je postal odstavljeni odbornik KSKJ Jože Agnič, na mesto podpredsednika je bil izvoljen George Kotze, I. tajnik je postal Ivan Gouže, II. tajnik Steve Banovac, Math Agnič je bil izvoljen za blagajnika, predsednik nadzornega odbora je postal John Habjan, I. nadzornik John Prešeren in II. nadzornik Joseph Mantel, vsi iz Ely, Minnesota.³⁰ Posebno vlogo v Jednoti pa je imel eden izmed ustanoviteljev in njena "siva eminenca" Frank Sakser³¹, ki pa nikoli ni bil član glavnega odbora. Bil je lastnik Jednotinega glasila Glas naroda in dolgoletni zapisnikar na glavnih zborovanj. Sakser tudi ni bil član nobenega krajevnega društva, ampak je bil včlanjen samo v Jednoto kot krovno organizacijo, kar so Jednotina pravila ob posebnih primerih dopuščala. Sakser je imel v Jednoti izreden ugled, zato je na na glavnih zborovanjih pogosto zastopal krajevna društva, ki iz različnih vzrokov na zasedanje niso mogla poslati svojih delegatov. Po vsem zapisanem je jasno, da je bil Sakser eden najvplivnejših ljudi v JSKJ, ki pa kot eden najbogatejših slovenskih priseljencev v Ameriki v Jednoti seveda ni sodeloval zaradi zavarovanja, temveč preprosto zaradi "businessa".

JSKJ je bila ob ustanovitvi katoliško usmerjena, kar je razvidno že iz njenega imena, pa tudi krajevna društva so se imenovala po svetnikih, zaščitnika Jednote sta bila sv. Ciril in Metod,³² njeno geslo pa je bilo: "Za vero, dom in narod" (podčrtal D.F.).³³ Za verske zadeve je bil zadolžen duhovni vodja (to nalogo je prva leta opravljal Andrej Smrekar³⁴, nato pa Alojzij Kastigar in Anton Leskovec³⁵), člani pa so morali enkrat letno opraviti "društveno spoved in obhajilo".³⁶ Katoliška usmerjenost JSKJ je bila razvidna tudi na glavnih zborovanjih, ki so se pričela s skupno mašo, dnevna zasedanja je predsedujoči odprl in končal z molitvijo, zborovanje pa so

zaključili z mašo za živeče in pokojne člane Jednote.³⁷ O katoliški usmerjenosti Jednote pa priča tudi del resolucije, sprejete na VII. glavnem zborovanju v La Salle, Illinois, leta 1907:

"1. Da naj se povsodi, koder še nimajo svojih katoliških podpornih društev, združujejo v društvo ter pristopijo k našem narodnem ognjišču – JSK Jednoti.

*2. Da naj ostanejo zvesti svoji sv. veri, jo spoznavajo z besedo in dejanjem ter se vsekdar kažejo dobre sinove svoje matere katoliške cerkve."*³⁸

Leta 1907 je JSKJ izrazila svojo katoliško usmeritev s pristopom h katoliški organizaciji "American Federation of Catholic Societies".³⁹ Kljub svoji katoliški usmeritvi pa udeleženci VI. glavnega zborovanja JSKJ, ki je bilo leta 1905 v Clevelandu, Ohio, niso bili dobrodošli v največji slovenski župniji sv. Vida, ki jo je vodil goreči župnik Vitus Hribar.⁴⁰ Zato so na tem zborovanju sprejeli sklep: *"da ne bi se vsaki dan korporativno hodilo k sv. maši, ker Rev. Hribar delegate in uradnike prezira in ni imel nobene prijazne besede za nje, kakor je bilo doslej povsod običajno, vsak zasebnik pa naj le gre k maši"*.⁴¹ To Hribarjevo dejanje je bila posledica njegove verske gorečnosti.

V JSKJ so se lahko v prvih letih delovanja včlanjevali samo moški priseljenci od 18 do 45 leta starosti. Novi član je moral ob vstopu plačati 1\$, mesečna članarina, ki jo je lahko glavni odbor po potrebi povečal, pa je znašala 50 centov. Člane, starejše od 45 let, so včlanjevali le prve tri mesece po ustanovitvi, le-ti pa so ob pristopu plačali 5\$, ker se je Jednoti povečeval rizik sorazmerno s starostjo.⁴² Zanimivo je, da so prvih 15 let v Jednoto sprejemali samo moške, soproge članov pa so lahko bile zavarovane samo za posmrtnino, ki je znašala v prvih letih 300\$,⁴³ na VII. glavnem zborovanju leta 1913 v La Salle, Illinois, pa so posmrtnino za soproge članov povečali na 500\$. Na tem zborovanju so končno sprejeli tudi sklep o sprejemu žensk v Jednoto. S tem sklepom so bile ženske včlanjene *"na približno taki podlagi kakor moški, potrdil se je sprejem ženskih društev in dasi se niso naše Slovenke odzvale tej priliki kakor je bilo pričakovati, vendar je to veliko pomagalo Jednoti"*.⁴⁴ Po vseh spremembah je lahko leta 1916 član Jednote postal vsak zdrav moški ali ženska "jugoslovanskega jezika", ki je dopolnil 16 let in ni bil starejši od 50 let in je prebival v Ameriki. Kandidati nad 40. letom starosti so morali ob prošnji priložiti krstni list, starejši od 45. let pa so se lahko zavarovali za največ 250\$ posmrtnine in za največ 1\$ dnevne bolniške podpore.⁴⁵

Osnovna dejavnost bratske podporne organizacije je bila pomoč članom v primeru smrti. Ob pristopu so člani napisali oziroma izpolnili oporoko, ki so jo skupaj z drugimi zapečateni hranili v glavnem uradu, odprli pa po članovi smrti.⁴⁶ Zaradi nenatančnosti pri pisanju oporok so odborniki pogosto opozarjali delegate, da naj novi člani skrbneje izpolnjujejo prošnje za pristop k Jednoti. *"Posebno važno je to, da je vsaka oporoka natančno izpisana; ni dovolj, da se izpiše: "smrtnino zapuščam otrokom, ali očetu in materi" itd. ampak mora biti izpisano popolno ime in sorodstvo vsacega dediča"*. Člani so lahko posmrtnino zapustili le sorodnikom in tistim, ki so jih preživljali. Posmrtnina je ob ustanovitvi Jednote za umrlega člana znašala 800\$, in za soprogo 200\$.⁴⁷ Na VI. glavnem zborovanju so sprejeli sklep, da je moral vsak novi član, ki je imel ženo v "starem kraju", dokazati s *"spričevalom ali pismom g. župnika, da je zdrava in potem bode Jednota še le priznala, da gre ženi podpora v slučaju smrti"*. Pri izplačevanju posmrtnine pa se je v prvih letih delovanja zaradi pomanjkanja denarja večkrat zapletlo, zato so na II. glavnem zborovanju določili, da se posmrtnina izplača čim hitreje in postavili zadnji rok 90 dni.⁴⁸ Posmrtnino so izplačevali iz denarja, ki so ga nabrali s članarino, če pa v Jednotini blagajni ni bilo dovolj denarja, so razdelili med člane tako imenovani "assessment", ali izredne mesečne prispevke. Na glavnem zborovanju leta 1905 v Clevelandu, Ohio, so uvedli dva razreda izplačevanja posmrtnin, prvi je znašal 1000\$, drugi pa 500\$, od česar so odbili 100\$ za pogreb.⁴⁹

Druga dejavnost Jednote je bilo bolniško zavarovanje. Članom so v prvem letu delovanja ob bolezni v krajevnem društvu izplačevali podporo 15\$ mesečno šest mesecev, po izteku tega časa pa so onemoglemu izplačali še enkratno podporo v znesku 300\$, nato je prenehal biti član Jednote. Svoje člane so zavarovali tudi v primeru invalidnosti, za izgubo roke, ali noge so izplačali 300\$, za izgubo očesa pa 150\$, iz njegove posmrtnine.⁵⁰ Krajevna društva so šest mesecev izplačevala podporo tudi svojcem umobolnih članov, ki so se zdravili v bolnici. Po preteku šestih mesecev pa je izplačevanje 20\$ mesečno prevzela Jednota, vendar le do vsote 500\$.⁵¹ Višina prispevkov, ki so jih morali plačevati člani, kakor tudi višina posmrtnine, bolniške podpore in zavarovanje v primeru invalidnine se je seveda z leti spreminjala.

Uradno glasilo JSKJ je postal časnik Glas naroda⁵² iz New Yorka, ki je sprejel obvezo in objavljajl na tretji strani vsake številke Jednotin oglas s podatki o uradnikih, nadzornikih, novoustanovljenih krajevnih društvih in članih, ki so izstopili in tistih, ki so bili suspendirani. Prav tako so v časniku redno objavljali rubriko "Naznanila", v kateri je glavni tajnik obveščal članstvo o tekočih novostih.⁵³ Časnik pa je objavljajl še poročila glavnih

zborovanj,⁵⁴ novice posameznih društev⁵⁵ in enkrat mesečno imenik krajevnih društev.⁵⁶ Člani pa so lahko izrekli svoja mnenja o delovanju Jednote v posebni rubriki "Dopisi".⁵⁷

V prvem obdobju lastnik časnika Frank Sakser za svoje usluge ni zahteval plačila, v Jednoti pa so se zavezali, da bodo: "(...) rojaki delovali in agitirali za *"Glas naroda"*, ako on nas podpira, zakaj bi mi njega ne podpirali".⁵⁸ Na III. glavnem zborovanju pa so določili, da bodo časniku plačevali letno 50\$,⁵⁹ leta 1905 100\$,⁶⁰ v naslednjih letih pa so plačilo še nekajkrat povečali.

Novo članstvo so v Jednoti pridobivali na najrazličnejše načine. Pri tem je imel izredno pomembno vlogo uradno glasilo Jednote časnik Glas naroda, ki je imel po pisanju Jurija Trunka leta 1912 9.000 naročnikov.⁶¹ Veliko zaslug za pridobivanje novih članov so imeli tudi v krajevnih društvih,⁶² v katerih so navduševali svoje rojake iz okolice osebno, pa tudi preko člankov v Jednotinem uradnem glasilu, kot na primer Frank Matko iz Claridga, Pennsylvanija: "*Ker so podporna društva tako velike važnosti nam delavcem, posebno pa še zavarovanje proti nezgodam in smrti pri JSK Jednoti opozarjamo, rojake iz okolice, da pristopijo k našem društvu. Tem močnejše bode naše društvo, tem večjo podporo bode lahko dajalo in isto velja pri JSK Jednoti*".⁶³ Novo članstvo so za pristop navduševali tudi na tak način, da so jim nudili razne ugodnosti, še posebej pred glavnimi zborovanji. Tako je na primer Društvo Vitezi sv. Jurija št. 49 iz Kansas Cityja, Kansas, nudilo novim članom v mesecu juliju leta 1905 polovično znižanje pristopnine.⁶⁴ Poskušali pa so jih pridobivati tudi s plačanimi oglasi v raznih slovenskih publikacijah in brošurah, ki so jih izdajali v Ameriki,⁶⁵ sklenili pa so izdati tudi knjižico, "*ktera bi tolmačila koristi JSK Jednote in se brezplačno razdelila*". Pri sprejemu novih članov je bil osnovni pogoj, da morajo prosilci "*biti zdravi in brez vseh telesnih napak, za kar je potrebno predložiti zdravniško spričevalo,*" poleg tega pa se je zahtevalo, da: "*morajo biti poštenega življenja in dobrega moralnega značaja*".⁶⁶ Ker najrazličnejši načini za pridobivanje novih članov niso več prinašali željenega uspeha, so jih leta 1920 začeli pridobivati s pomočjo organizatorjev. Organizatorje je nastavljal ali odstavljaj glavni izvršilni odbor Jednote sporazumno s krajevnimi društvi, organizator pa je lahko postal tudi vsak drug član Jednote, ki je potoval po Združenih državah. Provizija za vsakega pridobljenega člana je znašala 2\$, če pa so letno pridobili več kot 50 članov, se je provizija povečala na 2,50\$ za vsakega pridobljenega člana.⁶⁷

Jednotina glavna zborovanja so prva leta po ustanovitvi organizirali vsako leto, od leta 1901 vsaki dve leti, od leta 1907 vsaka tri in od leta 1916 vsaka štiri leta. Krajevna društva so na svojih sejah volila delegate, ki so jih zastopali na zborovanju. Vsak delegat krajevnega društva je moral imeti "poverilno pismo" s podpisom predsednika, tajnika in zastopnika društva z društvenim pečatom.⁶⁸ Iz glavnega urada JSKJ so delegatom poslali obrazec, na katerega so "vozni agentje" napisali razdaljo in ceno. S tako izpolnjenim obrazcem so na zasedanju delegatom povrnili potne stroške,⁶⁹ denarno nadomestilo za čas zasedanja pa je v prvih letih znašalo 4\$.⁷⁰ Krajevna društva so bila zastopana na glavnih zborovanjih z različnim številom delegatov, odvisno od števila članov. Društva s 30 do 100 člani so imela pravico do enega delegata, s 100 do 200 člani dva delegata, tista nad 200 člani pa tri delegate. Društva z manj kot 30 člani so se med seboj združevala, združena pa so imela pravico biti zastopana na glavnem zborovanju z enim delegatom.⁷¹ Vsa društva, ki zaradi majhnosti ali prevelike oddaljenosti na zborovanje niso imela možnosti poslati svojega predstavnika, so za svojega zastopnika pooblastila enega izmed udeležencev.⁷²

Delegati so na glavnih zborovanjih zastopali mnenja članov svojih krajevnih društev, pred V. glavnim zborovanjem leta 1903 v Omahi, Nebraska, pa so v Jednoti uvedli novost, s katero so lahko člani izražali svoje mnenje o spremembah pravilnika tudi v časniku Glas naroda.⁷³ Predloge članov Jednote o spremembah pravil JSKJ so objavljali v časniku Glas naroda tudi pred X. glavnim zborovanjem Jednote leta 1916 v Evelethu, Minnesota, pri čemer je prišlo do protestov, ker so nekateri člani zatrjevali, da so bile njihove pripombe cenzurirane.⁷⁴ Glavni tajnik Brožič je na te obtožbe odgovoril, da je do cenzure res prišlo, da pa so jo predlagali v uredništvu Jednotinega glasila, časnika Glas naroda. Urednik se je namreč odločil, da bo dal dopise pred objavo v pregled glavnemu uradu Jednote, ker so nekateri dopisniki pošiljali neresnična poročila, ki bi lahko škodovala delovanju Jednote. Po protestih članov so odločitev o cenzuri dopisov v glavnem uradu preklicali.⁷⁵

Na zborovanjih so o predlogih glasovali javno, v primeru neodločenega števila glasov pa so ponovili glasovanje, ki je bilo tokrat tajno (glasovanje z listki).⁷⁶ Na glavnih zborovanjih so pregledali preteklo Jednotino delovanje, hkrati pa tudi določili pravilnik in z njim začrtali smernice njenega delovanja do prihodnje konvencije, volili novi glavni odbor, sprejemali resolucije, obravnavali pritožbe članov itd.

Pravila JSKJ so bila v obravnavanem obdobju precej obsežna in niso bila jasno opredeljena. Po pisanju glavnega tajnika Georga L. Brožiča leta 1905 pa so bila celo v nasprotju z ameriško zakonodajo.⁷⁷ Zanimivo pa je, da za krajevna društva niso bila obvezujoča, o čemer so zapisali v poročilu iz glavnega zborovanja v časniku Glas naroda sledeče: "(...) *Pisne točke glede pravil krajevnih društev so le navodila, ako jih nova društva sprejmejo je prav in priporočila vredno, vendar dobro je, da so sestavljena v poduk*".⁷⁸ V vodstvu Jednote so se zavedali pomanjkljivosti pravil, zato so se odločili, da je potrebno za nadaljni razvoj organizacije sprejeli nova in krajša pravila. "*Da se zmore to doseči, je v prvi vrsti potrebna sloga, hladno in trezno razmotrivanje ter opazovanje poslovanja drugih sličnih organizacij, ktere poslujejo na tem polju*".⁷⁹ Delegati VII. glavnega zborovanja leta 1907 v La Salle, Illinois pa so volili proti temu predlogu in tako podprli sklep iz prejšnjega glavnega zborovanja, ki je določal, da bodo na naslednjih zborovanjih sprejemali samo dopolnila starega pravilnika.⁸⁰

V Jednoto je bilo vključenih tudi veliko hrvaških priseljencev. Tako so leti na VI. glavnem zborovanju leta 1905 v Clevelandu, Ohio, poskušali doseči, da bi Jednotina pravila tiskali tudi v hrvaškem jeziku. Udeleženci zborovanja so ta predlog zavrnil z obrazložitvijo: "*ker pri Hrvatski Narodni Zajednici nad 1000 Slovencev nima slovenskih pravil, niti v noben slovenski list ne objavlja o zborovanju ali kaj drugega zelo važnega*". Kljub temu pa so se zavedali pomena hrvaških članov, zato so priporočili krajevnim društvom: "*da, (...) ktero sprevidi za nujno potrebo, tiska svoja pravila v hrvatskem jeziku, Jednotine zadeve pa naj bi se tolmačile članom Hrvatom*".⁸¹

JSKJ je bila inkorporirana 28. februarja 1901 v Duluthu, Minnesota, na podlagi prošnje 12 Slovencev, naturaliziranih državljanov ZDA. Predpogoj za inkorporacijo oziroma državno priznanje katerekoli podporne jednote je bil ta, da so morala biti njena pravila v skladu z zakonom o inkorporiranju, t.i. "Mobile Bill".⁸² Uskladitev Jednotinih pravil je bila glavni vzrok, da je bila JSKJ inkorporirana šele tri leta po ustanovitvi.

V prvih letih delovanja je JSKJ zaradi majhnega števila članov zašla v velike težave, ki so skoraj povzročile njen propad. Z rednimi prispevki ni bilo mogoče izplačevati posmrtnine in bolniških podpor, zato je glavni odbor moral razpisati izredne mesečne prispevke, ki so znašali tudi več kot sedem dolarjev.⁸³ S takšnim načinom poslovanja, je bil finančni položaj Jednote premalo trden in ne bi omogočal njenega preživetja v primeru, če bi prišlo do kakršnekoli tudi najmanjše epidemije. Ustanovitelji in odborniki so bili premalo izkušeni na zavarovalniškem področju, "*delali so po bratskem*

načelu "danes meni, jutri tebi", kar je bilo sicer jako lepo slišati, toda v praksi, kjer se gre za bodočo odgovornost takih organizacij take teorije niso izpeljive".⁸⁴ Finančni položaj Jednote se je izboljšal po V. glavnem zborovanju v Omahi, Nebraska, leta 1903, ko so sprejeli sklep o ustanovitvi rezervnega sklada, v katerega je vsak član plačeval mesečno 5 centov. Z uvedbo rezervnega sklada, ki je pomenil večjo varnost pri izplačilih, so v Jednoti pridobili zaupanje med slovenskimi priseljenci in število članov se je začelo povečevati, s tem pa se je izboljšal tudi finančni položaj Jednote. Na naslednjem zborovanju leta 1905 v Clevelandu, Ohio, pa so rezervni sklad še povečali, saj so v njem zbirali tudi pristopnino novih članov.⁸⁵

Zaradi vedno starejšega članstva so na VIII. glavnem zborovanju leta 1910 v Evelethu, Minnesota, ponovno korenito posegli v delovanje Jednote z uvedbo razrednega sistema po starosti. S tem so zadostili zavarovalniški zakonodaji v večini ameriških držav in vzpostavili sistem, ki so ga imele največje ameriške podporne organizacije.⁸⁶ Po mnenju glavnega tajnika Brožiča je glavni odbor z uvedbo razrednega sistema: "(...) privedel Jednoto v toku treh let na stopnjo, s katero lahko prištevamo sedaj našo Jednoto med trdnjše zavarovalne organizacije".

Pred IX. glavnim zborovanjem leta 1913 v Pittsburghu, Pennsylvania, so se pojavile tudi težnje po uvedbi centraliziranega bolniškega zavarovanja, kar je pomenilo, da bi sredstva za bolniško podporo zbirali in izplačevali v glavnem uradu, oziroma uvedli skupen bolniški sklad, medtem ko so do tedaj bolniško podporo izplačevala krajevna društva. Nasprotniki uvedbe centralizacije bolniške podpore so bili mnenja, da: "posamezna društva goje strogo kontrolo nad bolniki v svojem delokrogu, to pa Jednota nikakor ne bi mogla in marsikdo bi veljal pri Jednoti za bolnega, ko bi pri domačem društvu ne bi bil". Centralizacija bolniške podpore pa naj bi pomenila tudi težavo pri združevanju z drugimi Jednotami.⁸⁷ Po mnenju zagovornikov centralizacije bolniške podpore pa naj bi bila le-ta potrebna zaradi slabega finančnega položaja v večini društev. Ker so pogosto izbruhnile epidemije, niso bila sposobna plačevati bolniške podpore niti društva z več kot sto člani. S centralizacijo bi uvedli tudi boljši nadzor, saj ni bilo mogoče nadzirati članov, ki so živeli oddaljeni po več 100 milj. Tehten razlog za uvedbo centralizacije pa je bil po njihovem mnenju tudi v pogosti selitvi Jednotinih članov, saj je po pravilih moralo prevzeti plačevanje bolniške podpore društvo tudi novemu članu, ki je pred tem leta plačeval prispevek prejšnjemu društvu. Centralizacijo bolniškega zavarovanja so si predstavljali tako, da bi vsako društvo v bolniški sklad plačalo določen denar glede na število članov, takšen skupni bolniški sklad pa bi lažje prenesel tudi večja izplačila.⁸⁸

Zagovorniki centraliziranega bolniškega zavarovanja so predlagali, da bi za boljši nadzor uvedli bolniške nadzornike, ki bi jih volili vsake štiri mesece izmed zanesljivih članov, na začetku pa bi morali določiti tudi novo višino prispevkov, ki bi ga lahko člani izplačevali v mesečnih obrokih.⁸⁹ Nasprotniki centralizacije bolniške blagajne pa so trdili, da se takšen način ne bi obnesel, ker 50 centov mesečno, kolikor so plačevali člani krajevnim društvom, ni zadoščalo za izplačilo bolniške podpore, zato so v ta namen morali prirejati še veselice. V primeru uvedbe centralizirane bolniške blagajne pa bi se moral prispevek povečati na 75 centov ali več, kar bi pomenilo upad članstva.⁹⁰ Kasnejši sklep o uvedbi centralne bolniške blagajne je med članstvom povzročil mnogo prerekanja in nezadovoljstva, kar je močno škodovalo njenemu napredku. Posledica pa je bila, da je Jednota izgubila več kot tisoč članov.⁹¹

Med prvo svetovno vojno je število članov v Jednoti začelo vidno upadati. Glavni razlog je bil ta, da je v Evropi divjala vojna in da je bilo zaradi nje zaustavljeno priseljevanje iz "stare domovine". Ker novih priseljencev v kratkem niso pričakovali, je bila po mnenju nekega člana edina rešitev v mladinskem oddelku ali "otročjem oddelku", kot so ga sami imenovali, ki so ga ustanovil leta 1913, da bi v njem vzgajali bodoče člane Jednote. Če bi večina članov Jednote vpisala tudi svoje otroke, bi se število članov v nekaj letih podvojilo ali celo potrojilo. Včlanjenje otrok v Jednoto pa naj bi bil samo prvi korak, še bolj pomembno je bilo vzgajati jih v slovenskem duhu, s čemer bi ostali zvesti svojemu narodu in organizaciji. Da bi privabili čim več mladih članov, pa so sklenili, da bodo sprejemali tudi otroke Slovencev, ki niso bili člani Jednote.⁹² In še nekaj pravil Mladine JSKJ, kakor so na X. glavnem zborovanju leta 1916 v Evelethu, Minnesota, preimenovali "otročji oddelek".⁹³ V "mladino" JSKJ so sprejemali vse zdrave otroke slovenske narodnosti od 1. do 16. leta starosti, ne glede na to ali so bili njihovi starši člani Jednote. Pred sprejemom sta otroka morala pregledati dva člana krajevnega društva Jednote, in če sta dvomila v otrokovo zdravje, ga je moral pregledati še zdravnik. Pristopnina za otoka je znašala 25 centov, mesečni prispevek pa 15 centov, ki ga je bilo mogoče po potrebi povečati. Starši otrok, ki so bili vključeni k Mladini JSKJ, so bili upravičeni do 100\$ v primeru smrti za pogrebne stroške otroka po preteku 66 dni od pristopa. Ko je član Mladine dopolnil 16 let, je ob predložitvi zdravniškega spričevala, da je "zdrav in brez napak", lahko postal redni član krajevnega društva. Če član "Mladine" pri 16 letih še ni bil dovolj razvit za delo, je lahko ob plačevanju prispevkov še nadalje ostal njen član. Čeprav je bila "Mladina" samostojna, njihovi člani niso bili člani Jednote, uredovali pa so ji "varuhi", glavni

predsednik, tajnik in blagajnik JSKJ, ki so imeli pravico terjati prispevke in izplačevati posmrtnino. "Kolektorji" "Mladine" so bili tajniki krajevnih društev, ki so vodili tudi njihov imenik, vendar povsem ločeno od krajevnega društva Jednote. Vse prispevke "Mladine" so tajniki krajevnih društev pošiljali glavnemu tajniku Jednote, ki jih je nato dal v varstvo blagajniku. Blagajnik je denar naložil na banko, denar pa je lahko izplačal, ko je dobil soglasje ostalih "varuhov". Starši so pogosto poskušali prevarati Jednoto in so v Mladino JSKJ prijavi bolnega otroka. Če so takšen primer v Jednoti odkrili, so bolnega otroka suspendirali že pred njegovo smrtjo.⁹⁴

Ob ustanovitvi je bila JSKJ katoliško usmerjena bratska podporna organizacija, z leti pa je začel v Jednoti prevladovati tabor, ki katoliške usmerjenosti ni postavljal več na prvo mesto. Dokončno je prevladal leta 1920 na XI. glavnem zborovanju v Chicagu, Illinois, ko so na predlog glavnega tajnika Josepha Pishlerja sprejeli sledečo resolucijo: "*Enajsta redna konvencija JSK Jednote, zborujoča v Chicagu, Ill., se zaveda, da je JSK Jednota bratska podporna organizacija in kot taka ni verska in ne politična. V JSK Jednoti je zasigurana vsakemu članu popolna svoboda glede verskega ali političnega prepričanja. Ime katoliška ne pomenja, da morajo biti člani te Jednote katoličani ali nekatoličani; zatorej se smatra vsakega člana za dobrega, ki spolnjuje ustavo in pravila, ne glede na stan, vero ali politično prepričanje. (...) Zatorej sklepamo, da Glasilo Jednote ne sme priobčevati v uradnih kolonah dopisov ali člankov tikajočih se vere ali političnega prepričanja ali naziranja članov oziroma članic in žalenj glede vere in politike*". Kljub uradno spremenjeni svetovno-nazorski usmeritvi Jednote, pa je 55 delegatov glasovalo proti temu, da bi ime Jugoslovanska katoliška jednota spremenili in le 36 jih je glasovalo za spremembo.⁹⁵ Povedati pa je treba, če bi kdo glede na to, da so v Jednoti dopuščali popolno svobodo verskega in političnega prepričanja, podvomil, da je ta resolucija pomenila konec delovanja Jednote kot katoliške bratske podporne organizacije, da so tudi v največji socialistično usmerjeni slovenski bratski podporni organizaciji v Ameriki Slovenski narodni podporni jednoti zagovarjali glede verskega in političnega prepričanja svojih članov podobno stališče: "*Slovinci ne brigam se, h kateri veri pripadate, na kakšen način molite Boga, ali pa če ga sploh molite, ampak v mojih vrstah so dobrodošli vsi pošteni in značajni rojaki, ki so pri volji delati za uresničevanje načel svobode, enakosti in bratstva*".⁹⁶

Rezultat takšne usmeritve v JSKJ je bila tudi napovedana združitev s socialistično usmerjenimi slovenskimi bratskimi podpornimi organizacijami: Slovensko narodno podporno jednoto (dalje SNPJ), Slovensko delavsko podporno zvezo (dalje SDPZ), Slovensko svobodomiselnno podporno zvezo

(dalje SSPZ) in Zapadno slovansko zvezo (dalje ZSZ.). Zadnji rok združitve je bil po Združitveni pogodbi 31. december 1921, do uskladitve zakonodaje z državami, kjer je bilo vseh 5 jednot "inkorporiranih", pa bi vse delovale pod okriljem SNPJ. Do ureditve pravilnika nove Jednote bi s svojim imetjem še nadalje upravljali v posameznih Jednotah, seveda pa je bil pogoj za združitvev Jednot njihova likvidnost, ki bi jo potrdil neodvisni cenilec. Najkasneje v 90 dneh po ureditvi vseh zakonskih formalnosti naj bi združitveni odbor, sklical združitveno konvencijo, na kateri bi sodelovali glavni odborniki vseh petih Jednot, člani združitvenega odbora in delegati vseh krajevnih društev. Udeleženci združitvene konvencije so imeli vsa pooblastila izdelati ustavo, pravila, izvoliti glavne uradnike in izbrati popolnoma novo ime novi bratski podporni organizaciji. Združitvena pogodba pa je tudi določala: "Izredna konvencija skupnih organizacij mora zajamčiti v svoji ustavi, popolno svobodo verskega, političnega, etničnega in filozofičnega prepričanja za svoje člane in članice". Za združitvev pod temi pogoji je na XI. glavnem zborovanju JSKJ glasovalo 73 udeležencev, 15 pa jih je glasovalo proti.⁹⁷

Do nameravane združitve JSKJ s socialističnimi bratskimi podpornimi organizacijami pa ni prišlo, saj se niso uspeli dokončno sporazumeti o pogojih združitve. Leta 1924 so dokončno pretrgali dolgoletno sodelovanje s časnikom Glas naroda in ustanovili svoje glasilo Nova Doba, ki jo je urejal Anton J. Terbevec.⁹⁸ V Jednoti je leta 1940 prevladal socialistični tabor, spremenili pa so tudi ime v Ameriško bratsko zvezo. Glavni uradniki in delegati krajevnih društev Jugoslovanske katoliške jednote, kasneje Ameriške bratske zveze, so z leti uspeli zgraditi močno bratsko podporno organizacijo, ki je v času svojega delovanja uspela kljubovati vsem težavam in uspešno deluje še danes.

OPOMBE

¹ Josip Zalar, Nekaj podatkov o bratskih podpornih organizacijah v Ameriki, Jubilejna spominska knjiga izdana povodom tridesetletnice Kranjsko-Slovenske Katoliške Jednote v Združenih državah ameriških s sedežem v Jolietu, Illinois, 1894-1924, Cleveland, Ohio (dalje Spominska knjiga K.S.K.J., 1924), str. 10.

² Alvin J. Schmidt, Fraternal Organizations, The Greenwood Encyclopedia of American Institutions, Westport, Connecticut, London, England (dalje Schmidt), 1980, str. 3.

- ³ Jurij Trunk, *Amerika in Amerikanci*, Celovec, 1912 (dalje Trunk), str. 447.
- ⁴ Spominska knjiga K.S.K.J., 1924, str. 10.
- ⁵ Tihomir Telišman, *Narodna hrvatska zajednica i hrvatski iseljenici u SAD od 1897. do 1924. godine*, Magistrsko delo, Pedagoška fakulteta Maribor, Zagreb, 1992, str. 27 in 28.
- ⁶ Katoliška društva, *Pastirski list nadškofov zjedinjenih držav zbranih v tretjem skupnem zboru v Baltimori do duhovnov in svetnjakov njih škofij*, *Zgodnja danica*, 22. maj 1885, str. 162.
- ⁷ Spominska knjiga K.S.K.J., str.10.
- ⁸ Frančišek S. Šušteršič, *Slovenci v Ameriki*, *Koledar Družbe sv. Mohorja*, Celovec 1894, str. 26.
- ⁹ Kazimir Zakrajšek, *To-le vzemi in beri in spolnjuh*, New York, N.Y., (datum izdaje ni znan), str. 14.
- ¹⁰ Ivan Mladineo, *Narodni adresar Hrvata-Slovenaca-Srba*, New York, N.Y., 1937 (dalje Mladineo), str. 9.
- ¹¹ Trunk, str. 450 in 451.
- ¹² Mladineo, str. 9.
- ¹³ Trunk, str. 450 in 451.
- ¹⁴ Jože Zevertnik, *Ameriški Slovenci*, *Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote*, Chicago, Illinois, 1925, str. 375.
- ¹⁵ Janko N. Rogelj, *Ameriška bratska zveza*, *Slovenski izseljenski koledar*, Ljubljana 1957, str. 143.
- ¹⁶ V glavah poročil v *Jednotinem glasilu*, časniku *Glas Naroda*, so uporabljali ime *Jugoslovanska Katoliška Jednota*, v *Jednotinem grbu* pa so imeli zapisano *Jugoslovanska Slovanska Katoliška Jednota*. Kratica, ki so jo sami uporabljali v *Jednoti* je bila J.S.K.J.
- ¹⁷ Jurij Trunk, *Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912, str. 450 in 451.

- ¹⁸ Jos. Agnitsch in Ivan Govže uradnika Jugoslovanske Katoliške Jednote, Dopisi, GN, 29. oktober 1898, str. 2.
- ¹⁹ Gosp. F.S. Šušteršiču v odgovor, GN, 3. september 1898, str. 1.
- ²⁰ Jos. Agnitsch in Ivan Govže uradnika Jugoslovanske Katoliške Jednote, Dopisi, GN, 29. oktobra 1898, str. 2.
- ²¹ Odbor društva Sv. Jožef, Pittsburg, Pennsylvania, Dopisi, G.N., 4. oktober 1899, str. 1.
- ²² John A. Germ, gl. predsednik in Geo. L. Brozich, gl.tajnik, Posebno naznanilo Društvom J.S.K. Jednote in delegatom za prihodnje zborovanje, GN, 14. avgust 1913, str. 4.
- ²³ Npr.: Jugoslovanska Katoliška Jednota, GN, 3. avgust 1898, str. 3.
- ²⁴ Joseph Pishler, John B. Smrekar, Frank Goule, Konvencija Jugoslovanske Katoliške Jednote, GN, 8. september 1913, str. 1.
- ²⁵ II. glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn, dne 17. in 18.julija 1899, GN, 29. julij 1899, str. 3.
- ²⁶ Peto glavno zasedanje J.S.K.J. v Omahi, Nebraska, dne 6. julija 1903, GN, 11. avgust 1903, str. 3.
- ²⁷ II. glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn, dne 17. in 18.julija 1899, GN, 29. julij 1899, str. 3.
- ²⁸ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9.uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 21. september 1905, str. 3.
- ²⁹ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 22. september 1905, str. 3.
- ³⁰ Jugoslovanska Katoliška Jednota, GN, 3. avgust 1898, str. 3.
- ³¹ Frank Sakser (1859-1937), je živel v New Yorku, bil je podjetnik, bankir in urednik. Leta 1893 je v New Yorku ustanovil časnik Glas Naroda, list slovenskih delavcev v Ameriki, pri katerem je bil urednik, lastnik in izdajatelj. Leta 1894 je začel izdajati Slovensko-ameriški koledar, ki je izhajal z majhnimi presledki do leta 1942. Leta 1898 je bil med

- ustanovitelji Jugoslovanske Katoliške Jednote, s sedežem v Elyju, Minnesota, danes Ameriške Bratske Zveze. Sakser je ustanovil tudi parabrodsko zastopstvo in agencijo, leta 1922 pa še zasebno banko Frank Sakser State Bank, New York. Banka je slovela kot solidna. V času gospodarske krize med leti 1929-1932 je Frank Sakser izgubil vse premoženje, več kot 400.000\$. Slovenski biografski leksikon, III. knjiga, 9. zvezek, Ljubljana 1960, str. 178.
- ³² Peto glavno zasedanje J.S.K.J. v Omahi, Nebraska, dne 6. julij 1903, GN, 11. avgust 1903, str. 3.
- ³³ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 20. september 1905, str. 3.
- ³⁴ Andrej Smrekar se je rodil dne 29. novembra 1871 na Goriškem. Leta 1891 je pripotoval v Ameriko in stopil v semenišče St. Paul, Seminary, kjer je bil leta 1897 posvečen v duhovnika. Najprej je služboval kot kaplan pri Josephu Buhu v Towerju, Minnesota, nato dve leti kot župnik v župniji sv. Antona v Ely, Minnesota, nakar se je ponovno vrnil v Tower. Služboval je tudi kot oskrbnik katoliške bolnišnice sv. Antona v Doluthu, Minnesota. Leta 1905 je bil premeščen v slovensko župnijo sv. Lovrenca in nato v župnijo sv. Vida, Cleveland, Ohio, leta 1908 je prevzel slovensko župnijo Žalostne Matere Božje v Collinwoodu, Ohio. Trunk, str. 589.
- ³⁵ Leonard Slobodnik, Joseph A. Martel, zapisnikarja, Zapisnik desete konvencije J.S.K. Jednote v Eveleth, Minnesota, Prva do četrta seja, GN, 18. september 1916, str. 3.
- ³⁶ John Krek, Federal, Pa, Dopisi, GN, 18. april 1903, str. 2.
- ³⁷ Npr.: IV. Glavno zborovanje Jugoslovanske Katoliške Jednote na Calumetu, Mich., dne 5. in 6. julija 1901, GN, 24. julij 1901, str. 3.
- ³⁸ Fr. Kržišnik, M. Vardjan, A. Virant, GN, 25. september 1907, str. 7.
- ³⁹ Sedmo glavno zborovanje Jugoslovanske Kat. Jednote dne 9. septembra 1907 v La Salle, Ill., GN, 25. september 1907, str. 7.
- ⁴⁰ Josip Perko I. nadzornik J.S.K.J. in zastopnik društva sv. Janeza Krsnika, GN, 5. avgusta 1905, str. 2.

- ⁴¹ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 20. september 1905, str. 3.
- ⁴² Jugoslovanska Katoliška Jednota, GN, 3. avgust 1898, str. 3.
- ⁴³ II. glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn, dne 17. in 18. julija 1899, GN, 29. julija 1899, str. 3.
- ⁴⁴ George L. Brozich, glavni tajnik, Poročilo in priporočilo, sestavljeno v glavnem uradu tajnika Jugoslovanske Katoliške Jednote za cenjene uradnike in delegate devetega glavnega zborovanja Jugoslov. Kat. Jednote meseca septembra leta 1913 v Pittsburghu, Penna., GN, 26. julij 1913, str. 3.
- ⁴⁵ Mohor Mladich, konvenčni predsednik, Leonard Slobodnik, Joseph A. Mertel, zapisnikarji, Zapisnik desete konvencije J.S.K. Jednote v Eveleth, Minnesota, Zapisnik sedemnajste seje glavnega zborovanja J.S.K. Jednote 19. septembra 1916, GN, 7. oktober 1916, str. 3.
- ⁴⁶ II. glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn, dne 17. in 18. julija 1899, GN, 29. julija 1899, str. 3.
- ⁴⁷ Jurij L. Božič, Assesment šte. 110, za mesec september, GN, 11. september 1907, str. 3.
- ⁴⁸ II. glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn, dne 17. in 18. julija 1899, GN, 29. julija 1899, str. 3.
- ⁴⁹ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 22. september 1905, str. 3.
- ⁵⁰ Jugoslovanska Katoliška Jednota, GN, 3. avgust 1898, str. 3.
- ⁵¹ Sedmo glavno zborovanje Jugoslovanske Kat. Jednote dne 9. septembra 1907 v La Salle, Ill., GN, 25. september 1907, str. 5-7.
- ⁵² Časnik Glas Naroda, s podnaslovom List slovenskih delavcev v Ameriki, je začel izhajati 27. septembra 1893 v New Yorku in je izhajal do 24. oktobra 1963. Lastnik ob ustanovitvi je bil Tiskovna družba (Anton Logar, Josip Rems in Frank Sakser), od leta 1894 Frank Sakser in od leta 1906 Slovensko tiskovno društvo v New Yorku, izdajatelj Frank Sakser.

- Uredniki so bili v obravnavanem obdobju Frank Sakser, Anton Murnik (od 1897 do 1900), Zmagoslav J. Valjavec (od 1900 do 1910), Frank Sakser, Srečko Dolinar, Ivan Podgoršek, Bert P. Lakner, Gilbert Potrato (večkrat), Louis Adamič (zadnje mesece leta 1906), Janez Terček. Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945, Ljubljana 1980, str. 14.
- ⁵³ Npr.: Josip Agnitch, I. tajnik, Jugoslovanska Katoliška Jednota, Naznanilo (oglas), 27. marec 1901, str. 1.
- ⁵⁴ Npr.: Dopisi, Zborovanje Jugoslov. katol. Jednote, GN, 20. julij 1901, str. 2.
- ⁵⁵ Npr.: John Teleban, Dopisi Forest City, Pa., 3. julij, GN, 10. julij 1901, str. 2.
- ⁵⁶ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 20. september 1905, str. 3.
- ⁵⁷ Npr.: Nick Černič, Dopis, GN, 22. julij 1920, str. 3.
- ⁵⁸ II. glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn, dne 17. in 18. julija 1899, GN, 29. julij 1899, str. 3.
- ⁵⁹ III. Glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote na Ely, Minn. dne 5., 6. in 7. julija 1900 v župnišču, GN, 18. julij 1900, str. 3.
- ⁶⁰ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 22. september 1905, str. 3.
- ⁶¹ Trunk, str. 446.
- ⁶² Sedmo glavno zborovanje Jugoslovanske Kat. Jednote dne 9. septembra 1907 v La Salle, Ill., GN, 25. september 1907, str. 5-7.
- ⁶³ Frank Matko, Dopisi, Claridge, Pa., 24. marec 1903, str. 2.
- ⁶⁴ Mihael Novak, tajnik, Naznanilo, GN, 11. julija 1905, str. 2.
- ⁶⁵ Npr.: Kazimir Zakrajšek, To-le vzemi in beri in spolnjuh, New York, N.Y., (datum izdaje ni znan).

- ⁶⁶ Sedmo glavno zborovanje Jugoslovanske Kat. Jednote dne 9. septembra 1907 v La Salle, Ill., GN, 25. september 1907, str. 5-7.
- ⁶⁷ Rudolf Perdan, konvenčni predsednik, Leonard Slobodnik, zapisnikar, Joseph A. Mertel, pomožni zapisnikar, Zapisnik enajste redne konvencije J.S.K. Jednote v Chicagu, Ill. septembra 1920, Šestanjska seja 22. septembra 1920, GN, 4. november 1920, str. 3.
- ⁶⁸ Jurij L. Brožič, VI. glavno zborovanje Jugo-Slov. Kat. Jednote, GN, 31. julij 1905, str. 3.
- ⁶⁹ Jurij L. Brožič, Navodila delegatom Jugoslovanske Katoliške Jednote za sedmo generalno zborovanje, katero se vrši v La Salle, Ill., meseca septembra 1907, str. 3.
- ⁷⁰ II. glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn, dne 17. in 18. julija 1899, GN, 29. julij 1899, str. 3.
- ⁷¹ III. Glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote na Ely, Minn. dne 5., 6. in 7. julija 1900 v župnišču, GN, 18. julij 1900, str. 3.
- ⁷² Jurij L. Brožič, Iz urada glavnega tajnika J.S.K.J., GN, 18. julij 1905, str. 3.
- ⁷³ Peto glavno zasedanje J.S.K.J. v Omahi Nebraska, dne 6. julija 1903, GN, 11. avgust 1903, str. 3; in Josip Gorišek, Dopisi, GN, 23. april 1903, str. 2.
- ⁷⁴ Geo. L. Brozich, gl. tajnik, Iz urada glavnega tajnika J.S.K.J., Opomba, GN, 20. julij 1920, str. 4.
- ⁷⁵ Poročilo glavnega tajnika J.S.K.J. za cenjene uradnike in delegate desetega glavnega zborovanja Jednote v Eveleth, Minn. meseca septembra 1916, GN, 12. september 1916, str. 3.
- ⁷⁶ III. Glavno zborovanje Jugoslovanske Katol. Jednote v Ely, Minn. dne 5., 6. in 7. julija 1900 v župnišču, GN, 18. julij 1900, str. 3.
- ⁷⁷ Sedmo glavno zborovanje Jugoslovanske Kat. Jednote dne 9. septembra 1907 v La Salle, Ill., GN, 25. september 1907, str. 5-7.
- ⁷⁸ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 21. september 1905, str. 3.

- ⁷⁹ Jurij L. Brožič, Navodila delegatom Jugoslovanske Katoliške Jednote za sedmo generalno zborovanje, katero se vrši v La Salle, Ill., meseca septembra 1907, 18. avgust 1907, str. 3.
- ⁸⁰ Sedmo glavno zborovanje Jugoslovanske Kat. Jednote dne 9. septembra 1907 v La Salle, Ill., GN, 25. september 1907, str. 5-7.
- ⁸¹ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 22. september 1905, str. 3.
- ⁸² Dopisi, La Salle, Ill., 27. febr., GN, 6. marec 1901, str. 3.
- ⁸³ Janko N. Rogelj, Ameriška bratska zveza, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana 1957, str. 145.
- ⁸⁴ George L. Brozich, glavni tajnik, Poročilo in priporočilo, sestavljeno v glavnem uradu tajnika Jugoslovanske Katoliške Jednote za cenjene uradnike in delegate devetega glavnega zborovanja Jugoslov. Kat. Jednote meseca septembra leta 1913 v Pittsburghu, Penna., GN, 26. julij 1913, str. 3.
- ⁸⁵ Jugoslovanska Katol. Jednota, Šesto glavno zborovanje dne 11. 12. 13. 14. in 15. sept. ob 9. uri v Union Halle, Cleveland, O., GN, 22. september 1905, str. 3.
- ⁸⁶ Josip Pišler, delegat, Dopisi. Rock Springs, Wyo., GN, 2. julij 1913, str. 2.
- ⁸⁷ Nekaj opazk o prihodnji konvenciji J.S.K.J., GN, 10. julij 1913, str. 2.
- ⁸⁸ Anton Šemrov, K zborovanju J.S.K.J., GN, 24. julij 1913, str. 2.
- ⁸⁹ Štefan Vozelj, Dopisi, Bridgeville, Pa., GN, 23. julij 1913, str. 2.
- ⁹⁰ F. G. Tassotti, K razmotrivanju o J.S.K.J., GN, 14. avgust 1913, str. 2.
- ⁹¹ Janko N. Rogelj, Ameriška bratska zveza, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana 1957, str. 145.
- ⁹² Frank Špehar član društva Sv. Jurija št. 61, Reading, Pa., J.S.K.J., GN, 28. julij 1916, str. 2.
- ⁹³ Mohor Mladich, konvenčni predsednik, Leonard Slobodnik, Joseph A. Mertel, zapisnikarji, Zapisnik desete konvencije J.S.K. Jednote v Eveleth,

- Minnesota, Zapisnik 20. seje zborovanja J.S.K. Jednote dne 21. septembra 1916, GN, 10. oktober 1916, str. 3.
- ⁹⁴ Zapisnik desete konvencije J.S.K. Jednote v Eveleth, Minnesota, Zapisnik otročjega oddelka ("Mladina"), GN, 13. oktober 1916, str. 4.
- ⁹⁵ Mihael Rovanšek, predsednik, Leonard Slobodnik, zapisnikar, Joseph A. Mertel, pomožni zapisnikar, Zapisnik enajste redne konvencije J.S.K. Jednote v Chicagu, Ill. septembra 1920, Deveta seja 17. septembra popoldne, GN, 14. oktober 1920, str. 3.
- ⁹⁶ Jože Zavertnik, Ameriški Slovenci, Pregled splošne zgodovine Združenih držav slovenskega naseljevanja in nasebin in Slovenske Narodne Podporne Jednote, Chicagu, Illinois, 1925, str. 559.
- ⁹⁷ Mihael Rovanšek, predsednik, Leonard Slobodnik, zapisnikar, Joseph A. Mertel, pomožni zapisnikar, Zapisnik enajste redne konvencije J.S.K. Jednote v Chicagu, Ill. septembra 1920, Deveta seja 17. septembra popoldne, GN, 14. oktober 1920, str. 3.
- ⁹⁸ Janko N. Rogelj, Petdesetletnica Ameriške bratske zveze, Ameriški družinski koledar, Chicagu, Illinois, 1949, str. 44 in 45.

ABSTRACT

JUGOSLOVANSKA KATOLIŠKA JEDNOTA (1898-1920)

Darko Friš

The social insurance system was introduced in the USA only after the end of the First World War, so before that various ethnic groups began to establish associations for brotherly aid which performed the role of today's insurance companies. Initially these organisations were of a local character and had limited membership, hence they could not hope for financial stability. In order to reduce the possibility of financial collapse they began to set up aid organisations that united members of the same nationality from all around the States. Their basis were local associations and the more numerous the membership the lesser the financial risk. The fundamental objective of such organisations was to help its members at times of illness or accident and

to provide a decent funeral in case of death. In addition, their contribution to religious, national, political and cultural union was quite significant. The first Slovene aid organisations were of a Catholic orientation. From 1904, after the foundation of Slovenska Narodna Podporna Jednota (The Slovene National Support Unit), the Slovene immigrants with a socialist orientation also began to establish such organisations. Slovene Protestants founded their organisation in 1912 in Bethlehem, Pennsylvania. In 1898 Slovene immigrants from Ely, Minnesota, set up an organisation called Jugoslovanska Katoliška Jednota (The Yugoslav Catholic Unit, JSKJ). During the first 15 years following its formation, the JSKJ only admitted male immigrants between the age of 18 and 45 to its membership while insurance for their wives only covered death. In 1913 women eventually gained equal membership rights. The basic purpose of the organisation was to provide financial aid when the members died. After a member of the organisation died, the relatives received the money which had accumulated through the payment of membership fees. If the funds in the Jednota's safe were not sufficient, money was drawn from a separate source called an "assessment" fund, which was made up of extra monthly contributions. The secondary purpose was to provide hospitalisation insurance and, furthermore, disability insurance which covered both physical and mental disability. The official gazette of JSKJ became the Glas naroda newspaper (The Voice of People) published in New York. This paper had a significant role in the operation of Jednota. In the first few years following its establishment, the general assembly of the organisation was held annually, from 1901 on it was a biennial event, from 1907 it was held every third year and from 1916 every fourth year. Constitutive associations organised local elections at which members chose delegates who represented their respective associations at the general assemblies. During the first years of operation, JSKJ experienced grave financial trouble owing to low membership, which nearly caused its disintegration. The financial situation improved in 1903 when it was decided to set up a reserve fund to which every member contributed 5 cents per month. Since the average age of the members tended to increase the membership rules were radically revised at the eighth main assembly in 1910. A new membership classification based on age was introduced. An important novelty was the centralised hospitalisation insurance fund which in effect meant common resources for hospitalisation fees paid out from the central office and not from local offices as was previously the case. During the First World War membership began to decrease, so Jednota formed the Youth Section. The JSKJ had a Catholic character immediately after it was established, but the number of members with socialist orientation steadily

increased over the years; the socialist group eventually outnumbered the Catholics in 1920. As a result, JSKJ attempted to unite with five other Slovene socialist aid organisations. The planned union was not realised, yet JSKJ remained socialist in character. The main officials and the delegates from local associations succeeded in creating a powerful aid organisation, which was renamed the American Brotherly Association in 1940. The organisation defied all hardships and continues to operate today.

ADAMIC AND YUGOSLAVIA DURING WORLD WAR II: THE SLOVENE CATHOLIC RESPONSE*

Bogdan C. Novak

My paper is based on the archival materials (letters, minutes, pamphlets, announcements, newspaper clippings and the like) which are in private hands in Toledo and in Cleveland, Ohio. It should be taken into account that this paper is written by a historian who is not an expert on Louis Adamic, and who had less than three months to prepare for it. I limited my paper to the cooperation of the Slovene Catholic group in America, with other Slovene groups, and with Louis Adamic in particular during the years 1941-1945. I will step out of this self-imposed framework only when discussing the needed historical background. Moreover, the paper may represent a somewhat one-sided outlook which reflects the thinking of the writers whose correspondence is preserved in the above mentioned archives, as I did not have time to extend my research so as to include newspapers, memoirs and other available published and unpublished materials. I nevertheless consulted such Adamic's works which referees directly or indirectly to my topic, among them *The Native's Return* (1934), *Two-Way Passage* (1944), *Dinner at the White House* (1946), and *My Native Land* (1943).

As soon as the first Slovene settlements were established in America, Slovene priests joined the immigrants and together they organized Slovene parishes which became the centers of Catholic religious as well as secular activities.¹ Such a parish community was built with the money of Slovene immigrants and included a church building, a rectory, a parish hall and, in larger settlements such as in Cleveland, Chicago, and many others, a parish elementary school. Besides strictly religious organisations as for instance the Holy Name Society, The Rosary Society and others, the parish also included secular organizations for cultural, recreational and similar activities. Each Slovene priest was subordinated to the American bishop in whose diocese the parish was located. The bishop was also (and still is) the legal owner of all parish property from the church building to the recreational facilities. As the diocese represented the basic organization of the Catholic church, it was

* A Paper Presented at the International Symposium on Louis Adamic sponsored by the Immigration History Research Center, University of Minnesota, May 30, 1981.

easier for a Slovene priest to establish contact with other Slovene priests of the same diocese or archdiocese, but much harder to organize a group on a wider, interdiocesan level. The latter would require permission from all the bishops involved.

With their heritage the Slovene immigrants also brought with them from the old country their ideological and political differences. But in America a significant change occurred in the ratio between different ideological-political groups. In the old country, the pro-catholic Slovene People's Party (SLS Slovenska ljudska stranka) was the strongest and usually easily obtained an absolute majority at elections over the other two parties, the laissez faire liberals and the socialists - the last being the weakest.² In the United States before World War I, both Catholics and Socialists represented the most numerous and best organized groups, and according to some reports the socialists were the best organized and the strongest, while the laissez faire liberals sank to the third position.

The declining number of Slovene Catholics became a great concern to some young priests who would like to bring these "lost souls" back into the Catholic Fold. Outstanding among them was the Franciscan father, Rev. Kazimir Zakrajšek. He brought Slovene Franciscan monks to America and organized an autonomous Slovene Franciscan community - the Commissariate of the Holy Cross - with its seat in Lemont, Illinois, south of Chicago - which was subordinated directly to the Franciscan province in Ljubljana. With the help of his Franciscan community, Zakrajšek commenced his religious missionary work. For the same purpose, he began publishing a religious periodical *Ave Maria*, and a secular newspaper *Sloga* in New York. In 1919 he transferred his publications and his press to Chicago and at that occasion renamed *Sloga* into *Edinost*. However, his activities and his writings led to harsh polemics between *Edinost* and the other freethinkers' newspapers such as *Prosveta*, *Proletarec*, *Glas naroda* and others. Many Slovene parish priests, including some Franciscan monks, condemned this "disturbance of peace" and Zakrajšek was ordered by his superiors in Rome to sell the printing press and his secular newspaper *Edinost*. The new editor, John Jerich, changed the newspaper's name in 1925 from *Edinost* to *Amerikanski Slovenec*, which was taken over from an older, discontinued newspaper once published in Joliet, Illinois. Zakrajšek himself returned to Ljubljana in 1927.³

The Franciscan monks played an important role in establishing communication links between the Slovene parishes dispersed among

numerous American dioceses. Similar unifying role was performed by the religious and secular press, and two nation-wide Catholic organizations. The first, the Grand Carniolian Slovenian Catholic Union (KSKJ - Kranjsko Slovenska Katoliška Jednota), was a fraternal insurance society organized in 1894, with its seat in Joliet, Illinois, south of Chicago and close to Lemont. The union also published its organ, *Glasiło KSKJ*. The other nation-wide organization was the Slovenian Women's Union (SZZ - Slovenska ženska zveza).⁴

In this connection let me introduce a few prominent American Slovene Catholic personalities which played more or less important roles during World War II. Joseph (Josip) Zalar was the powerful secretary of the KSKJ, Rev Math J. Butala its spiritual adviser and Marie Priland was the president of SZZ. John Jerich was still the editor of the *Amerikanski Slovenec*, published in Chicago, James (Jaka) Debevec was publishing *Ameriška domovina*, the second Catholic daily, in Cleveland, Ohio, and Rev. Alexander Urankar, a Franciscan, was the editor of *Ave Maria*.

On April 16, 1941, ten days after Germany, Italy and their collaborators attacked Yugoslavia, the creation of Yugoslav Relief Committee of America - Slovene Section (JPO SS - Jugoslovanski pomožni odbor - Slovenska sekcija) was discussed, probably on the advice of Konstantin Fotić, the Yugoslav ambassador in the United States, to procure some help for the Yugoslav prisoners of war. On that day the representatives of the "Catholic" and "Freethinking" fraternal benefit (insurance) societies signed the Declaration (*Izjava*) that they would try to help their people in the old country financially through the American Red Cross. All the representatives further agreed that their cooperation for this humanitarian cause should remain on a non-partisan, neutral level, hence separated and above any political or religious disagreements.⁵

As the JPO SS later played an important role in the convocation of the Slovenian National Congress, which was a political rather than a relief action, a few critical remarks subsequently made by some Catholics about the JPO SS may be in place. They asserted that the "socialists" had the upper hand in the JPO SS. This was substantiated by the fact that the seat of the JPO SS was located at the same address, in South Lawndale Avenue in Chicago, as the headquarters of the "socialist" Slovene National Benefit Society (SNPJ - Slovenska narodna podporna jednota), and that Vincent Cankar, the president of the SNPJ, was at the same time also the president of the JPO SS. Moreover, the Catholic representative J. Zalar, the secretary of

the KSKJ, concluded the above agreement with the "socialists" on his own without a previous consultation, be it with the local branches of his organization or with the parish priests. The latter learned about this agreement only afterwards from the newspapers. Zalar became the secretary of the JPO SS and continued to support the cooperation with the "freethinkers" (svobodomisleci).⁶

The return of Kazimir Zakrajšek to the United States, on August 11, 1941, marked a new era for the Catholic group. He brought new ideas with him, and with his travel from coast to coast Zakrajšek reawakened the interest for the old country.⁷

When Zakrajšek left, Slovenia was partitioned into three parts by its victorious neighbours. The northern part was occupied by Germany, the north-eastern (Prekmurje) by Hungary, and the southern part (the province of Ljubljana) by Italy. Zakrajšek had some first-hand knowledge about the persecutions which were going on at that time in the German occupied part of Slovenia where priests, intellectuals and some other city-dwellers were rounded up and transported to Croatia and Serbia. They were permitted to take with them only ten pounds of necessities, and had to leave behind all the rest, including their valuables. On the other hand, the Italian occupied portion of Slovenia looked at that time as an oasis of peace where many Slovenes from the North could find refuge. A few days after his return Zakrajšek went to Washington, D.C., where he visited, among others, Cavendish W. Cannon in the State Department. He explained to Cannon the situation in Slovenia and Yugoslavia, and handed him a copy of the Memorandum describing the German persecutions. This memorandum had previously been given to the Pope and Benito Mussolini by Dr. Marko Natlačen, former ban (governor) of Slovenia.⁸

In Washington, as previously on his journey to the United States, Zakrajšek heard about different plans for a future political reorganization of Europe which concerned the Slovenes but were made without them. Prominent among them was the project to establish a Catholic Danubian federation, with or without Hungary and Croatia, but always including Slovenia. This plan had a substantial support among the American Catholic hierarchy. In addition, Zakrajšek learned that the re-establishment of Yugoslavia, at that time, was regarded by many as questionable. The dispute between the Serbs and Croats, the establishment of an independent Croatian state, and the bloodshed between the two nations, were given as the

main reasons. This in turn strengthened the Great Serbian tendencies among the Serbs, preferring a Great Serbia to Yugoslavia.

After he gained knowledge of all these projects, Zakrajšek came to the conclusion that Slovenes had to have their own program to prevent being pushed around by others. And he prepared a plan for United Slovenia which should include, not only the entire pre-war Slovenia, but also southern Carinthia and the Slovene Littoral, parts which were lost to Austria and Italy after World War I. In propaganda all priority must be given to the recognition of United Slovenia and to the acquisition of southern Carinthia and the Slovene Littoral. Yugoslavia should always remain the first choice for the United Slovenia to join. But Slovenia should enter it as an autonomous unit (state) and Yugoslavia should be reorganized into a democratic federation. If there should be no Yugoslavia then United Slovenia should become a protectorate of the United States or Great Britain. Slovenes should resist to the outmost being incorporated into any Danubian federation under Austrian or Magyar leadership. If no other solutions were possible, then Slovenes should demand that the entire United Slovenia enter such a federation but only as an autonomous state.⁹

The second Zakrajšek project provided for the financial assistance for Slovenia. He brought with him two letters from Dr. Gregorij Rožman, the bishop of Ljubljana; one was addressed to the Slovene priests in America, the other was for the American bishops. Both were appealing for the financial help which could reach Slovenia via Vatican. To provide for such assistance the Slovene priests in Cleveland and some Catholic laymen organized American Slovenian Parish Relief (PASŽ - Pomožna akcija slovenskih župnij). Rev. Milan Slaje became president and the Franciscan Fr. Bernard Ambrožič, secretary. To avoid friction between the PASŽ and the JPO SS Zakrajšek went to Chicago to talk it over with the president of JPO SS, V. Cainkar. However, Zakrajšek's proposal for a friendly cooperation was turned down, and on Sept. 12, 1941, *Prosveta* accused him of disturbing the peace and endangering the established cooperation between the Catholics and the freethinkers.¹⁰ Hereafter the PASŽ became a branch of the Bishop's Relief which in turn belongs to the National Catholic Welfare Conference (NCWC), with its seat in Washington, D.C. By the end of 1942 the PASŽ collected \$9,000 among American Slovenes, and the American bishops donated \$76,000 to be sent as relief to Slovenia.¹¹

The establishment of the PASŽ was opposed not only by the "freethinkers", the socialists and liberals, but also by some Catholics,

especially the ones holding offices of the JPO SS. For instance, J. Zalar, The secretary of the Catholic KSKJ and the secretary of JPO SS, wrote in his letter of April 21, 1942, that it is, and it always was, his firm conviction that any cent sent to Yugoslavia is an indirect help to Hitler and his bandits.¹² So the Catholics will remain divided and the tension between the JPO SS and the PASŽ will continue.

To propagandize the realization of his political program Zakrajšek envisaged the formation of two separate political organizations, one for the Catholics, the other for all the others. The representatives of both organizations would form, at the top, a national council of all American Slovenes. The council should be elected by a national congress which would be prepared by both organizations. This would represent a united political leadership supported by two individual political organizations or a double-track political movement. The national council will work for the realization of a common program accepted by the congress and will be supported in its work by both political organizations. However, each political group will remain free to express its own political views on the matters which were not commonly agreed upon or accepted by the congress.

In his letter of Sept. 24, 1941, Zakrajšek informed the socialist patriarch, Etbín Kristan, about his political program and asked him for cooperation. A few days later, on September 27, Kristan answered. In general, he agreed with Zakrajšek that something should be done for United Slovenia, specifically for Slovene Carinthia and Littoral. He also favored the convocation of a Slovene national congress, but on the other side he was opposed to political organizations. Instead he preferred the fraternal benefit societies which were already represented in the JPO SS. To them the SŽZ and the Progressive Slovene Women of America (PSA, Progresivne Slovenke Amerike) could be added. Zakrajšek evidently agreed with Kristan's proposals. On October 2, 1941, he asked Kristan to contact V. Cainkar, the president of the SNPJ, and a day later Zakrajšek wrote to John Germ, the president of the KSKJ about preparation for a Slovene national congress.¹³ However, everything changed with the coming of Franc Snoj to America, one of the two Slovene ministers in the Yugoslav government.

The Yugoslav government which finally settled down in London was constantly plagued with the Serbo-Croat dispute. Because of it the government was unable to accept needed reforms which would transform Yugoslavia into a democratic federalistic state. Without doubt, such a reformed Yugoslavia would have a much greater appeal to all her national

groups. Moreover, the Yugoslav cabinet was suspected to be in the hands of the Pan-Serbian centralists, and it was rumored that they worked for an enlarged Serbia rather than for the re-establishment of Yugoslavia. The same was reported about Konstantin Fotić, the Yugoslav ambassador in the United States.¹⁴

The two Slovene ministers in the Yugoslav government were, relatively speaking, newcomers and hence at least partly inexperienced. They both represented the Slovene majority party - the SLS - which had been since the 1930s a member of the Yugoslav Radical Union. The old seasoned SLS leader between the wars, Dr. Anton Korošec, died in 1940 and was replaced by Dr. France Kulovec, who was killed by a German bomb during the surprise air attack on Belgrade on April 6, 1941. Dr. Miha Krek replaced Kulovec while Snoj stepped in to take Krek's position.

In accordance with the rest of the Yugoslav cabinet, Slovene ministers did not demand the transformation of Yugoslavia into a federation though the SLS traditionally advocated an autonomous Slovenia. This was also the policy of Snoj when he came to the United States in the beginning of September 1941.

When Snoj arrived in America he was warmly greeted by all Slovene Catholics including Zakrajšek. They all recognized him as their leader. However, Snoj refused to accept some of Zakrajšek's ideas regarding the Slovene national goals and the form of organization needed to achieve them, and instead proposed his own program. He outlined it in his letter of October 25, 1941, which was sent to all fraternal benefit organizations and cultural unions.¹⁵

He observed that there were two major national goals all American Slovenes were in agreement with. The first is the demand that all Slovene lands should be united in a United Slovenia, and second that this United Slovenia forms a part of democratic Yugoslavia. This he found out when visiting the Slovene communities in America. To achieve these two goals, American Slovenes should organize special national organization which would represent all American Slovenes. This would be done in the following way: Each fraternal-benefit organization and each cultural union should send one delegate to form the action committee. This action committee would thereafter elect from their own members an executive board in which both ideological groups should have an equal number of representatives. On the same principle local action committees should be organized in all Slovene communities wherever they are in America.

It is evident that Snoj basically accepted Kristan's proposal for one united political organization which was to lean, similarly as the JPO SS, on the fraternal-benefit organizations with the addition of the two women's cultural unions. But Snoj didn't say anything about a Yugoslav federation.

In time Zakrajšek any many Catholics became dissatisfied with Snoj. Catholics disliked that he was spending more time in Chicago with the socialists than in Cleveland with his own Catholic group. Zakrajšek and others warned him that the socialists would work with him only as long as they would need him. Thereafter they would simply drop him. Of course, this all may reflect some of the old rivalry between the Catholic Cleveland and the socialist Chicago.¹⁶

Next, let me shed, in a few words, some light on the early relationship of Adamic toward Snoj and Zakrajšek. Both met Adamic soon after they arrived in America in 1941. In November Zakrajšek explained to Adamic his plan of a United Slovenia and the various alternatives connected with its realization. The United States protectorate was specifically sympathetic to Adamic, and he would like to know who supported this idea in Slovenia. However, otherwise Adamic refused to comment on the project. In his letter of November 15, 1941, he stressed that for new he will *"try to avoid involvement in the immediate polemics, lest I reduce the effectiveness of whatever I might write later"* in the *"little book about Slovenia"*. (Was this already a reference to *My Native Land?*)

Furthermore, Adamic made an excellent impression on both. In his letter of November 22, 1941, addressed to Adamic, Zakrajšek compared him in importance to bishop Baraga. Similarly, as bishop Baraga is the outstanding man among Slovene priests in America, so is Adamic among Slovene laymen. We may conclude that Adamic was, at that time, very kindly and warmly disposed toward both of them and assisted them whenever he was asked for any kind of help. But Adamic was also greatly interested in obtaining all possible information from them, especially the news Snoj and Zakrajšek were receiving from Slovenia.¹⁷

As already indicated, minister Snoj tried to realize his program through the JPO SS. So, in the early Spring of 1942, its board, in the presence of some invited guests, decided to extend the JPO SS activities from relief work also to politics and a special political committee would deal with these matters. Probably an outshoot of this decision was the creation of the American Slovene National Alliance (ASNZ - Ameriška slovenska narodna zveza), a section of the JPO SS, with its headquarters in Cleveland. The

president became Dr. James W. Mally, the honorary consul in Cleveland and a dentist by profession. Though Mally was a staunch representative of the Catholic group of Cleveland, the ASNZ was unable to attract the support of parish priests. The invitation to join the new organization sent out to the Slovene priests in June of 1942 remained unanswered except in one case. Mally in his report to Krek, described well the sentiments of Cleveland Catholics: "The socialist quarters in Chicago, the Catholics are saying, had all these years insulted whatever was Catholic and Yugoslav, and yet, now they are leaders of all the activities and are enjoying the blessings of our minister Mr. Snój." Evidently the Catholics mistrusted anything that was connected with the Chicago socialists and the JPO SS, including the newly organized ASNZ. The sole exemptions of this Catholic attitude were J. Zalar and M. Prislant. Both Zalar and Prislant, according to Mally's report, represented the Catholic organizations but not their ideology in the JPO SS. Neither of them was an ideal Catholic, according to the opinion of many outstanding Catholic laymen and priests. In reality they were two opportunists. It was wrong to entrust the Catholic representation in JPO SS to such people who were solely paid officials of their Catholic organizations and had only one ambition, namely, to prevent other able individuals of obtaining leading positions and thus becoming their competitors. This is how Mally described the two Catholic representatives in the JPO SS.¹⁸

Then a bombshell exploded. At its meeting in the beginning of September 1942, the JPO SS accepted three important decisions. They sent a telegram to the Yugoslav government in London asking for a replacement of Snój by Dr. Marija J. Čok, a leader of the Littoral Slovenes of Italy, who came to America to work for a unification of Slovene Littoral with Yugoslavia. It was also decided to disband the ASNZ and to call a Slovene National Congress for December 5 and 6, 1942. Moreover, Slovene parishes and many outstanding Catholic individuals were not invited. Among the latter was the editor of *Ameriška domovina*, James Debevec.

It should surprise no one that the Catholic reaction was negative. It furthermore confirmed the Catholics that they should not trust the socialist. Both Catholic dailies, the *Ameriška domovina* in Cleveland and the *Amerikanski Slovenec* in Chicago, published articles against the participation at the congress. A similar position was taken by the Cleveland's clergy, which pointed out that the congress was decided upon by the socialists alone without any previous consultation with the Catholic group. Hence, they had a good reason to mistrust the socialist intentions and refused to participate. Similar reports were coming to Cleveland from other parts.

Then Zakrajšek came out in support of the congress. His main arguments should inspire the Catholics to participate at the congress. Only if they came to the congress, argued Zakrajšek, could they challenge the socialist leadership, which they resented so much, and obtain a majority for themselves. In addition, the congress will be an efficient forum through which they could ask the American government for the re-establishment of a free and united Slovenia, and for the correction of the pre-war boundary. Furthermore, because more time was needed for the preparation, and because winter was not the best season for a congress, the December congress should be made into a provisional one, which would prepare resolutions and all the other necessities for the true congress to be held in the late spring of 1943.¹⁹

Consequently, when the Slovenian National Congress was held, as scheduled, on December 5 and 6, 1942 in Cleveland, the Catholics participated, though without any enthusiasm. The Congress accepted the program of a United Slovenia "*which shall become an autonomous part of a new democratic federative Yugoslavia,*" and furthermore stresses that "*the Slovenian American National Council does not meddle in one's political or religious affiliations, nor is anyone asked to renounce his own political conviction.*" The Congress also elected the Slovenian American National Council (SANS - Slovenski ameriški narodni svet) and its Executive Committee with Etbin Kristan as president, Kazimir Zakrajšek as secretary, Marie Priland as first vice-president, Janko N. Rogelj as second vice-president, Joseph Zalar as treasurer, Vincent Cainkar as first of five directors, and Louis Adamic as honorary president. Among other directors was also a Cleveland priest, the Rev. John J. Oman.²⁰

The cooperation between the Catholics and Socialists was of short duration. During 1943 it became more and more apparent that both groups would part. The bone of contention were the Partisans.

The first disagreement about the situation in Slovenia occurred between Zakrajšek and Adamic in January 1943. The argument concerned a recently received news from Slovenia, according to which thirteen priests were killed by the Partisans and Village Guards were formed to resist the Partisans. During their preparation for a meeting with Sumner Welles, The Under Secretary of State, in Washington on January 15, 1943, Adamic, Zakrajšek and Cainkar discussed this recent news from Slovenia.

Three days later, Adamic wrote to Zakrajšek that from the last conversation with him he got the impression that Zakrajšek was in sympathy with the Village Guards which had been armed by the Italian to fight against

the Partisans. If his impression was true, continued Adamic, then "*you and I do not belong in the same organization which is interested in the future Slovenia.*" He asked Zakrajšek to clarify his position by January 25, 1943, or he would withdraw as honorary president from SANS. Zakrajšek was astonished when he received the letter from Adamic. He just couldn't believe it to be true. First he thought that Adamic didn't like to work with him because he was a priest. In a long letter dated January 21, 1943, Zakrajšek explained to Adamic that he was against any killing going on in Slovenia, be it done by the Village Guards or by Partisans. The letter evidently satisfied Adamic and the dispute was patched over.²¹

A month later, Zakrajšek became convinced that he would be unable to work successfully with the socialist group and he resigned on February 27, 1943. For the reason of his resignation he listed the board's refusal of his suggestions. The most important among them were his realization that there would be no new congress in spring, that only one of his alternatives for United Slovenia was accepted, namely, the Yugoslav one, and that SANS became in reality controlled by the socialists as he couldn't rely on Zalar and Prisland which supported rather socialist than his proposals. Zakrajšek informed Rev. Oman about his resignation, urging him to do the same. But at that time the latter was not convicted that Zakrajšek's arguments were strong enough for him to resign also.²²

Zakrajšek's resignation was the first crack in this uneasy cooperation. From then on the gap between the Catholics and the socialists began to widen, and the Catholic opposition to SANS, and hence to the Catholic cooperation with it, became stronger and more numerous as time passed by. In a sketchy way, let us review this alienation between both groups from February 1943 to October 1944.

During 1943, Adamic began with his public propaganda for the Partisans. In August of the same year, he came out in favor of legal recognition of Tito by the Allies, and began attacking the members of the Yugoslav government in London, especially Snoj and Krek. The same month Adamic's article "*Death in Front of the Church*", appeared in the September issue of *Harper's Magazine*. The article was taken from his book *My native land* which was published in the later part of the year.²³

In his propaganda for the Partisans, Adamic was supported more and more by the JPO SS and the SANS. In August 1943, JPO SS decided to give material help for the Partisan cause, and thereafter SANS pronounced itself in favor of the same policy.²⁴

To counteract these developments some priests and laymen, mostly from Cleveland, decided in February 1943 that the PASŽ should extend its relief oriented activities to include also politics. For that purpose, they organized - or better extended and renamed - the old PASŽ into the Union of Slovenian Parishes of America (ZSŽ(A) - Zveza slovenskih župnij v Ameriki). The president remained Rev. Milan Slaje, secretary became Fr. Bernard Ambrožič, and the treasurer Anton Grdina, a layman. The ZSŽ remained affiliated with the Bishops' Relief Committee of the NCWC.²⁵

In September 1943 the ZSŽ launched a counter-attack by pointing out that Adamic is not speaking in the name of all the American Slovenes, and still less in the name of the Slovenes in Slovenia, as the majority of the latter always supported the Catholic cause. In protest to SANS support for Partisans, the priests Rev. Oman and Fr. Alexander Urankar resigned from SANS on October 21, 1943. In the next more ZSŽ put pressure on Zalar and Prisland urging them to also resign from SANS. Then in January 1944, ZSŽ published the pamphlet *Shall Slovenia be Sovietized*, prepared by its secretary Ambrožič. It was the Catholic response to Adamic's "falsehoods" and "half-truths" perpetrated in his book *My Native Land*. Furthermore, the pamphlet condemned the Partisans and the communist regime for which they fought in Slovenia, and which was propagandized by Adamic and by SANS in America. It reasserted that Adamic had no authority to speak in the name of all the Slovenes. The same viewpoint was expressed to the United States government when the representatives of the ZSŽ visited Washington in the first days of September 1944. But at that time, in the views of many, any intervention directed against Partisans was already too late.²⁶

In summer of 1944, following the Tito-Šubašić agreement, Tito was formally recognized as the only guerrilla leader, what sealed the fate of all other resistance movements around Mihailović. In October 1944, when the Soviet and Partisan forces occupied Belgrade, Tito established his new *de facto* government there. The struggle of anti-communists was over and lost.²⁷

Of such opinion was Leo Zakrajšek and many others. Consequently in his letter of October 14, 1944, he expressed his opinion that only one aim was left for the ZSŽ to be fulfilled in the future, namely, to present the massacre of anti-communists and other opponents of communism in Slovenia. One of the first acts in this direction should be letters addressed to President Roosevelt, and to the Soviet and British Ambassadors by the ZSŽ, urging them to intervene. As the supporters and the followers of SANS did like in

the past to cover up all the Partisan misdeeds, Leo Zakrajšek recommended that similar appeals be sent to all members of SANS and specifically to all those Catholics which were still giving their support to SANS.²⁸

During the Struggle around the Partisans an important shift occurred in the agreed upon of SANS. When SANS has been formed in December 1942, all the participants agreed about its principal goals. These were the liberation and unification of Slovenia, including the Austrian part of Slovene Carinthia and the Italian part of Slovene Littoral with Trieste. By the summer of 1942 the re-establishment of Slovenia and Yugoslavia was in general lines assured by the Allies. From then on all the priority should be given to the twin problems of Carinthia and Littoral. However, Adamic's struggle for Tito's recognition relegated Carinthia and the Slovene Littoral to a secondary position, and this in a time when the Austrians were working ardently for a *status quo*, and when Italian Count Sforza tried to achieve the same about the Italian prewar boundaries. How much did this attitude of American Slovenes including Adamic contribute to Yugoslavia's - in reality, Slovenia's - loss of Carinthia, Trieste and Gorizia is still a question which demanded future research before it could be satisfactorily answered.²⁹

By analyzing the Slovene Catholic activities in America during World War II, it became immediately apparent that the Catholics did not represent a well organized or cohesive unity but could be, instead, divided into three amorphous groupings. The first represents the hardliners which from the beginning remained suspicious about the real aims of the socialists. According to them, Catholics should not collaborate with communists, and they suspected communists to be behind the Partisans. Therefore they mistrusted anything connected with the Partisans as well as with Adamic. The hardliners were not too happy with Snoj and the Yugoslav government but were prepared to work with both. The center of this group was in Cleveland. Mally, Slaje and maybe Ambrožič were its outstanding representatives. They were ardently supported by *Ameriška domovina* and its editor Debevec, which was surely a forerunner of this group. Also the Chicago based *Amerikanski Slovenec* supported their issued but not with such enthusiasm as Debevec's newspaper. This group first organized the ŠASŽ and later the ZSŽ though not all of the members of the latter belonged to the hardliners.

The group on the other end of the spectrum - let us call them temporizers - faithfully cooperated with the socialists and the SANS until the end of the war. But they did so for different reasons. Rev. Vital Vodušek and Rev.

George (Jurij) Trunk are two typical examples of this sub-divisions. Vodušek had no scruples to collaborate with the socialists, SANS and Adamic probably because of his previous Christian Socialist leanings. And Christian Socialists, at least a part of them, were working together with the communists in the Liberation Front and the Partisans. Moreover, he detested the old centralistic Yugoslav government and expected that the Partisans would bring a new and better social and political order to Slovenia and Yugoslavia. Trunk, on the other hand, supported SANS and Adamic for quite a different reason. To him as a native of Carinthia the Slovene national aims were the most outstanding ones. "*Better under the Soviet than under the German rule*" was his known statement. Hence he saw, or at least wished to see, in the Partisan movement a political coalition fighting in the first place for liberation of entire Slovenia including his beloved Carinthia. All the other problems did not matter to him.

The third group standing in the middle between the "*hardliners*" and the "*temporizers*" included Catholics who could not make up their mind. On the one side they were for the support of the Slovene national goals as agreed by SANS, on the other they could not decide about the Partisans. Because of the Partisans and their communist leadership they will withdraw their support from SANS before the end of the war. A typical representative of this group was Rev. Math Butala, the spiritual leader of the KSKJ, to a lesser degree Rev. Oman and Rev. Urankar. With some reservation one may include into this group also Mr. Zalar and Mrs. Prislund.³⁰

In addition one has also to admit that SANS with its propaganda tried to retain as much of Catholic support as possible for as long as necessary. For that purpose the SANS propaganda described the Partisans as an alliance of the Slovene political parties in which they were just one of these parties. Moreover, the Partisans were described as fighting primarily for the liberation and unification of Slovenia. Any reports about the partisans atrocities were played down as unfriendly propaganda of the Pro-Serbian centralistic Yugoslav government, or as coming from the hated white guardist's sources.

About Adamic there is a great variety of Catholic opinions expressed in the archival material. To indicate the wide spectrum of individual judgements from positive to negative I have chosen two extremes, George Trunk and Leo Zakrajšek.

The first opinion was written by a priest, Rev. George Trunk, who described Adamic and his mission in the most glaring words. It was written

at the height of the Catholic attack on Adamic after his article had appeared in *Harper's Magazine*. Trunk's letter was circulated by Adamic and the SANS, according to Leo Zakrajšek, to provide that Catholics still supported SANS. The letter of November 4, 1943 was written in English. Here are its most characteristic parts:

You may err (errare humanum est), may be mistaken, but you are making efforts in the right trend, that is - a new life was born in the revolution, better evolution, and now it is up to the world to bring this new life (not Hitler's new order) to the world. Your outlook upon the role of Russia, then England, America - and especially Yugoslavia (South Slavic People) seems to me true, right, correct, and I am of the opinion that just you are playing with your extremely brilliant gift to write, to observe, to express, to characterize and to put before the broader public - an extraordinary role....

I am ashamed about attacks upon you from circles near to me. Sheer class blindness and political foolishness. Don't mind, once again, I dare to tell you, go ahead! If you succeed, God's blessing will be upon you, (for you are striving for a better world and for millions of people).³¹

The second, negative, opinion is taken from three letters written by Leo Zakrajšek to his brother Kazimir. They involved the same period and were written by a recent lay newcomer to the hard line position. Similar negative evaluation of Adamic was made by James Debevec, James Mally, Milan Slaje and other hardliners much earlier. But the negative judgements of Adamic were not limited to the Catholics. Similar evaluations were also made outside of the Catholic group, as for instance by Ivan Molek, the editor of *Prosveta*, or by Andrej Kobal in his memoirs.³² This is what Leo Zakrajšek thought of Adamic in his letter of November 23, 1943:

Adamic, according to my opinion is a commercialist in the first place. He wants his books to sell, the more, the better. He must write in such a way to attract and to arouse public interest and sensation.

His second weak point is his want of a Slovene national sentiment which would enable him to be permeated with love for his nation. He was too young when he left his home and for a long time he remained without any contacts with his people. His present role is serving him well for practical purposes, because, as I am hearing, his books are no more "best sellers". Such was only the "Native's Return". For that reason he is now looking for his customers among our people and among the radical elements.

*His bad advisers are his third evil. Kristan never was and never will be a Slovene patriot, instead he is a German oriented internationalist.*³³

On December 4, 1943, Leo Zakrajšek made a short remark about Adamic's most recent book, *My Native Land*, when writing to his brother: "And then, what can you expect from internationalist Adamic and Kristan? He does not feel with his Slovene nation, and what a man doesn't have, he cannot give."³⁴

In the letter of January 6, 1944, he wrote:

*Regarding the struggle against Adamic I have the following opinion: Adamic is not such a cosmopolite as our people imagine, or at least some of them. He squandered away his greatness when he became a hireling of communism. In the eyes of the majority he is stigmatized as a "radical" and "Co-traveler of Communists" according to the official characterization made of him by Congressman Dies.*³⁵

So, two images of Adamic emerge. True they both are still very sketchy. On the one side he is depicted as a man with a brilliant gift to write, to observe, to express, to characterize, to discover complex and potential problems and to make the public aware of them.

On the other he is painted in dark colors as being a publicist concerned primarily with money. A man lacking Slovene national sentiment and without love for his Slovene nation, a man who is using Slovenes and other Southern Slavs, as well as their countries, solely as a case study for his books and for his success, and finally a man who sold himself to the international communism.

The historians who will try to write an objective history of Louis Adamic will have to take into consideration the positive as well as the negative opinions of his contemporaries. The same is true, of course, for all other facts. Then, and only then, a true picture - instead of a hagiographical one - will come into being. I hope that this paper will serve, in a small way at least, as a contribution toward this direction.

NOTES

- 1 For the history of the American Slovenes see: J. M. Trunk, *Amerika in Amerikanci* (America and the Americans) (Celovec, 1912), pp. 371-606; and Jože Zavertnik, *Ameriški Slovenci: Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote* (American Slovenes: A General Survey of the History of the United States, of Slovene Immigration and its Settlements and of Slovene National Benefit Society) (Chicago, 1925), pp. 245-549, 553-623. There exist, of course, other works but they were inaccessible to me.
- 2 For the results of the only democratic elections held during the twenties see: Melita Pivec, "Programi političnih strank in statistika volitev," *Slovenci v desetletju 1918-1928* (The Programs of the Political Parties and the Statistical Data of Elections, Slovenes in the Decennium 1918-1928), ed. by Josip Mal (Ljubljana, 1928), pp. 357-373. For statistical survey see table on p. 372.
- 3 Kazimir Zakrajšek, "Boj za verski prepород, Kronologija" (The Struggle for Religious Renewal, Chronology); "Časnikarstvo, Kronologija" (Journalism, Chronology); "Komisariat sv. Križa, Kronologija" (Commissariat of the Holy Cross, Chronology); "Lemont, Kronologija" (Lemont, Chronology); and "Tiskarna, Kronologija" (The Printing Press, Chronology); all data were typed. Data given here were taken as such without any verification.
- 4 The names of Slovene organizations have always two official forms, the Slovene and the English. In the text the English name is given first being followed in parenthesis by the initials of the Slovene name and then comes the Slovene name. In the next references the initials of the Slovene name has been used only. The Slovene form was chosen because it was mostly used in the materials checked by me.
- 5 *Prosveta* (Chicago), [Sept. 12, 1941]. This information was taken from a clipping of *Prosveta* but it was without a date. About the above date I have learned from Different letters. Whenever no date is given or if I discovered it by indirect information I have put it in a bracket.
- 6 See Letter from Kazimir Zakrajšek to Franc Snoj, Sept. 20, 1942; Letter from Rev. Milan Slaje to Fr. Bernard Ambrožič, Sept. 3, 1943; A Report

from Dr. James W. Mally to Dr. Miha Krek, n.d. [after Oct. 5 and before Dec. 5, 1942].

- ⁷ O.K. [Kazimir] Zakrajšek, *Ko smo šli v morje bridkosti* (When we Entered the Ocean of Sorrows) (Washington, D.C., 1942); pp. 154-155.
- ⁸ Letter from Cavendish W. Cannon to Kazimir Zakrajšek, Aug. 28, 1941.
- ⁹ Letter from Kazimir Zakrajšek to Miha Krek, Oct. 1, 1941, and Oct. 20, 1941; see also K. Zakrajšek, *Ko smo šli v morje bridkosti*, pp. 170-72.
- ¹⁰ *Ibid.*, pp. 174-76; *Ameriška domovina* (Cleveland), Sept. 6, 1941: *Prosveta*, [Sept. 12, 1941].
- ¹¹ K. Zakrajšek, *Ko smo šli v morje bridkosti*, pp. 176-77; Letter from Slovenian Relief Executive Committee to the National Catholic Welfare Conference, Sept. 24, 1941. The letter enumerates the composition of the executive committee and asks for a membership in the NCWC.
- ¹² Cited in the report about the work of the PASŽ prepared by its secretary Bernard Ambrožič, and dated Sept. 12, 1942, p. 5.
- ¹³ Letter from Kazimir Zakrajšek to Etbin Kristan, Sept. 24, 1941; Letter from Etbin Kristan to Kazimir Zakrajšek, Sept. 27, 1941; Letter from Kazimir Zakrajšek to John Germ, Oct. 3, 1941; Letter from John Germ to Kazimir Zakrajšek, Oct. 12, 1941; Kazimir Zakrajšek, "Zgodovina slovenskega kongresa" (The History of Slovene Congress), 12 typed pages, [written after World War II].
- ¹⁴ Charles Zalar, *Yugoslav Communism: A Critical Study*, prepared for the United States Senate, 87th Congress, first session, Committee on the Judiciary, Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws, October 18, 1961, no. 68505 (Washington, 1961), pp. 76-87, 101-116.
- ¹⁵ Letter from Franc Snoj to the Union of Slovenian Parishes, Oct. 25, 1941. Note that in 1941 for a while there existed also a Union of Slovene Parishes (*Zveza slovenskih župnij*) but later fell dormant and its activities were taken over by the PASŽ which in turn was also not very active.
- ¹⁶ K. Zakrajšek, "Zgodovina slovenskega kongresa", pp. 2-4.

- ¹⁷ Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Sept. 13, 1941; Letter from Kazimir Zakrajšek to Louis Adamic, Nov. 13, 1941; Letter from Louis Adamic to Kazimir Zakrajšek, Nov. 15, 1941; Letter from Kazimir Zakrajšek to Leo Zakrajšek, Nov. 15, 1941; Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Nov. 19, 1941; Letter from Kazimir Zakrajšek to Louis Adamic, Nov. 22, and Dec. 17, 1941. Snoj for instance said that a Louis Adamic could do more for the Slovenes and Slovenia than 300,000 American Slovenes. For it see Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, March 12, 1942.
- ¹⁸ Report from J. W. Mally to M. Krek, [after Oct. 5 and before Dec. 5, 1942], pp. 4, 5, 6; Letter from Bernard Ambrožič to James Mally, May 4, 1942; Invitation from the Ameriška slovenska narodna zveza to Kazimir Zakrajšek, June 20, 1942.
- ¹⁹ Report J. W. Mally to M. Krek [after Oct. 5 and before Dec. 5, 1942]; Zakrajšek, "Zgodovina slovenskega kongresa," pp. 5-8; Letter from Kazimir Zakrajšek to Franc Snoj, Nov. 16, 1942.
- ²⁰ *Slovenian American National Council*, a printed pamphlet 2 pp., reporting on the Congress of Dec. 5 and 6, 1942, and published sometime after January 15, 1953. As there must be a lot of materials related to the Congress accessible in other archives I have limited myself to this source from which I quote in the text.
- ²¹ Letter from Louis Adamic to Kazimir Zakrajšek, Jan 18, 1943; Letter from Kazimir Zakrajšek to Louis Adamic, Jan. 21, 1943; Letter from Louis Adamic to Kazimir Zakrajšek, Jan. 23, 1943; Letter from Vincent Cainkar to Kazimir Zakrajšek, Jan. 28, 1943; Zakrajšek, "Zgodovina slovenskega kongresa," p. 9.
- ²² *Ibid.*, pp. 8-9; "Poročilo tajnika Rev. K. Zakrajška o njegovem delu od 6. dec. 1942 do 27. februarja 1943" (Report of the Secretary Rev. K. Zakrajšek about his Work from Dec. 6, 1942, to February 27, 1943) sent to Mirko Kuhel, Administrative Secretary of SANS. About Zakrajšek's reasons for resignation see: Letter from Kazimir Zakrajšek to Slavko Trošt, March 5, 1943; Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, March 5 and March 9, 1943; Letter Kazimir Zakrajšek to D. I. M. [Dr. Ivan Marija] Čok, April 21, 1943.

- ²³ Letter from Franc Gabrovšek to James Debevec, Aug. 26, 1943; Letter from Franc Gabrovšek to Slovenian American National Council, Sept. 13, 1943. Both 4 page letters are similar but not identical. They deal point by point with Adamic's errors, halftruths, and misrepresentations in his article in *Harper's Magazine*. Later Gabrovšek's letter to Debevec was used as a blue print by Ambrožič for his booklet *Shall Slovenia be Sovietized* because Gabrovšek himself preferred to remain in the background.
- ²⁴ Letter from J. Debevec to Bernard Ambrožič, Aug. 14, Aug. 16, Aug. 18, Aug. 31; Letter From Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Dec. 24, 1943. Leo Zakrajšek pointed out that SANS gave "until now" (Dec. 24, 1942) \$ 10.000 to Adamic for his pro-communist propaganda.
- ²⁵ Printed invitation to join the Union addressed to *Častiti in dragi sobrat* (Reverend and Dear brother), signed by Rt. Rev. Msgr. Vitus Hribar, Rt. Rev. Msgr. B. J. Ponikvar and Rt. Rev. J. J. Oman, dated March 1943; Letter James Mally to Kazimir Zakrajšek, Feb. 3, 1943; "Zapisnik seje Zveze slovenskih župnij v Ameriki, 3. februarja 1943 v slovenskem župnišču ob 2:30 P.M., Lorain, Ohio" (Minutes of the Meeting of the Union of Slovenian Parishes of America [held] Feb. 3, 1943, in the Rectory of the Slovene Parish at 2:30 P.M. in Lorain, Ohio), signed by Julij Slapšak, temporary secretary (3 typed pages); Poročilo predsednika [Milana Slajeta] na seji ZSŽA v šolski dvorani sv. Vida, Cleveland, Ohio, dne 7. maja 1943 (Report of the President [Milan Slaje] at the Meeting of ZSŽA in the School Auditorium of St. Vitus [Parish], Cleveland, Ohio, May 7, 1943) (3 typed pages).
- ²⁶ "Zapisnik seje Zveze slovenskih župnij v Clevelandu dne 8. septembra 1943," zapisnikar Bernard Ambrožič (The Minutes of the Meeting of the ZSŽ in Cleveland on Sept. 8, 1943 by Bernard Ambrožič, Secretary) (4 taped pages).

On Zalar and Prislant see: Letter from M. Slaje to Bernard Ambrožič, Aug. 8, 1943; Aug. 10, 1943, Aug. 7, 1943, and Sept. 3, 1943; Letter from Bernard Ambrožič to Milan Slaje, Aug. 29, 1943.

Shall Slovenia be Sovietized: A Rebuttal to Louis Adamic, Gathered and translated from the pages of the Slovenian daily "Ameriška domovina", published by the Union of Slovenian Parishes of America (Cleveland,

n.d. [a. Jan. 1944]); *Ameriška domovina*, Sept. 12, 1943; *Ave Maria*, Oct. 1944, p. 30; Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Sept. 6, 1944.

- ²⁷ C. Zalar, *Yugoslav Communism*, pp. 107-111.
- ²⁸ Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Oct. 14, 1944; see also: Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Sept. 6, 1944, and Nov. 6, 1944.
- ²⁹ The opinion "that we may lose the Slovenian Littoral and Trieste because if a Partisan victory" was also expressed in the above letter from Leo to his brother Kazimir Zakrajšek on Oct. 14, 1944.
- ³⁰ For Butala's characterization as a man who was unable to make up his mind see: Letter from M. Slaje to B. Ambrožič, Sept. 3, 1943; Letter from Math Butala to Kazimir Zakrajšek, Nov. 26, 1943; and Letter from Kazimir Zakrajšek to Math Butala, Dec. 14, 1943.
- ³¹ Letter from George Trunk to Louis Adamic, Nov 11, 1943. Letter in English was retyped by Leo Zakrajšek and sent to his brother Kazimir.
- ³² For Molek's opinion on Adamic see: Letter from Ivan Molek to Bernard Ambrožič, Sept. 7, 1943; and Ivan Molek, *Slovene Immigrant History 1900-1950: Autobiographical Sketches*, trans. and annotated by Mary Molek.
- On Kobal's opinion see: Andrej Kobal, *Svetovni popotnik pripoveduje* (The World Traveller Narrates), vol. 1 (Gorica, 1975), pp. 265-271.
- ³³ Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Nov. 23, 1943. The Letter is written in Slovene, the quote was translated into English by me.
- ³⁴ Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Dec. 4, 1943. Quote translated by me.
- ³⁵ Letter from Leo Zakrajšek to Kazimir Zakrajšek, Jan 6, 1944. Quote translated by me.

POVZETEK

**ADAMIČ IN JUGOSLAVIJA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO:
SLOVENSKI KATOLIŠKI ODGOVOR**

Bogdan C. Novak

Članek je avtorjev referat na mednarodnem simpoziju o Adamiču na Minnessotski univerzi maja 1981, in doslej še ni bil objavljen. Na podlagi arhivskega gradiva prikazuje tudi "temne" strani njegovega delovanja med drugo svetovno vojno.

PRIMORSKI ODBOR POLITIČNO DELOVANJE PRIMORSKIH SLOVENCEV MED DRUGO SVETOVNO VOJNO V ARGENTINI

Irene Mislej

Slovensko prisotnost v deželah Južne Amerike zasledimo že v 18. stoletju.¹ Od l. 1880 pa do prve svetovne vojne se je izseljevanje intenziviralo predvsem zaradi privlačnosti prosto ponujene zemlje. Prve skupine so se izselile s Postojnskega in Goriškega tako v Brazilijo kot v Argentino.² Do množičnega izseljevanja pa je prišlo po italijanski vojaški okupaciji zahodnega dela slovenskega ozemlja po prvi svetovni vojni.³ Izseljenski tok se je pod fašizmom usmeril v Južno Ameriko zaradi zaprtja ZDA-tradicionalne priseljske države. Italijanske oblasti so zavestno olajšale pot k izselitvi, saj je bilo to skladno z uradno raznarodovalno politiko do "drugorodcev".⁴ Že l. 1922 so prišli prvi Primorci, v nekaj letih - do 1925 - jih je bilo že toliko, da so nastale organizirane oblike delovanja: pevski zbori in društva.⁵ Ne glede na dejstvo, da je bila skupnost, ki se je močneje oblikovala po l. 1928 in do italijanskega napada na Abesinijo, v glavnem kmečkega izvora in torej dokaj tradicionalno versko vzgojena, se je manifestativno združila ob stopnjujočem si nasilju v domačih krajih. L. 1930 so ob prvem tržaškem procesu vsa slovenska društva izrazila protest in se v naslednjih letih, kljub izrazitim razlikam na drugih področjih, redno združevala ob spominski slovesnosti za bazoviške žrtve.⁶ Tudi prihod Slovencev kot veleposlanika kraljevine Jugoslavije, razgledanega dr. Izidorja Cankarja, ni izenačil vseh društev. Opazno pa je bilo bolj koordinirano delovanje.⁷ Levo usmerjena skupina ga je večkrat neusmiljeno kritizirala zaradi političnega in socialnega položaja v domovini. Prav ta skupina se je vključila tudi v argentinsko politiko in v sindikate ter bila večkrat predmet raznih pritiskov in represij, predvsem po vojaškem udaru l. 1930. Velika večina slovenskih priseljencev pa se je ukvarjala z vsakdanjimi težavami: z iskanjem boljših ali sploh služb, z ustanovitvijo družin in z gradnjo skromnih bivališč. V slovenskem časopisju⁸ zasledimo tudi komentarje na argentinsko dogajanje, vendar so to v glavnem splošne ocene. Večjo pozornost so posvečali dogajanju v Jugoslaviji, predvsem pa fašističnemu režimu na Primorskem.⁹ Praviloma se niso oglašali v argentinskih sredstvih obveščanja, kar je razumljivo glede na pomanjkljivo znanje španščine vsaj v prvih letih bivanja v novi domovini. Znak generacijskih sprememb je naraščajoče število člankov v španščini - največ v reviji Duhovno življenje -,

ki jih je pisala šolajoča se mladina v 40. letih.¹⁰ Ob izbruhu vojne in napadu na Jugoslavijo se je šele pojavil pravi resni motiv za skupno nastopanje tako v slovenski kot v argentinski javnosti. Tem nastopom je posvečen članek, ki opisuje delovanje Primorskega odbora v medvojnih letih in do razmejitve z Italijo l. 1947.

V negotovih trenutkih pred vstopom Jugoslavije v vrtnice druge svetovne vojne se je v Buenos Airesu začel pojavljati nemir. Skupnost Jugoslovanov, ki je bila sestavljena v glavnem iz Hrvatov, Slovencev in maloštevilnih Črnogorcev ter Srbov, je v času, ko je bil dr. Izidor Cankar poslanik kraljevine Jugoslavije v Argentini (prispel je l. 1936 in ostal do odhoda v Kanado l. 1942), doživela veliko sprememb. Cankar je aktivno posegal v delovanje skupnosti, javno in tudi finančno podpiral šolstvo in časopisje ter dal pobudo za gradnjo Jugoslovanskega doma po načrtih dobrega prijatelja in sodelavca arhitekta Viktorja Sulčiča.¹¹ Znotraj slovenske skupnosti je v nasprotju z dotedanjo prakso poslaništva podpiral primorske Slovence, ki kot italijanski državljani po črki diplomatskih pravil niso bili njegova skrb.¹² Vzdrževal je redne stike s skoraj vsemi slovenskimi društvi, izjema je bila, predvsem v času do izbruha vojne, skrajno levo usmerjena skupina okrog Ljudskega odra.¹³

V Slovenskem listu št. 9 (15. marec 1941)¹⁴ zasledimo priprave na sklic sestanka Narodnega odbora, kamor so pobudniki povabili predstavnike vseh društev. Med temi pobudniki najdemo najbolj znana imena projugoslovansko usmerjenih osebnosti vseh narodnosti. Med Slovenci sta sodelovala Rojc in Pahor, umirjena simpatizerja kraljevine Jugoslavije. Slovenski list št. 12 (12. april) prinaša razglas dr. Izidorja Cankarja o vojni. Hkrati pa je objavljen Klic na sestanek vseh jugoslovanskih izseljencev, ki naj bi bil 27. aprila (!) ob 10. uri v dvorani princa Jurija. Na tem množičnem shodu je v imenu primorskih Slovencev govoril rojak Keber. Kmalu so oživili Jugoslovansko narodno odbrano (JNO), ki je med prvo svetovno vojno odigrala ključno vlogo.¹⁵ 23. maja so objavili sestavo izvršnega odbora, 13. junija pa že osrednjega odbora JNO za Argentino. Za predsednika je bil izvoljen Rude Mikuličič (ostal je na tej funkciji do konca vojne), za tajnika tržaški Slovenec arh. Viktor Sulčič. Drugi slovenski člani so bili: podblagajnik Ivo Wider, v propagandnem odseku Vigor Domicelj in dr. Viktor Kjuder,¹⁶ v organizacijskem odseku Ivan Pahor. Začelo se je množično iskanje članov. Mesečna članarina je bila za tiste čase precej visoka: 1 peso. Zelo kmalu so bili ustanovljeni pododbori v notranjosti dežele; prvi je nastal v Rosariu, takoj za tem v oddaljenem Arequiteu. V časopisju se redno pojavlja rubrika o

delovanju JNO z natančnimi sezname pododborov ter prireditve in uspehov pri zbiranju pomoči. Osrednji odbor je deloval v Buenos Airesu v ulici Santiago del Estero 629 (tel. št. 38-2964).

V Slovenskem listu je bilo 1. novembra 1941 objavljeno v članku z naslovom Primorski odbor, da so 26. oktobra 1941 primorski Slovenci z Goriškega in Tržaškega ter Hrvati iz Istre ustanovili v okviru JNO Odbor Slovencev in Hrvatov izpod Italije (Comite de los Yugooslavos de la Venecia Julia). Predstavniki odbora so bili: Marij Medvešček, Ivo Mihajljević, Andrej Škrbec, Joso Defrančeški, Ivan Berginc. V Slovenskem listu št. 40 so 14. novembra objavili razglas, naslovljen Slovincem in Hrvatom iz Primorske v Argentini. Razglas govori v imenu "30.000 priseljencev v Južni Ameriki". JNO se kot okvir ne omenja več, tako da postane razumljivo, da se je odbor popolnoma osamosvojil. JNO pa je tudi nadaljevala svojo pot.

Nekaj dni pozneje, 28. novembra 1941, je odbor v Slovenskem listu objavil naslednje Odprto pismo odboru Svobodna Italija v Buenos Airesu (v originalu v španščini: Carta Abierta del Comite de los Yugooslavos de la Venecia Julia al Comite Italia Libre en Buenos Aires):

"Na pobudo odbora Italia libre v Buenos Airesu so protifašistični italijanski izseljenci v Ameriki obsodili dejstvo, da fašistična vlada uporablja italijansko vojsko v Jugoslaviji in drugih državah za pobijanje civilnega prebivalstva. Tukajšnje glasilo demokratskih Italijanov je 22. t.m., (novembra 1941., op. av.) poročalo, da je inicijativa odbora Italia libre dosegla popoln uspeh, ker se je 300.000 ameriških Italijanov obrnilo v tej zadevi na grofa Sforzo s prošnjo, da na pristojnih mestih tolmači njihova čustva. Isti list je objavil tudi pismo grofa Sforze, v katerem javlja predsedniku odbora svobodnih Italijanov v Buenos Airesu, da je v zvezi s protestom proti pobijanju civilnega prebivalstva dobil brzogjave važnih jugoslovanskih skupin, ki mu izražajo svoje bratsko zaupanje v svobodno Italijo. Naši čitatelji se bodo spominjali, da so italijanski izseljenci, katerih vodi grof Sforza, svojčas zelo živahno reagirali na govor predsednika jugoslovanske vlade generala Simovića, ko je izjavil, da se morajo po tej vojni priključiti Jugoslaviji vsi tisti kraji, kjer žive Srbi, Hrvati in Slovenci, ter je izrecno omenil tudi Trst, Gorico, Istro in Reko. Primorski odbor je na svojem sestanku dne 24. t. m. razpravljal o teh stvareh in sklenil nasloviti na odbor Italia libre sledeče odprto pismo: Odbor Jugoslovancev iz Julijske krajine, ki se je ustanovil pred kratkim v tem mestu, je vzel z zadovoljstvom na znanje protest organizacije Italia libre proti grozotam, ki jih morajo po dolžnosti zagrešiti italijanske vojaške sile v Jugoslaviji in drugih državah

zaradi zahteve fašistične vlade. Čeprav krik 300.000 ameriških Italijanov ne bo ustavil morije, svobodni Italijani so v tej boleči zadevi izpolnili svojo dolžnost in je naravno, da dobivajo zaradi svoje geste, kot pravi Italia libre v št. z dne 22. t. m. izraze hvaležnosti s strani pomembnih jugoslovanskih skupin. Naš odbor, ki predstavlja 35.000 Slovencev in Hrvatov iz Julijske Benečije, ki so v veliki večini bili prisiljeni zapustiti rodne zemlje zaradi terorja, ki so ga uvedli fašisti proti jugoslovanski manjšini v Italiji, se pridružuje izrazom hvaležnosti ameriških Jugoslovancev z vso odkritostjo. In tudi izraža odboru Italia libre v Argentini čestitke ob uspehu te iniciative.

Iniciativa odbora Italia libre v Buenos Airesu in razsežnost, ki jo ta dobiva, nas prisilita k predstavitvi odboru vsebino tega odprtega pisma.

Svobodni Italijani in Jugoslovani se borimo danes proti istemu sovražniku, naci-fašizmu. Želimo boljši svet, takšen, ki bo temeljil na pravičnosti, ki bo omogočil posameznikom in narodom, da živijo v miru in svobodi. Ali ne bi kazalo že danes začeti z delom, da bi pripravili soliden in pravičen temelj bodočemu sodelovanju jutrišnje, svobodne in demokratične Italije in Jugoslavije? Ali ne bi mogel odbor Italia libre v Buenos Airesu začeti kampanjo, ki bi delovala v smer odpravljenja najpomembnejšega vzroka nezaupanja, ki še naprej razdeljuje Italijane in Jugoslovane, kljub obstoju mnogo razlogov tako političnih, ekonomskih in kulturnih za tesno in dobro sodelovanje med državama?

Gre za mejo med Italijo in Jugoslavijo.

S priključitvijo Italiji, po Rapalski pogodbi, teritorij, ki jih naseljujejo v devetih desetih površine Slovenci in Hrvati, so ustvarili resen razlog za nasprotovanje med Italijani in Jugoslovani. Če je beograjska vlada 12. novembra 1920 podpisala omenjeno pogodbo in če je 27. januarja 1924 sprejela aneksijo Fiume kraljevini Italije, je to storila pod pritiski, ki se jih ni mogla izogniti, toda jugoslovansko ljudstvo ima in bo še naprej imelo za nepravično mejo tisto, ki so jo postavili ti dokumenti. To je glavni razlog, in lahko bi dodali tudi edini razlog za nezaupanje in nasprotovanje med našima dvema narodoma. Če se borimo odkrito za svobodo in pravičnost kot temelj razumevanja med državami, moramo sodelovati pri odstranitvi tega razloga za nasprotovanje.

Dobro se zavedamo, da se veliki večini Italijanov zdi nesprejemljivo debatirati o Julijski Benečiji. Vodi jih propaganda nekaterih imperialističnih centrov v Italiji - ki so celo zahtevali Dalmacijo in ki danes opravičujejo aneksijo t. i. Ljubljanske province Italiji - in zato imajo Julijsko Benečijo za

italianissimo. Živijo v zmoti in s svojo ignoranco o resničnem položaju pripomorejo k nepravilnosti, ki, če bi jo spoznali, bi jo sami obsodili. Obžalovanja vredno je, da je tista propaganda povzročila, da so Italijani pozabili besede imenitnih sinov Italije, ki, poznavajoč vprašanja, so veleli sorojake, do kam sežejo italijanske teritorialne pretenzije. Omenili bi lahko samo Mazzinija, ki je določal Sočo kot mejo med Italijani in Slovani, ali grofa Cavoura, ki je obsojal vsako italijansko napredovanje preko omenjene reke. Tudi Sonnina, ki je l. 1881 potrdil dejstvo, da je tržaško prebivalstvo mešano kot vsako obmejno in je imel zahtevo Italije po Trstu za pretiravanje principa nacionalnosti.

Sredi svetovne vojne so se Jugoslovani iz Julijske Benečije izjasnili in pridružili k Majniški deklaraciji jugoslovanskih poslancev na Dunajskem zboru l. 1917 in s tem javno izrazili voljo, da se združijo z ostalimi južnimi Slovani v skupno nacionalno državo. Z obupnim odporom, ki ga že dve desetletji izvajajo proti fašističnemu terorju, ki jih raznaroduje, še naprej dokazujejo trdno voljo, da ostanejo, kar so, Jugoslovani, ki uveljavljajo pravico, da se pridružijo nacionalni državi, kateri pripadajo po jeziku, običajih in čustvih, to je Jugoslaviji.

Svobodni Italijani, ki se borijo za svobodo italijanskega ljudstva, ne morejo, temelječ na krivo vero o italijanstvu Julijske Benečije, še naprej odrekati Slovincem in Hrvatom, ki so močna večina v tistih krajih, pravico, da se pridružijo bratom po krvi. V sedanji vojni potrjujejo to pravico, z žrtvami in krvijo, tudi mladi jugoslovanski vojaki iz Julijske Benečije, ki jih je britanska zmaga v Etiopiji osvobodila in spontano vstopajo v jugoslovansko vojsko ter se danes borijo v Afriki proti naci-fašističnim silam.

Globoko smo prepričani, da jezna reakcija predstavnikov svobodnih Italijanov na izjave generala Simovića o jugoslovanskih teritorijih, ki jih je Italija po prvi svetovni vojni okupirala, temelji na ignoranci o resničnem položaju v Julijski Benečiji. Res, ne moremo sprejeti, da če bi tisti Italijani, ki se borijo za svobodo in pravičnost, vedeli, da devet desetih teritorija v Julijski Benečiji niso italijanskih, se ne bi uprli k temu, da bi prisluhnili in pregledali zahteve, ki jih formulira ljudstvo, ki se bori za iste cilje - pravičnost in svobodo - in žrtuje vsak dan lastno življenje in svoje najboljše sinove. Uničiti krivo vero, ki je povzročila omenjeno reakcijo, je temeljni pogoj za bodoče dobro razumevanje dveh držav, ki bi morali živeti v globokem prijateljstvu. Hkrati pa je dolžnost, ki nam jo nalaga boj za demokratične ideale.

Zavedamo se, da naloga ni preprosta. Toda je zelo potrebna naloga, visoko častna in v globokem smislu demokratična. Odbor Italia libre v Buenos Airesu bi si pridobil simpatije in priznanje vseh Jugoslovancev, če bi med demokratičnimi Italijani širil potrebo po ne strastnem študiju, brez predsodkov in prej izoblikovanih mnenj o vprašanju Julijske Benečije.

*Buenos Aires, 24. novembra 1941. Za Odbor Jugoslovancev iz Julijske Benečije Marij Medvešček, predsednik, Andrej Škrbec, tajnik.*¹⁷

Kmalu so se odbori množili tudi v notranjosti dežele, tako je v decembru istega leta že deloval odbor v Rosariu, ki se je izrecno izjavil proti tržaškemu procesu. V 44 št. Slovenskega tednika je objavljena brzojavka, ki jo je odbor poslal apostolskemu nunciju mons. Joseju Fietti, v podporo obtožencev na tržaškem procesu. Pošta je brzojavko zavrnila zaradi "žalitve Italije", tako da so morali poslati nujno pismo, ki ga je nunciatura sprejela. Izselski duhovnik Janez Hladnik¹⁸ je v verski reviji Duhovno življenje objavil originalni tekst brzojavke v španščini pod naslovom El proceso de Trieste.¹⁹ V uvodu je odbor zapisal: "Obtoženi so bili 62 Jugoslovanci zaradi antifašistične aktivnosti. Njihova aktivnost je v resnici volja skoraj milijon Jugoslovancev v provincah Gorice, Trsta in Istre. Tokrat je bilo obsojenih na smrt 9, od katerih so že usmrtili 5. Primorski odbor je zaprosil za intervencijo Njegove Svetosti Papež Pija 12. preko Apostolskega Nuncija. V brzojavki smo zapisali: Ekselencia mons. Jose Fietta, Apostolski Nuncij, Buenos Aires: V imenu 35.000 katoliških Slovencev in Hrvatov iz Julijske Benečije v Argentini lepo prosimo Vašo Ekselenco, naj se obrne na Njegovo Svetost, da bi rešili smrti članom jugoslovanske manjšini v Italiji, ki so obtoženi v Trstu pred Specialnim Tribunalom. Ta se je že tretjič preselil v naše kraje, da bi pod predsedstvom visokih fašističnih funkcionarjev sodil Jugoslovane. Izkonstruirali so monstruozni proces, v katerim obtožujejo ljudi za fantastične zločine, zato je upravičen naš strah, da bodo ponovno padali nedolžni, kot je bilo že večkrat v zadnjih desetletjih, odkar jugoslovanska manjšina živi pod Italijo. Izražamo Vam Ekselencia hvaležnost Jugoslovancev iz Julijske Benečije za vašo intervenco. Za Odbor Jugoslovancev iz Julijske Benečije Medvešček, predsednik."

Odmevi na tržaški proces so bili številni tudi v argentinskih časopisih. Dnevnik Critica je npr. obširno poročal in objavil fotografije dr. Lava Čermelja in dr. Ivana Čoka. Oglašali so se tudi rojaki iz notranjosti s podporo, tako iz Misiones, Rio Negra in pododbora v Rosariu.

Slovenski list je 19. decembra 1941 izšel s črnim znakom žalovanja ob smrtnih obsodbah v Trstu. Naslov je zgovoren: Druga Bazovica. Sledijo

brzjavke načelnikom glavnih zavezniških vlad (F. D. Rooseveltu, J. Stalinu, W. Churchillu, vse tri v angleščini) in jugoslovanski vladi v Londonu. Podpisal jih je Marij Medvešček kot "*presidente Refugees Committee*". Odbor je tudi reagiral na serijo člankov *Il nuovo Risorgimento e l'altro*, ki jo je 13. decembra začel prof. Alberto Pecorini, predsednik odbora *Italia libre*, v svojem glasilu. Londonski pakt označujejo kot "*krivično in umazano imperialistično spletko*".

Redno so se pojavljale novice in razglasi tako v Slovenskem listu kot v drugih časopisih v Buenos Airesu. 26. junija 1942 je Primorski odbor izjavljal, da "*pričakujemo osvobojenje vseh krajev, kjer so naseljeni Srbi, Hrvati in Slovenci in njihovo zedinjenje v veliko in svobodno in demokratično Jugoslavijo*". Hkrati pa je objavil poziv k proslavi Vidovega "*Vidovdana*".

Ko je organizacija *Italia libre* oznanila, da bo njen svetovni kongres potekal v Montevideu, je hkrati napovedala udeležbo bivšega zunanjega ministra Italije grofa Sforze. Odbor, ki je pazljivo sledil izjavam vseh italijanskih antifašističnih organizacij, se je odločil, da napiše (v španščini) in objavi v raznih časopisih Odprto pismo grofu Sforzi kot ustvarjalcu rapalske meje.

"Carta Abierta del Comité de los Yugo-eslavos de la Venecia Julia al conde Sforza

Ekselenca,

Vaš prihod v Montevideo, da bi se udeležili kongresa organizacije Italia libre, nas sili, da se obrnemo na Vas, ki ste vodja antifašističnih Italijanov v Ameriki, s tem odprtim pismom z namenom, da Vas povabimo, da izkoristite priložnost omenjenega kongresa in javno pojasnite nekatere hude dvome, ki jih imamo mi, Jugoslovani iz Julijske Benečije, o odkritosti demokratičnih čustev, ki jih po vaših trditvah gojite.

Rapalska pogodba, zaradi katere je 35.000 Slovencev in Hrvatov iz teritorijev, ki jih je Italija po prvi svetovni vojni okupirala, v teh državah ob Srebrni reki, je bila v veliki meri Vaše delo - kot takratnega zunanjega ministra Italije. Sami sebi priznavate posebne zasluge za to, da ste z omenjeno pogodbo vaši državi zagotovili to, kar imenujete strateške meje in zemljepisna enotnost. Dobro veste, da ste dosegli rapalske meje s tem, da ste priključili Italiji teritorij, ki je naseljen - devet desetin površine (!) - s 600.000 Slovenci in Hrvati, ki niso želeli živeti pod Italijo, temveč so si

prizadevali za združitev z ostalimi brati po krvi v kraljevini Jugoslaviji. Ti Slovenci in Hrvati so danes prepričani, da zanje pomeni zmaga demokracije osvoboditev od tujega jarma, konec neusmiljene represije, ki jo doživljajo po Rapalski pogodbi, in združitev z Jugoslavijo. Vsak pošten demokrat mora soglašati s temi legitimnimi pričakovanji jugoslovanskega prebivalstva, ki ga zatira Italija. Vi ne soglašate s temi pričakovanji.

Dobro vemo, da ste Vi antifašist. Toda doslej niste pokazali, da ste se odrekli tistemu italijanskemu imperializmu, ki je ustvaril Rapalsko pogodbo. Nasprotno. Bili ste globoko prizadeti, ko je general Simović, takratni predsednik jugoslovanske vlade, izjavil v Londonu, da bo sedanja vojna morala izničiti italijansko dominacijo nad jugoslovanskim teritorijem. V novejših izjavah ste trdili, da bodo morale združene zavezniške države obljubiti italijanskemu ljudstvu - ki se danes bori na sovražnikovi strani - da se meje ne bodo spremenile. Očitno se še naprej trudite za vašo strateško mejo, postavljeno v Rapallu, in bi jo ob porazu totalitarnega bloka radi ohranili. Ta poraz je Vam, prodornemu poznavalcu in sposobnemu diplomatu, dejstvo. Ne čudi nas, da se še naprej borite, da bi Italiji ohranili teritorij, ki ste ga odvzeli Jugoslaviji, toda tega ne smete storiti pod zastavo demokracije in svobode. Ko trdite, da se ne smejo dotikati italijanskih meja, v resnici trdite, da mora ostati pod italijanskim jarmom 600.000 Slovencev in Hrvatov, ki želijo postati del Jugoslavije. Dokaz so številne in krute represije, ki jih proti njim izvaja specialni fašistični tribunal in pred kratkim vojaške vstaje prebivalstva proti italijanskim oblastem v Tržaški provinci, Goriški in Istriji. Če se borite, da bi ohranil rapalsko nepravico proti Jugoslovanom, ki danes krvavijo, toda hkrati dokazujejo, kako se je treba boriti proti fašizmu in nacizmu, povejte to moško in odkrito in ne govorite o demokraciji in svobodi!

Koncept strateške meje, s katerim želite opravičiti Rapalsko pogodbo, ni nič drugega kot evfemizem, ki skriva italijanski imperializem. Taisti koncept je pred kratkim uporabil fašizem. Ko je okupiral lep del Slovenije in ustanovil Ljubljansko pokrajino (Provincia di Lubiana), je Mussolini priznal, da gre za jugoslovanski teritorij, a je trdil, da se morajo etnični argumenti podrediti strateškim. Ista pretveza, ki ste jo Vi uporabili, da bi skušali opravičiti podjarmljenje 600.000 Jugoslovanov s strani Italije, služi danes fašističnim vodjem pri zadovoljevanju novih imperialističnih apetitov na račun našega naroda.

Odločiti se morate, grof Sforza: ali demokracija, in s tem v zvezi tudi svoboda za Jugoslovane iz Julijske Benečije, ali strateške meje, ki so

antidemokratske, imperialistične, Mussolinijeve, sestre nacističnega Lebensrauma.

Buenos Aires, 12. avgusta 1942 Za Odbor Jugoslovanov iz Julijske Benečije Marij Medvešček, predsednik, Andrej Škrbec, tajnik

Grof Sforza je na to obširno pismo odgovoril samo s kratko izjavo odboru JNO v Montevideu, kjer je potrjeval "svoja demokratična čustva". V Slovenskem listu so mu 18. septembra 1942 replicirali s člankom v španščini Yugo-slavos e italianos. Posebej so poudarili zgodovinske podatke o številu podjarmljenih rojakov: "1. 1866 50.000 Beneških Slovencev, 1. 1920 600.000 Slovencev in Hrvatov, 1. 1941 330.000 Slovencev". Ponavljali so tudi trditev, da Rapalska pogodba ni bila svobodno sklenjena, ampak pod pritiskom velikih sil. Odločno so pa zanikali, da bi se represivni ukrepi začeli šele s fašističnim režimom: "Italija Giolittija in Sforze ni želela dati nobene garancije novim in ne po svoji volji podrejenim". Zaključujejo z grenkobo, da "grofa Sforza očitno zanima Rapallo".

V letu 1942 so se pojavile in hitro množile novice o "izdajstvu" Draže Mihajlovića. V članku Kaj je z Mihajlovićem? (Slovenski list, št. 32, 28. 8. 42) trdijo z besedami levičarskega buenosaireškega časopisa La Hora da "se bori proti osvobodilni ljudski vojski v Jugoslaviji". Avgusta 1942 je prvič objavljena novica o partizanih. Informacijo je oddajal radio Svobodna Jugoslavija in je prišla preko moskovskega radia, tako da je lahko revija Njiva²⁰ v svoji avgustovski številki objavila Klic Slovenske Osvobodilne Fronte civiliziranemu svetu. Kmalu se je jasno pokazal razkol v JNO: Njiva je že novembra registrirala odcepitev nekaterih odsekov, ki so poslej delovali v ulici Victoria 327, toda še vedno pod imenom JNO, ki pa "je naša, delavska, očiščena slabih elementov in ki je v resnici narodna". Toda v decembrski številki so še objavili kroniko o praznovanju "ujedinjenja". Ob tem času je začela izhajati Svobodna Jugoslavija, časopis Titovim partizanom naklonjene skupine. V februarско-marčevski številki leta 1943 najdemo pojasnilo o tem, kaj je z JNO. Skupina trdi, da je šele s sodelovanjem "delavcev" članstvo v JNO narastlo na 1.500. Ti so tudi zahtevali reorganizacijo. Vodstvo je obljubilo, da bo sklicalo občni zbor po Slovanskem kongresu 1. 1942. Ker do tega ni prišlo, je 40 delegatov iz vrst odsekov po državi sklicalo sejo in izvolilo začasni odbor z nalogo, da skliče kongres celotne organizacije. Odgovor osrednjega odbora ("iz ulice Santiago del Estero") je bil jasen: izključili so jih. Uporniki so torej ustanovili svoj odbor na novem naslovu. Uporna skupina je poslej delovala kot JNO Comite Pro Yugoslavia, iz tega imena se je porodil naslov nove organizacije, ki je bila

uradno ustanovljena 1. oktobra 1943: Svobodna Jugoslavija. Proglas o ustanovitvi hrani Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU.²¹

Skupina, ki se je jasneje predstavljala kot nosilka levo usmerjenega svetovnega nazora - komunisti, socialisti, socialno osveščeni, sindikalisti ipd. -, je decembra 1943 izdala zbornik, posvečen "spominu Ivana Cankarja" ob 25. obletnici smrti. Publikacijo sta izdali društvi Ljudski oder²² in Ivan Cankar,²³ obe iz Buenos Airesa, v uredništvu Alberta Draščka²⁴ in Franca Birse.²⁵ Knjiga prinaša pregled kulturnega delovanja društev tako v Buenos Airesu kot v Cordobi, več prispevkov o Ivanu Cankarju in raznih literarnih del. Dva prispevka sta posvečena položaju v domovini: Jan Kacin²⁶ je podpisnik članka Borba v domovini. V njem dokaj diplomatsko opisuje potek medvojnih dogajanj s posebnim poudarkom na odločitvi zaveznikov o odvzemu podpore Mihajloviću ter prenosu le-te na Titove "gverilce". Ob očitkih, ki so se vedno pogosteje pojavljali v delu slovenskega tiska v Argentini o revolucionarnih ciljih upora, se Kacin sprašuje: "Naš narod bi se ne bil pognal v to strašno borbo, borbo za življenje in smrt, če bi se ne boril za nekaj višjega, nekaj trajnega. Nesmiselna, ponižujoča in celo zlobna je trditev takih, ki pravijo, da se naš narod ne bori in izkrvaveva za nikaka načela, da mu je izgon tujca iz domačih tal čisto dovolj. Mar res moremo verjeti, da bi bil narod tako nespameten, da bi spet zaupal usodo takim, ki so bili vedno v službi tujih interesov..." Kacin je poudarjal veselje izseljenca "nad našim narodom, da ni križem rok čakal - kot mu je bilo sumljivo naročeno - onega skrivnostnega namiga iz Londona, da bi mu bila morda svoboda kot miloščina podarjena, katero bi mogel potem drago odplačevati". In nadaljuje: "Zgodovina uči. Primorski Slovenci nismo pozabili, kako smo bili v zadnji vojski prodani in kako tudi druge male takozvane svobodne države niso bile nič drugega nego tarče in gospodarske kolonije velesil."²⁷

Prispevek Mirka Ščurka²⁸ Cilji narodne borbe v Jugoslaviji se je veliko bolj jasno opredeljeval za partizansko stran: "Danes je vsem jasno, da je v Jugoslaviji najaktivnejša in najbolj patriotska sila Osvobodilna vojska generala Tita. Bori se za iste demokratične pravice kot Zedinjeni narodi. Bori se istočasno pa tudi proti zastarelemu režimu predvojne Jugoslavije." Uporablja obsežne citate del Etbina Kristana in Louisa Adamiča, kar potrjuje tesne stike s severnoameriškim Narodnim svetom. V zborniku ni omenjen Primorski odbor. Očitno je bila njegova sredinska, izključno narodna usmeritev premalo odločna za slovensko levico, ki se v odporu proti okupatorju ni bala združiti nacionalnih in razrednih ciljev. Skupina okrog Ljudskega odra je ob koncu druge svetovne vojne kljub maloštevilčnosti

prevladala zaradi svojega prepričanja in sistematičnega dela, ki je bilo povsem enako partijski disciplini. V naporih za združevanje vseh rojakov je viden vzor Osvobodilne fronte, takšne, kot so jo spoznali, že trdno pod vodstvom KP po Dolomitski izjavi.

Primorski odbor oz. Odbor Slovencev in Hrvatov iz Julijske Benečije, kot se predstavljajo v španskem prevodu, je avtonomno nadaljeval svoje delovanje. Tako je npr. tajnik Andrej Škrbec 25. septembra 1942 v Slovenskem listu (št. 36) objavil članek Rešitev Primorja, kjer poudarja potrebo, seveda po končani vojni, da *"s par dobrimi polki se mora zasesti Gorico, Trst in Istro in tako opozoriti mirovno konferenco, da tam živijo Jugoslovani, kateri hočejo živeti v svoji narodni, demokratični in veliki Jugoslaviji"*. Opozarja na nujno pripravljenost *"ob polomu"* Italije, saj je, kot pravi, *"italijanski narod do grla sit fašizma in vojne"*. V naslednji številki Slovenskega lista so objavili prvi del obsežne razprave v španščini El Tratado de Rapallo, v nadaljevanju (št. 38) so se posebej posvetili vlogi grofa Sforze pri pogodbi. Srečko Ferfolja²⁹ je v isti številki opozaril, da *"ne napravimo zopetne pogrške"*, kot so jo v Narodnem svetu ob koncu prve svetovne vojne. Trdi, da *"mi Slovani ne smemo se spuščati z diplomacijo zapada, mi moramo pokazati naše zdrave pesti in postaviti diplomate pred izvršena dejstva in četudi to zahteva zopetne žrtve"*. Stališče pisca zrcali prepričanje v pravičnost zahtev po priključitvi okupiranih ozemelj k Sloveniji in Jugoslaviji. Od ustanovitve Primorskega odbora je iz dokumentov jasno razvidno, da so enotni v upornem duhu ne glede na medsebojne strankarske razlike. Primorski odbor je bil sestavljen pluralno, znana pa je splošna primorska naklonjenost Jugoslaviji, toda, kot ponavljajo, *"demokratični in svobodni"*. Tudi potem, ko je politični razkol razdelil JNO v dva dela, enega zvestega begunski vladi v Londonu in drugega, ki se je jasno opredelil za OF, je npr. Tržačan arh. Viktor Sulčič, ki je bil do konca druge svetovne vojne generalni tajnik JNO, vsekozi podpiral priključitev. Primorski odbor je tudi še 1. 1943 sodeloval na proslavi 1. decembra, ki ga je skupaj z veleposlaništvom organizirala JNO.

V letu 1944 je Odbor nastopal v javnosti pod rahlo spremenjenim imenom Odbor za Jugoslovansko Primorje v Argentini. Za takšno spremembo so se odločili po padcu Mussolinija in kapitulaciji Italije predvsem z namenom, da utrdijo zavest o tem, da je *"fašistična"* Julijska Benečija izginila. Odbor je 27. aprila 1944 začel široko kampanjo za zbiranje podpisov Slovencev in Hrvatov v podporo pričakovani priključitvi rodni krajev k Jugoslaviji po končani vojni. Hkrati z drugimi organizacijami pa so zbirali pomoč domovini.

Primorski Slovenci so se ob tem času pripravljali na proslavo stoletnice rojstva Simona Gregorčiča. Odbor,³⁰ ustanovljen posebej za to priložnost, se je dolge mesece ukvarjal z vajami pevskih zborov, recitacij in z obveščanjem rojakov o načrtovanem shodu. 15. oktobra 1944³¹ so v dvorani princa Jurija zadoneli glasovi, proslava je imela jasen nacionalni cilj. Združeni primorski Slovenci so želeli povsem javno izraziti svoje trdno pričakovanje, da bodo njihovi rojstni kraji priključeni ostali Sloveniji. V tem duhu so nastopali v javnosti, tako v slovenskem kot v argentinskem časopisju. V reviji Duhovno življenje je izšlo več prevodov Gregorčičevih pesmi v španščino,³² skladatelj in izseljenski duhovnik David Doktorič³³ je objavil spomine na Goriškega slavčka. Po proslavi je izšla tudi knjiga izbranih pesmi z izvirnimi ilustracijami.³⁴ Vse to je potekalo v nervoznem ozračju: 4. junija 1943 je prišlo v Argentini do vojaškega udara skrajno desno usmerjenih oficirjev. Med prvimi ukrepi je bila tudi prepoved levo usmerjenega in delavskega tiska, ob tej priložnosti je bila revija Njiva prepovedana. Za proslavo ob stoletnici rojstva Simona Gregorčiča je odbor uradno zaprosil za dovoljenje, kot je bilo v navadi. Policija je na prireditev poslala svojega predstavnika, ki pa je tik pred začetkom predsedniku Francu Kurinčiču prepovedal spregovoriti v "tujem" jeziku.³⁵ Vojaški režim, ki je prevzel oblast 1. 1943 in iz katerega je izšel Peron, ki je diktatorsko vladal do 1. 1955, ni skrival simpatij do fašizma. V tej luči moramo ovrednotiti nadaljnje delovanje Primorskega odbora v obdobju, ko so veljale izredne razmere, med volilno kampanjo generala Perona ter po njegovi izvolitvi. Peron je utrdil svoj politični položaj po množični manifestaciji 17. oktobra 1945. Ta mu je tudi odprla pot v predsedniško palačo.

Po koncu druge svetovne vojne je Primorski odbor čutil potrebo, da združi tudi vse ostale slovenske organizacije in s tem pripomorejo k uresničitvi pglavitnega cilja: priključitev k matici. 12. junija 1945³⁶ so se sestali predstavniki vseh primorskih slovenskih društev. Seji je predsedoval Tržačan Stanislav Baretto, tajnik je bil Andrej Škrbec. V drugi točki so pojasnili vzroke za sestanek: *"ker se bliža mirovna konferenca in moramo zastaviti vse sile, da ostane Primorska po končanem boju v mejah velike demokratične Jugoslavije"*. Na tretjem sestanku 19. junija³⁷ so izvolili vodstvo, v katero so posamezna društva delegirala svoje predstavnike. Pozneje so odbor razširili tudi na tiste slovenske organizacije, ki niso bile izrecno primorske. Tako je v l. 1946 sodelovalo 16 različnih društev iz Buenos Airesa in notranjosti Argentine, med njimi sta bila tudi predstavnika iz Urugvaja in Brazilije. Za predsednika so izvolili kobariškega rojaka Franca Kurinčiča, ki je predsedoval tudi Gregorčičevemu odboru. Tajnik je ostal

Andrej Škrbec. V skladu z aktivnostmi se je odbor preimenoval v Odbor za Jugoslovansko Primorje.

Najpomembnejša naloga odbora je bila podpora slovenskim stališčem na konferenci zunanjih ministrov, ki je potekala v Londonu. Tako so 13. septembra 1945 poslali naslednjo brzojavko: "*V imenu 40.000 Jugoslovancev iz Julijske krajine, prvih žrtev fašizma, sedaj nastanjenih v državah Južne Amerike, kjer so morali iskati gostoljubja zaradi krivične Rapallske pogodbe, prosimo, upoštevajte Atlantsko povelje in napravite konec preganjanju in trpljenju, katerega so morali prenašati Jugoslovanci skozi 25 let s priklučenjem tega ozemlja do njegove narodnostne (etnografske) meje k Jugoslaviji, ker je to edini način, da se preprečijo bodoča nesoglasja med Jugoslavijo in Italijo ter se ohrani mir na Jadranu, ob enem pa plačilo jugoslovanskemu narodu za njegovo junaško borbo na strani zaveznikov. Franc Kurinčič, predsednik, Andrej Škrbec, tajnik*".³⁸ Tradicionalno konservativni buenosaireški časopis La Prensa je zahtevo ugodno komentiral. Poleg tega telegrama so posamezna društva poslala tudi svoje. 19. septembra pa so se ponovno oglasili z brzojavko, ki je bila objavljena v časopisu Pravica:³⁹ "*Jugoslovanski delegaciji na konferenci zunanjih ministrov v London. Z veseljem sprejeli vest, da ste se krepko postavili za naše pravice. Prepričani smo, da bo popravljena rapallska krivica Jugoslovancem s Primorske. Vztrajajte pogumno pod vodstvom velikega zaveznika Molotova. Mi podpiramo z najboljšo voljo Vaše delo. Imamo več tisoč podpisov naših rojakov, ki hočejo pripadati demokratični, federativni Jugoslaviji. Zavezniki so dolžni vrniti Trst in celo Julijsko krajino Jugoslaviji za njeno vztrajno borbo na strani zaveznikov proti nacifašizmu.*"

V Rosariu je odbor 16. septembra 1945 organiziral zborovanje, s katerega so poslali telegrame predsedniku konference in zunanjemu ministru Sovjetske zveze, Molotovu. 8. oktobra je izšel v Pravici (št. 2) članek v španščini La Conferencia en Londres, kjer so ponovno pojasnili svoja stališča: "*Konferenca zunanjih ministrov petih velikih sil, ki je potekala v Londonu, je končala s svojim delom, ne da bi prišli do konkretnih dogovorov o mirovnih pogodbah s sateliti Osi. Vprašanje miru z Italijo v svojem temeljnem vidiku je meja z Jugoslavijo in predvsem problem mesta in luke Trst, kar ni bilo definitivno rešeno. Pogajanja bosta nadaljevali vladi Jugoslavije in Italije...Priznavajoč razlikovanja v mirovni načrtih, bomo z vso močjo nadaljevali naše delo pri razgrnitvi in obrambi ene same možnosti. Možnost sporazuma za mir, pogojen in ojačen z odkritostjo, s katero so pojasnili razlike.*" V naslednji številki Pravice (št. 3) je objavljena izjava, s katero so želeli "*obsoditi nesmiselno postopanje starih*

jugoslovanskih politikov, kateri so v svoji zaslepljeni nesramnosti poslali na konferenco zunanjih ministrov v London spomenico, v kateri zahtevajo, naj se zasedajoče velesile vtikajo v notranjo politiko Jugoslavije, ker maršal Tito vlada s terorjem, in to v trenutku, ko so zunanji ministri pretresali vprašanje Julijske krajine". Ton in besednjak zadnjih citatov nam kažeta, da se je levo usmerjena skupina, ki je od 1. 1942 odkrito podpirala partizane v tolikšni meri uveljavila, da se ni slišal noben drug glas. Prevladalo je mnenje, da samo Titova Jugoslavija lahko uspešno zaključi skupno pričakovanje: priključitev. V tem smislu je treba razumeti tudi pogoste kritike zahodnih voditeljev, ko označujejo jugoslovanski režim kot totalitaren. Tako je bila leto pozneje v Pravici (št. 14, 5. april 1946) objavljena protestna izjava proti W. Churchill: "najbolj nas je razočaralo njegovo zatrjevanje, da Tito zahteva Primorsko, katera je po njegovem prepričanju italijanska zemlja. /.../ Po mnenju nekaterih smo nacionalisti, če zahtevamo to, kar nam po pravici pripada. Medtem ko se italijanski zavojevalci čutijo demokratični, ko hočejo s silo pridržati tuje narode v svojih mejah. Ne gojimo šovinističnega nacionalizma, toda z odklanjanjem istega ne rečemo, da smo anacionalni in se čutimo odgovorni za tisti narod, s katerim se hoče postopati kakor z obrabljenim blagom. Želimo, da se čimprej poravna ta krivica, ter da se upošteva želja vseh Slovencev doma in v tujini: priključitev Slovenskega Primorja in Istre k narodni federativni republiki Jugoslaviji z maršalom Titom na čelu, v katerega imamo najiskrenejše zaupanje". V vseh teh mesecih je potekala organizirana akcija zbiranja podpisov primorskih Slovencev v podporo priključitvi. Politično gledano je bila slovenska skupnost vseskozi izrazito pluralna. Pred drugo svetovno vojno je bilo jasno razvidnih več skupin: najbojevitejša je bila komunistična, ki pa ni štela več kot nekaj članov.⁴⁰ Okrog te skupine ali v njeni ideološki bližini je bil širši krog ljudi, ki so izražali jasno delavsko zavest, a niso bili marksisti.⁴¹ Prav iz teh krogov je izhajala večina vodilnih ljudi v medvojnem času. Razumljivo je, da je prav ta skupina lahko pozneje trdila, da niso "anacionalni" kljub podpori Titovi Jugoslaviji. V vodstvu je bilo nekaj vidnih liberalcev in sokolov (Viktor Sulčič, dr. Viktor Kjuder in Jekovec, Peter Capuder idr.),⁴² množica pa je bila tradicionalno verna, a je dolga leta ostala brez dušnega pastirja. Prvi izseljenski duhovnik - Jože Kastelic⁴³ - je prispel šele l. 1933. Njegovo delovanje je bilo raznovrstno; versko in kulturno je utrjeval narodno zavest rojakov. V ožjem verskem smislu je bil odločen, hkrati pa je sprejemal kot sodelavce tudi neverne. Od doma ni prinesel želje po političnem delovanju, kot je to malo kasneje veljalo za Janeza Hladnika, ki je bil v Sloveniji aktivni član SLS. Po Kasteličevi tragični smrti l. 1940 je ostal samo Hladnik, krščansko socialno osveščeni Doktorič pa je deloval v Urugvaju.

Med drugo svetovno vojno je bila kmalu opazna razlika med poročanjem in komentiranjem verske revije Duhovno življenje,⁴⁴ ki jo je urejeval Hladnik, osrednjim Slovenskim listom (pod močnim vplivom poslanika dr. Cankarja, t. j. uradne jugoslovanske linije) in levičarsko revijo Njiva. Oddaljenost in pomanjkanje neposrednih novic sta tudi vplivala na to. Z delovanja Primorskega odbora pa je razvidno, da je prevladovala nacionalna skrb za prihodnost nad ozkimi strankarskimi interesi. Janez Hladnik je pozneje priznal, da je že dokaj zgodaj dobil opozorilo škofa Rožmana o OF. Njegovo pisanje v Duhovnem življenju zrcali veliko zmedo navzkrižnih poročil in vplivov v medvojnem času. Hladnik se je predstavljal za dobrega Slovenca in Jugoslavana, zvestega uradni liniji SLS. Tako npr. lahko razumemo gesto, da je ob osvoboditvi Beograda objavil slavnostno mašo. Ob razburjenju, ki ga je s tem povzročil v krogih nasprotnikov OF in Titove NOB, je moral natančno pojasniti svoj namen ter se celo sklicevati na avtoriteto argentinskega škofa, da je pomiril polemike.⁴⁵ V pojasnilo je napisal, da je šlo za osvoboditev glavnega mesta Jugoslavije in da je kot dober Jugoslovan čutil dolžnost, da se za to zahvali Bogu. Hkrati pa je že ob tem času neusmiljeno prikazoval Tita kot komunista in totalitarca. Ko se je Odbor za Jugoslovansko Primorje odločil za najširšo akcijo zbiranja podpisov, je Janez Hladnik čutil moralno dolžnost, da pojasni svoje stališče: *"Podpisi za Primorsko. Nekateri rojaki so v zadregi, ali naj podpišejo zahtevo Slovencev glede Primorske. Opozarjamo vse rojake, naj kar brez skrbi vsak priloži svoj podpis. To je narodna dolžnost vsakega Slovenca. Oni rojaki in rojakinje, kateri žive v oddaljenih krajih, naj pošljejo svoje podatke, in sicer: Ime in priimek, leto in kraj rojstva, ulico in hišno številko, kjer je prebival v domovini, leto, ko je odšel v tujino. Vsakdo naj pooblasti, da se ga podpiše v njegovem imenu. Podatke pošljite na: Odbor za Jugoslovansko Primorje, San Blas 1951, Buenos Aires."*⁴⁶ Kot geslo je v reviji napisal nekajkrat: *"Rojaki, Primorci! Podpišite brez skrbi PRIMORSKO POLO in priložite kaj za kritje stroškov te osvobodilne akcije!"*

Po odhodu dr. Izidorja Cankarja⁴⁷ se je položaj v poslaništvu kraljevine Jugoslavije hudo poslabšal, saj je medvojni razvoj dogodkov v domovini povzročil razkol tudi v diplomatskih vrstah. Ko je Cankar na začetku svoje službe v Argentini pričel z iskanjem sodelavcev, je opazil mladega Tržičana dr. Viktorja Kjudra. Ta je bil pred ukinitvijo urednik Edinosti v Trstu in sodelavec raznih antifašističnih organizacij. V Argentini je s pomočjo Sulčiča in drugih bogatejših rojakov ustanovil in urejal Novi list, najbolj sodobno oblikovan časopis slovenske skupnosti. Cankar ga je kmalu povabil k sebi kot tajnika, čeprav brez diplomatskega statusa. Sredi druge svetovne vojne pa je

dr. Kjuder praktično ostal sam v poslaništvu. Nova vlada Šubašič-Tito ga je po osvoboditvi Beograda imenovala za v. d. odpravnika poslov predvsem z namenom, da obrani integriteto poslaništva do konca vojne. Dr. Kjuder je to nalogo zvesto opravil do izročitve vseh poslov prvemu uradnemu odposlancu FLRJ 1. 1946.

V Slovenskem listu št. 14 (15. april 1946) je dr. Viktor Kjuder kot v. d. odpravnika poslov podpisal naslednje sporočilo: *"V zvezi z vašim pismom od 31. jan.t. l. ima poslaništvo čast sporočiti Vam, da je knjiga s podpisi tukajšnjih izseljencev iz Julijske krajine srečno prispela v London dne 28. feb.t. l. ter bila takoj izročena tkz. Konferenci zunanjih ministrov, katerih zastopniki pripravljajo besedila mirovni pogodbe. Tako javlja naša Ambasada iz Londona v svojem aktu A. št. 765 od 1. marca t. l., ki je pravkar prispel in v katerem obenem naroča poslaništvu, naj izroči primorskim izseljencem v Južni Ameriki pozdrav domovine. Knjiga je torej prišla v pravem času v prave roke, kar Vam bo gotovo v zadoščenje za vsake hvale vredni trud, ki ste ga imeli z nabiranjem podpisov."* S tem je bila zaključena obširna akcija zbiranja podpisov v podporo priključitvi, ki so jo sprejeli na enem od množičnih shodov. Knjiga je, kot piše Franc Kurinčič v svojih spominih, tehtala več kot 4 kg, zato je pošta ni hotela sprejeti. Obrnili so se na dr. Kjudra, ki jo je posredoval po diplomatski poti.

Odbor za Jugoslovansko Primorje je večkrat organiziral velika zborovanja: tako 7. aprila 1946 pod naslovom *"Za priključitev Trsta in Primorske v federativno Jugoslavijo"*. Drugi velik shod je bil v Buenos Airesu 23. junija istega leta. Tokrat so praktično vsi pomembni argentinski časopisi, ki so izhajali v Buenos Airesu, objavili komentarje in izčrpana poročila o tem shodu, prav tako tudi radio. Zborovalci so poslali več brzojavk v Pariz.

Slovenci v Urugvaju so tudi ustanovili svoj odbor, ki pa je že 25. julija 1945 izdal razglas, ki resno ocenjuje delo mirovne konference in izraža razočaranje rojakov: *"Slovenski Primorci v Urugvaju se zato - tesno povezani s svobodoljubnimi težnjami našega naroda - neposredno protivimo proti temu nedemokratičnemu postopanju in nečastnemu sklepu zunanjih ministrov, ki navidezno ropa in kosi našo zemljo, ter najodločneje protestiramo proti novim nakanam italijanskega fašizma in imperializma ter zahtevamo, da se ta glas protesta upošteva. Ker je to glas tistih, ki smo na tej lepi slovenski primorski zemlji rojeni, kjer živijo naši svojci in ker je bila ta zemlja skozi stoletja samo naša in od koder smo bili brutalno izgnani, da so tako na naše mesto prišli privandraci z laškega Juga."*⁴⁸

28. aprila 1946 so Slovenci v Urugvaju sklicali shod v Montevideu. Predsednik odbora, Franc Kurinčič, je odpotoval tja z namenom, da bi ob tej priložnosti spregovoril. V svojih spominih Na tej in na oni strani oceana je napisal: "Ves dan je lilo kot iz škafo, zato shoda ni bilo. Kljub temu je prišlo v dvorano precej naših rojakov, med njimi gospod Doktorič. Tamkajšnji odbor je bil zelo aktiven." Čez teden, ko so shod lahko uspešno zaključili shod so konferenci zaveznikov v Parizu poslali posebno pismo, ki je bilo 10. avgusta 1946 objavljeno v Pravici (št. 21).

"Gospod Edvard Kardelj, Šef Jugoslovanske Delegacije, Konferenca, Pariz Palača Luxemburg Ekselence Ministri in Predstavniki Držav, ki so se borili in zmagali nad nacifašizmom,

Prisluhnite glasu 30.000 legitimnih sinov Trsta, Julijske krajine, ki so bili izgnani od svojih domov s strani italijanskega fašizma in sedaj živijo v Južni Ameriki. Prisluhnite nam, ki že 26 let čakamo, da se nam prizna pravica. Prvi smo bili v boju proti fašizmu in naši bratje in sinovi so osvobodili Julijsko Benečijo od sovražnikov. Vi se imate za sposobne, da odločite o naših usodah, ne da bi nas vprašali. Ne, gospodje. Zemlje na desnem bregu reke Soče, od Gorice do Kobarida in Bovca, naseljujejo samo Slovenci, Italijani so tja prišli šele z nepravilno okupacijo l. 1918. Gospodje, ne poslušajte tistih, ki nosijo krivdo za preteklo vojno in za mnogo drugih vojn. Ne poslušajte tistih, ki so izzvali ves svet. Danes jokajo, da bi jutri spet izzivali. Mi ne želimo biti ponovno sužnji pod oblastjo Italije, ampak svobodni v naši domovini Jugoslaviji. Pravičen mir želimo in mejo z Italijo, kot je bila med Italijo in Avstrijo v l. 1914. Bodite pravični, če ne želite, da Vas obtožijo vaši bratje in sinovi, ki so padli za svobodo sveta pod krogli nacijašistov. Ne favorizirajte skupnega sovražnika, temveč priznajte pravičnost junaški državi Jugoslaviji, ki se je od prvega trenutka borila ob strani zaveznikov. Odbor za Jugoslovansko Primorje."

Že od objave, da se je konferenca preselila iz Londona v Pariz, sta oba slovenska časnika Pravica in Slovenski list sledila dogodkom. Odbor se je redno oglašal tako v slovenskem kot v argentinskem tisku. Ob nekaterih malce bolj razgretih hvalnicah novega režima pa je dobival tudi opozorila, kot npr. tisto, ki so ga podpisali Prekmurci iz društva Slovenska krajina:⁴⁹ "Tudi Slovenska krajina je podpisala spomenico, poslano v London, in trdno stoji na zahtevi, da mora pripasti Sloveniji vsa slovenska zemlja s Trstom vred. V zadevi slovenskih narodnih meja je Slovenska krajina solidarna s Primorskim odborom. A Primorski odbor naj ve, da njegova zadeva ni notranja politika Jugoslavije, temveč njene meje." Predsednik Odbora Franc

Kurinčič je 30. aprila 1946 odgovoril na članek direktorja italijanskega časopisa *L'Italia del popolo*, ki ga je ta objavil 10. aprila pod naslovom *Italijani ali Hrvatje*. Vittorio Mosca, ki je urejeval socialistični list, popularen tudi med primorskimi Slovenci, se je skliceval na "600.000 žrtev, ki so med prvo svetovno vojno v boju z Avstro-Ogrsko padle za italijanski Trst". Kurinčičev tekst je bil objavljen v Slovenskem listu pod naslovom *Trst je v nevarnosti*, Mosca mu je - v svojem glasilu - repliciral s sestavkom *Jugoslovanski imperializem*. Sledilo je več člankov in polemičnih odgovorov. *L'Italia del popolo* je s to polemiko vzbudila veliko pozornosti v močni italijanski skupnosti v Argentini, kjer so začeli sestavljati odbore, sklicevati shode ter pošiljati mirovni konferenci svoje zahteve in proteste proti priključitvi Primorske k Sloveniji in Jugoslaviji.

Hkrati z novicami o napetem položaju na Primorskem se je 18. julija 1946 pojavila napoved prihoda prvega opolnomočenega diplomatskega predstavnika FLRJ generala Ljubomirja Iliča. Ta je prispel 30. avgusta. Dr. Viktor Kjuder mu je izročil poslaniške posle, a je še naprej sodeloval z njim pri pripravah na vzpostavitev odnosov med Argentino in Jugoslavijo, do česar je prišlo v septembru.⁵⁰ Prvi poslanik FLRJ general Franc Pirc je prispel v Buenos Aires 8. junija 1947.

Odmevi na številne manifestacije v Argentini in brzovjavke, ki so jih Slovenci še naprej naslavljali na konferenco v Parizu, so polnili strani na novo združenega petnajstdnevnikarja *Slovenski glas*,⁵¹ ki je nastal iz Pravice in Slovenskega lista. Jugoslovansko veleposlaništvo je od tedaj imelo velik vpliv na levo usmerjene v slovenski skupnosti. Tako ne preseneča, da so se pogajanja za ustanovitev ene same skupne organizacije pospešila. Leta 1947 je iz vseh dotedanjih društev nastal Slovenski ljudski dom.⁵² V njem pa je prevladala levo usmerjena skupina, kar je tudi levici nenaklonjenih argentinskih razmerah - vladal je general Juan Domingo Peron - napovedovalo težave. Usmeritev Slovanske unije, v katero se je skupna slovenska organizacija Slovenski ljudski dom včlanila predvsem zaradi Slovanske tiskarne, ki naj bi jim zagotovila lažji in cenejši dostop do tovrstnih uslug, je povzročila dokončni propad skupne organizacije. Incident na občnem zboru Unije - povzročili so ga po časopisnih virih "ustaši in četniki"⁵³ - je ponudil vladi generala Perona vzrok za dekret o prepovedi delovanja Unije in vseh njenih članic. Dekret je bil izdan 25. aprila 1949, naslednji dan je policija zapečatila vrata vseh slovenskih društev, ki so bila vključena v organizacijo.

Delovanje Odbora za Jugoslovansko Primorje se je nadaljevalo ves čas pogajanj in mednarodnih zapletov zaradi tržaškega vprašanja. Tako je odbor v Slovenskem glasu št. 13 (19. marec 1947) izrazil vso podporo tistim Slovincem, ki so po podpisu pogodbe ostali v Italiji. Potem ko je časopis v 25. številki objavil novico (25. septembra 1947), da je bila Primorska priključena FLRJ, pa ne zasledimo več imena ali naslova Primorskega odbora v slovenskem časopisu v Argentini.

OPOMBE

- ¹ Prvi Slovenci v Južni Ameriki so bili misijonarji, v 18. stoletju jezuiti, ki so delovali v redovnih provincah po vsej celini. Najpomembnejši je Marko Anton Kapus, misijonar v takratni podkraljevini Nove Španije (danes Mehika). V Paragvajski provinci je bilo nekaj Slovencev ter drugih, rojenih na Kranjskem. V 19. stoletju je kapucin p. Serafin Goriški misijonaril v Braziliji.
- ² Glej Aleksej Kalc, Nekateri vidiki primorskega izseljevanja v Južno Ameriko do prve svetovne vojne. Zbornik kulturnega ustvarjanja Slovencev v Južni Ameriki (v tisku). Mednarodno znanstveno srečanje ob 60-letnici izhajanja revije Duhovno življenje je potekalo v Ljubljani 20. in 21. oktobra 1993. Irene Mislej, Slovenci v Novem svetu (feljton), Republika (Ljubljana) od 8. 2. do 8. 3. 1994 (predvsem št. 1 do 6). Veronika Kremžar Rožanc, Naseljevanje Slovencev v Argentini. Obdobje 1878-1900 Svobodna Slovenija (Buenos Aires) (1990) jan. in feb.
- ³ Glej Irene Mislej, Kronologija Slovencev v Argentini. Slovenski koledar 1983, str. 144-148. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana. Irene Mislej, Izseljenci v Južni Ameriki. Enciklopedija Slovenije 4. Mladinska knjiga. Ljubljana 1990. Aleš Breclj, Duhovno življenje in slovenska skupnost v Argentini. V Zborniku kulturnega ustvarjanja Slovencev v Južni Ameriki (v tisku).
- ⁴ Glej Milica Kacin-Wohinz, Raznarodovanje Primorskih Slovencev - dejavniki za izseljevanje. V Zborniku kulturnega ustvarjanja Slovencev v Južni Ameriki (v tisku). Referat je izšel tudi v Rodni grudi 41, št. 2 in 3. Ljubljana 1994.
- ⁵ Glej Irene Mislej, Slovenci v Novem svetu (feljton), Republika od 8. 2. do 8. 3. 1994 (št. 14, 15, 16). Ljubljana.

⁶ Zgovorno je o tem pričevanje pisatelja Pavla Golie, ki se je 1. 1936 udeležil kongresa Pen kluba v Buenos Airesu. Glej Slovenski tednik (Buenos Aires) št. 365 in Slovenec (Ljubljana) št. 249 z dne 29. oktobra 1936. Kot pripoveduje, so ga povabili na komemoracijo za Bazovico, ko je prispel: "sem presenečen obstal. Dvorana, znatno večja od unionske, je bila nabito polna ljudi, in sicer samih Slovencev. /.../ Ljudje so kar neprestano vztrajali pri slovenski besedi, pri slovenskem petju in pesmi. Toliko požrtvovalnosti, toliko resnične vdanosti slovenski besedi še nisem videl. /.../ Spoznal sem, kako odločni Slovenci so ti naši naseljenci v Argentini. Po večini so vsi ti Slovenci iz Primorja. Čeprav imajo le malo zaslonbe pri Slovencih v Evropi, vendar se vztrajno borijo za slovensko besedo in na vsak način hočejo ostati zvesti, dasi vedo za usodo naslednjih generacij, ki jo pa skušajo tudi preprečiti." Ob slovesnosti za bazoviške žrtve so praviloma sodelovali vsi, npr. prvi izseljenski duhovnik Jože Kastelic je kmalu po prihodu v Argentino naznanil mašo "v spomin na slovenske ustreljence v Bazovici", glej Slovenski tednik št. 222.

⁷ Dr. Izidor Cankar je prispel v Argentino konec 1. 1936, 31. januarja 1937 je sklical sestanek vseh slovenskih organizacij, ki so ustanovile osrednji šolski odbor. Predsedoval mu je Franc Lakner. Ob istem času je dr. Cankar dal pobudo - in finančno pomagal - pri združitvi dveh obstoječih časopisov - Slovenskega tednika in Novega lista v skupni Slovenski list.

⁸ Slovensko časopisje, ki je večinoma izhajalo v Buenos Airesu, predstavlja enega glavnih virov za zgodovino Slovencev v Južni Ameriki. Zaradi večkratnih policijskih intervencij so društveni arhivi zelo osiromašeni, gradivo pomembnejših osebnosti pa je v večji meri še nedostopno oz. uničeno. O slovenskem časopisju, ki je skoraj v celoti ohranjeno v Narodni in univerzitetni knjižnici (z izjemo obdobja med 1. 1942 in 1945 zaradi vojne, ki je preprečila pošiljke), glej: Aleš Breclj, Slovenski etnični tisk v Argentini do 2. svetovne vojne. Dve domovini št. 2-3, str. 167-180. Ljubljana 1992.

Irene Mislej, Slovenski tisk v Argentini po 2. svetovni vojni. Dve domovini št. 2-3, str. 185-194. Ljubljana 1992.

O tem sta objavljena tudi bibliografiji:

Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891-1945. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana 1980.

Marjan Pertot, Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945-1990 II. del - časopisje. Knjižnica Dušana Černeteta. Trst 1991.

- ⁹ Osrednja tema vseh publikacij je bila posvečena položaju okupiranih ozemelj. Sledili so tako novicam iz fašistične Italije kot iz kraljevine Jugoslavije, kar jih je nemalokrat spravilo v težave. Tako je bil npr. Slovenski tednik, ki ga je ustanovil Peter Čebokli l. 1929, l. 1933 prepovedan za Jugoslavijo zaradi ostrih kritik uradne jugoslovanske politike do Slovencev v Italiji (Slovenski tednik, št. 209). V številki 213 je najti tudi razlago za ta ukrep v članku z naslovom Kako ščiti Primorce Jugoslovansko poslaništvo. Nekajkrat so jugoslovanski diplomati ovadili izseljence argentinski policiji, ki je npr. ob neki priložnosti aretirala celotni občni zbor Ljudskega odra (nadaljevali so ga v zaporu ter ga tam tudi uspešno zaključili).
- ¹⁰ Glej Irene Mislej, El papel del castellano en la revista La vida espiritual. Verba Hispanica III, str. 123-130. Ljubljana 1993.
- ¹¹ Glej katalog: Irene Mislej, Arhitekt Viktor Sulčič. Trst 1895- Buenos Aires 1973. Ajdovščina, Pilonova galerija - Ljubljana, Znanstveni inštitut FF 1989.
- ¹² V nasprotju z že omenjeno prakso poslaništva je dr. Izidor Cankar vzpostavil stik z vsemi slovenskimi društvi, razen z levo usmerjenim Ljudskim odrom. Za svojega osebnega tajnika pa je izbral tržaškega Slovenca dr. Viktorja Kjudra ter vseskozi podpiral rojake ne glede na dejstvo, da so bili po sili razmer italijanski državljani. V tem času je tudi očitna boljša in hitrejša informiranost o dogodkih doma.
- ¹³ Glej: O naših organizacijah in šolah. Njiva (Buenos Aires) I (1938), št. 9. Revija Njiva je izdajal DKD Ljudski oder od l. 1937 do prepovedi s strani vojaškega režima l. 1943. Odgovorni urednik je bil Franc Birska, pozneje skupaj z Albertom Draščkom.
- ¹⁴ Slovenski list je nastal iz združitve Slovenskega tednika (ki je izhajal nepretrgoma od l. 1929) in Novim listom (ki ga je vodil dr. V. Kjuder od l. 1933), urejala sta ga dosedanja urednika obeh glasil Jan Kacin in dr. Viktor Kjuder. Pozneje pa sam Jan Kacin do l. 1940, ko ga je spet prevzel

dr. Kjuder in J. Švagelj. Med vojno je Slovenski list doživel več hudih kriz in ga je nekaj časa urejeval celo izseljenski duhovnik Janez Hladnik. V okrnjenem obsegu je preživel in se v l. 1946 združil s Pravico (nastala l. 1945) v Slovenski glas. V NUK-u je najpopolnejša zbirka časopisja, ki se pa prekine l. 1942. Posamezne številke iz l. 1945 in 46 so prinesli povojni povratniki v Slovenijo.

- ¹⁵ O Jugoslovanski narodni odbrani med prvo svetovno vojno, mogočni organizaciji, ki je bila v tesnih stikih z Londonskim odborom, so največ pisali hrvaški raziskovalci, med njimi Ljubo Antić. Organizaciji, ki je združevala številne odseke po vsej Južni Ameriki, je predsedoval bogat Dubrovčan Paško Baburizza iz Čila. V JNO se je včlanilo tudi nekaj Slovencev, zlasti pa v l. 1919 nastali odsek Slovenija, ki je bil prva organizirana oblika združevanja na tej celini. O tem glej Irene Mislej, Odsek Slovenija v Buenos Airesu. Ob 70. letnici prve slovenske organizacije v Južni Ameriki. Slovenski koledar 1990. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana 1989. Str. 143-145. Irene Mislej, Med prvimi Slovenci v Argentini: inž. Ciril Jekovec. Slovenski koledar 1993. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana 1992. Str. 272-279. Arhiv JNO je med drugo svetovno vojno ohranil glavni tajnik arh. Viktor Sulčič, ki ga je pred smrtjo izročil Slovenski kulturni akciji, osrednji kulturni ustanovi povojne politične emigracije. Tone Brulc je v Meddobju (Buenos Aires) 25 (1990), št. 1-2, opisal obseg in značilnosti gradiva.

- ¹⁶ F. Č. (Franc Čotar), Viktor Kjuder. Primorski slovenski biografski leksikon 8. Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1982.

Irene Mislej, Primorsko slovensko časopisje v Argentini. Trije protagonisti. Primorska srečanja št. 126. Gorica 1991. Str. 865-869.

- ¹⁷ Andrej Škrbec je bil eden pomembnejših publicistov v slovenski skupnosti. Poleg številnih člankov in dveh letnih koledarjev je v povojnem času ohranil edino živo vez med Slovenci v dolgem desetletju mrtvila s časopisoma Nova domovina (1950-1957) in Lipa (1957-1966). Zadnji je doživel že znano usodo drugih, leta 1966 je prepovedala vojaška hunta. Jože Bajec, Razvoj slovenskega izseljenskega časnikarstva v Evropi, Južni Ameriki in Kanadi. Slovenski izseljenski koledar 1969. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana. Str. 297-336.

C. K. (Ciril Kren), Škrbec Andrej. Primorski slovenski biografski leksikon 15. Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1989.

- ¹⁸ Izselski duhovnik Hladnik je prispel za Jožetom Kastelicem in ga tudi nasledil po njegovi smrti na vrhu Aconcagua l. 1940. Hladnik je osrednja osebnost medvojnega "ločitve duhov" v Argentini. V letih po drugi svetovni vojni je posredoval vladno dovoljenje (od samega generala Perona) za vstop slovenskih političnih - protikomunističnih - beguncev v Argentino. Urejal je Duhovno življenje do l. 1949, ko ga je izročil povojni skupnosti.

Napisal je spomine z naslovom Od Triglava do Andov. Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1978.

Irene Mislej, Janez Hladnik, izselski dušni pastir. Ob 90. letnici rojstva. Rodna gruda 39, št. 12, str. 40-41. Ljubljana 1992.

- ¹⁹ V Duhovnem življenju l. 1942, št. 20.

- ²⁰ Do te prve objave o Osvobodilni fronti, avgusta 1942, je bilo v vseh periodičnih publikacijah zaznati veliko zmedo ter nasprotujoče se informacije, ki so večinoma prihajale preko argentinskih medijev oz. jugoslovanskega poslaništva. Tako so bile pogoste besede "gverilci", "četniki" ali "uporniki", toda brez jasnih označb pripadnosti. V letu 1942 se prvič pojavijo dvomi o lojalnosti D. Mihajloviča. V isti številki Njive je novica o obstoju Odbora demokratičnih Slovencev za pomoč svobodnim narodom, ki mu je predsedoval Franc Rustja. Gre za skupino komunistov pri Ljudskem odru, ki so ne glede na politično usmeritev imeli svojega delegata v JNO, Franca Zajca.

- ²¹ O levo usmerjeni skupini glej Rado Genorio, Družbeni in politični položaj slovenskega izseljenstva v Argentini med obema vojnoma. Slovenski koledar 1987. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana. Str. 140-144.

- ²² Zgodovina Ljudskega odra je opisana v knjigi Triglav. Historia y Realidad. Buenos Aires 1981. Str. 53-58. Glej tudi: Armando Blažina, Delavsko kulturno društvo Ljudski oder 1958-1965. Slovenski izseljenski koledar 1966. Slovenska izseljenska matica. Ljubljana. Str. 208-211 23.

- ²³ Triglav. Historia y Realidad. Buenos Aires 1981. Str. 53-54. 24.

- ²⁴ Glej Enciklopedija Slovenije 2. Mladinska knjiga. Ljubljana 1988.

- ²⁵ Birsa je dolga leta aktivno deloval v slovenski skupnosti . Urejeval je arhiv Ljudskega odra, skrbel za izdaje periodike in priložnostnih zloženk. V teku so pogovori z družino, da bi pridobili njegovo zapuščino.
- ²⁶ Jan Kacin, Tolminec, publicist in pisatelj, samouk. Urejal je več časopisov. Najvidnejši primer socialno osveščene človeka, ne marksista, ki se je v povojnih letih jasno distanciral od politike komunistične skupine pri Ljudskem odru.
- Glej Irene Mislej, Primorsko slovensko časopisje v Argentini. Trije protagonisti. Primorska srečanja št. 126. Nova Gorica 1991. Str. 865-869.
- ²⁷ Zbornik Spominu Ivana Cankarja ob 25. letnici smrti. 1918- 1943. Str. 29-32.
- ²⁸ Mirko Ščurk se je po drugi svetovni vojni vrnil v domovino, kjer je tudi umrl. Pripeljal je gradivo o pomoči rojakov domovini ter več dokumentov Odbora za Jugoslovansko Primorje. V arhivu Slovenske izseljenske matice je tipkopolis njegovih spominov (34 str.). Omenjeni članek je v zborniku Spominu ..., str. 99-101.
- ²⁹ Srečko Ferfolja, pisec in urednik, je po prihodu v Argentino živel nekaj let v oddaljenem Chacu, od koder se je redno oglašal v časopisje. Pozneje je živel v Buenos Airesu, kjer je aktivno sodeloval predvsem v tem obdobju. Je še neodkrita osebnost podobno kot Birsa.
- ³⁰ Odboru je predsedoval Franc Kurinčič iz Kobarida. Ostali člani ožjega vodstva: Anton Lazar, Franc Kurinčič, Rudi Skalin, Ivan Kutin, Ivan Klinkon, Franc Trebše (pevovodja), Franc Rutar, Anton Kurinčič, Mirko Melihen, Franc Skubin so bili tudi ožji sorojaki Simona Gregorčiča. Poleg teh so odbor sestavljali tudi predstavniki vseh slovenskih društev.
- ³¹ Glej Jan Kacin, Zgodovinska prireditve slovenskih izseljencev v Argentini. V knjigi Simon Gregorčič. Slovenski izseljenci ob stoletnici rojstva 1844-1944. Buenos Aires 1945. Str. 236-249.
- ³² Duhovno življenje 12, št. 200, Buenos Aires 1944, in posebna številka posvečena pesniku, št. 201-202. V tej številki je David Doktorič objavil obsežno razpravo o življenju in delu pesnika ter spomine na njega. Dr. Viktor Kjuder ga je predstavil v španščini. Več prevajalcev je prispevalo španske prevode nekaterih pesmi.

- ³³ David Doktorič, duhovnik, javni delavec, skladatelj in publicist, je bil prisiljen zapustiti Gorico zaradi delovanja kot tajnik Zadrúžne zveze. L. 1928 je odšel najprej v Jugoslavijo, l. 1936 pa kot izseljenski dopisnik v Argentino. Dr. Izidor Cankar ga je poslal v Urugvaj. Glej Primorski slovenski biografski leksikon 4. Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1977.
- ³⁴ Zbrane poezije so "Goriškemu slavčku ob stoletnici rojstva v hvaležen in trajen spomin /izdali/ slovenski izseljenci v Argentini" l. 1945. Izbor pesmi in uvod je pripravil Jan Kacin, Albert Drašček pa je prispeval življenjepis pesnika. Mlada Vanda Čehovin pa je ilustrirala. Ob tej priložnosti je Odbor izdal tudi več razglednic. Pozneje, ob petdesetletnici pesnikove smrti l. 1956, so izseljenci izdali razglednico ter zbrali prispevke za Gregorčičev spomenik v Kobaridu.
- ³⁵ Franc Kurinčič se je po drugi svetovni vojni vrnil v domovino, kjer živi. L. 1981 je objavil spomine: Na tej in na oni strani oceana. Borec. Ljubljana 1981. V knjigi podrobno opisuje dogajanje v medvojnih letih in delovanje obeh odborov, Gregorčičevega in Primorskega.
- ³⁶ Novico sta objavila oba časopisa, ki sta takrat izhajala v Buenos Airesu, Slovenski list in Pravica, in tudi revija Duhovno življenje. V gradivu, ki ga hrani Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, je več dokumentov o tej organizaciji. V tiskanem letaku iz l. 1946 je popolni seznam organizacij: Jugoslovansko društvo Samopomoč Slovencev, Delavsko kulturno društvo Ljudski oder, Gospodarsko podporno društvo Slovencev iz V. Devoto Naš dom, Slovenski dom, Slovensko podporno društvo Ivan Cankar iz Saavedre, Primorski odbor, Udruženje Svobodne Jugoslavije: Slovenski odbor, Slovenski ženski odsek, Slovenski odsek Pineyro, Slovenski odsek Cinco Saltos, Ožji S. Gregorčičev odbor, Kobariška skupina, Jugoslovansko društvo Triglav iz Rosaria, Slovensko delavsko podporno društvo Edinost iz Cordobe, Odbor za Jugoslovansko Primorje iz Montevidea, Urugvaj, in Slovensko podporno kulturno društvo Naš Dom iz Sao Paula, Brazilija.
- ³⁷ Predsednik je postal Franc Kurinčič, Andrej Škrbec pa je nadaljeval funkcijo tajnika. V ožji odbor so bili izvoljeni: Emil Semolič, Ivan Pahor, Gašpar Stavar, Jože Vižintin, Ivo Lazarič, Antonija Mohorčič, Liberat Tavčar, Franc Kurinčič, Adolf Cenčič.

- ³⁸ Objavljena v Pravici št. 2, 8.10.1945. Časopis Pravica je nastal 20. septembra 1945, ko so v Argentini razveljavili ukrepe proti levičarskemu tisku, zaradi katerih je bila Njiva prepovedana. Izdajatelj je bilo DKD Ljudski oder.
- ³⁹ Objavljeno v Pravici št. 3, 23.10.1945.
- ⁴⁰ Skupina se je pridružila argentinski komunistični stranki, dolga leta je izdajala razne časopise, po drugi svetovni vojni Iseljenička rječ skupaj z močnejšo hrvaško skupino. Nekaj članov se je po drugi svetovni vojni vrnilo v domovino.
- ⁴¹ Najvidnejša osebnost te skupine je Jan Kacin. Predvsem v času vojne se je pojavilo v časopisju več imen, ki so jasno zagovarjali delavske pravice v argentinskem okolju. Med tistimi, ki so se javno borili za Primorsko, pa je treba omeniti najvidnejše: Andrej Škrbec, Gvidon Jug, Srečko Ferfolja, Stanislav Baretto idr. Društvi Tabor in Prosveta, kjer so bili v večini, sta se pred drugo svetovno vojno združili v Slovenski dom. Skupina je tudi vseskozi podpirala slovensko šolo.
- ⁴² Inž. Ciril Jekovec je bil edini aktivni član Sokola iz domovine, kljub temu je skupina l. 1930 ustanovila društvo Sokol La Paternal, ki pa je po nekaj letih delovanja zamrlo predvsem zaradi slabih pogojev za telovadbo. Arh. Viktor Sulčič je bil izvoljen za podstarosta. Časopis Novi list (1933-1936), ki ga je izdajal konzorcij pod vodstvom arh. Sulčiča in ga urejeval dr. Viktor Kjuder, je bil bližje uradni jugoslovanski politiki.
- ⁴³ Glej Marjan Drnovšek, Izselski duhovnik Jože Kastelic (1898- 1940) v Franciji in v Argentini v zborniku Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki (v tisku). Rozina Švent, Bibliografsko kazalo Duhovnega življenja I-LX 1933- 1992. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete 1993.
- ⁴⁴ Mag. Rozina Švent se v knjigi Bibliografsko kazalo ... in v referatu Od rubrike do vodilne verske revije v Argentini, v zborniku Kulturno ustvarjanje ... (v tisku) posebej ukvarja s predstavitvijo občutljivega medvojnega časa.
- ⁴⁵ Janez Hladnik, Beograd osvobojen. Duhovno življenje (Buenos Aires) 12 (1944) št. 203.
- ⁴⁶ Duhovno življenje (Buenos Aires) 13 (1945) št. 212.

- ⁴⁷ Dr. Izidor Cankar je odšel iz Argentine l. 1942, ko je bil imenovan za poslanika Jugoslavije v Kanadi. L. 1944 se je odpovedal funkciji ter odšel v London, kjer je julija postal minister za prosveto, pošto in telegraf v vladi Šubašić-Tito.
- ⁴⁸ Razglas odbora za Urugvaj nosi datum 25. julij 1946 in je bil objavljen v Pravici št. 21, 10. 8. 1946. Po stilu in besednjaku bi ga lahko pripisali Davidu Doktoriču.
- ⁴⁹ Objavljen v Slovenskem listu št. 21 z dne 30. julija 1946.
- ⁵⁰ Sporazum o diplomatskih odnosih sta podpisala odposlanec FLRJ general Ljubomir Ilić in argentinski zunanji minister Bramuglia. Dr. Viktor Kjuder, ki je ohranil poslaništvo ter aktivno sodeloval pri pripravah na sporazum, je 13. oktobra 1946 nenadoma umrl pri 42 letih.
- ⁵¹ Slovenski glas je nastal iz Slovenskega lista in Pravice. 23. septembra 1946 je izšla prva številka. Urejal ga je Slavko Škof. Izhajal je do l. 1950, ko ga je nova poštna zakonodaja onemogočila.
- ⁵² 27. julija 1946 so predstavniki vseh slovenskih društev ustanovili Slovenski svet, ki mu je predsedoval Emil Semolič z namenom, da uresničijo združitev v skupno organizacijo. Pogajanja o usodi obstoječih društev in o bodoči organiziranosti so bila dolga in polna težav. Kmalu je postalo očitno, da vodilna skupina levičarjev vsiljuje svoje koncepte, to je povzročilo, da so se nekateri ugledni člani skupnosti oddaljili od sveta in odstopili. Januarja 1948 je Slovenski svet zapustila Samopomoč Slovencev, ob istem času pa je časopis Slovenski glas postal uradno glasilo skupne organizacije. Slovenski ljudski dom je bil uradno ustanovljen januarja 1948, za predsednika je bil izvoljen Emil Semolič, za tajnika Jože Vižintin. Nekatera društva so se razpustila, tako npr. Ljudski oder. Podporna društva pa so zaradi zapletenosti postopka še obstajala, tako GPD Naš Dom, nezadovoljen s politično usmeritvijo se je umaknil tik pred prepovedjo in ga ta ni doletela.
- ⁵³ Slovenski glas št. 29 z dne 1. junija 1949 prinaša izčrpno poročilo o dogodkih ob 3. kongresu Slovanske unije 23. marca. Dekret vlade je bil izdan 25. aprila, naslednji dan pa je policija zapečatila sedež Slovenskega ljudskega doma v ulici Cnel. Ramon Lista 5158, kjer je bil prej Ljudski oder. Zamudo pri izidu Slovenskega glasa (dva meseca od vladnega ukrepa!) je treba pripisati težavam, ki jih je imelo uredništvo pri

dokazovanju svoje registracije, saj je delovalo na istem naslovu kot uradno glasilo Slovenskega ljudskega doma. Težave pri tem so se še nadaljevale, kar je povzročilo, da je leto pozneje nehalo izhajati. Toda istega leta 1950, se je pojavila Nova domovina, katere glavni urednik je bil Andrej Škrbec. Izdajal jo je privatni konzorcij.

RESUMEN

PRIMORSKI ODBOR

Irene Mislej

Una de las consecuencias político-estratégicas de la primera guerra mundial en Europa, fue una fuerte corriente emigratoria proveniente de la zona del Litoral esloveno hacia los países sudamericanos, especialmente Argentina, Uruguay y Brasil. En virtud del Tratado de Londres, que fuera firmado en secreto entre Gran Bretaña y el resto de los aliados con Italia y que resultara en el ingreso de esta última a la contienda en contra del Imperio Austro-húngaro, y luego de finalizar la guerra con el triunfo de la Entente, una buena parte de territorio étnicamente esloveno fue ocupado por el ejército italiano en 1918. Posteriormente, el Tratado de Rapallo (1920) consagró de jure la anexión italiana de este territorio, llamado Venecia Julia que incluía la península de Istria, la región de Gorizia, el Carso y los alrededores de Trieste. De esta manera más de 500.000 eslovenos y croatas pasaron a ser ciudadanos italianos. Con la toma del poder en Italia por parte de Mussolini, el régimen fascista comenzó una campaña sistemática a fin de borrar la identidad étnica y cultural eslovena (y croata en Istria) en esta región. La presión política del régimen y la seria situación económica causada por la anexión y la presión abierta de las autoridades fascistas provocaron una numerosa corriente emigratoria que, en el período entre las dos guerras mundiales alcanzó la cifra de más de 100.000 eslovenos, de los cuales alrededor de 30.000 personas emigraron hacia Sudamérica. La mayoría se radicó en Argentina, donde conformaron una fuerte comunidad eslovena. En el seno de la misma surgieron diversas asociaciones culturales, periódicos y revistas, cursos de idiomas, etc. Desde el punto de vista político, se trataba de una comunidad pluralista y diversificada, si bien se puede reconocer en todos sus miembros una clara posición anti-fascista. De ahí que, cuando se produjo el ataque de las naciones del Eje a Yugoslavia, el cual

resultó en la ocupación y el desmembramiento del territorio esloveno (por parte de la Italia fascista, la Alemania de Hitler y Hungría) que formaba parte del estado yugoslavo, los inmigrantes eslovenos en Argentina tomaron la iniciativa y, junto a algunos croatas-istrianos fundaron el "Comité de los eslovenos y croatas de la Venecia Julia", el cual durante la 2. guerra mundial llevó a cabo diversas actividades públicas tanto en Argentina, como en el Uruguay y el Brasil en pro de la reivindicación de sus derechos nacionales y de la ansiada re-unión con la mayoría del pueblo esloveno. En el trabajo publicado se detalla la trayectoria del Comité hasta el año 1947, específicamente hasta la firma del Tratado de Paz que adjudicó una parte de la región eslovena anexada a Eslovenia y Yugoslavia. Se publican por primera vez diversos textos, documentos, cartas abiertas, telegramas, etc. que documentan las actividades del mencionado Comité, tanto en lo que se refiere a la correspondencia mantenida como a los actos públicos organizados. Las actividades del Comité se incluyen en el marco histórico general de la comunidad eslovena, se destacan asimismo las personalidades protagonistas dentro de la organización misma y del resto de la comunidad. El presente trabajo es el primero en tratar este período de la historia de la comunidad eslovena en la emigración sudamericana. Por su importancia intrínseca para la historia de los eslovenos por el mundo y por su relación con el entorno sudamericano en el cual la comunidad eslovena reside y actúa hasta el día de hoy, este episodio histórico resulta la clave para comprender el ulterior desarrollo de la comunidad eslovena en Argentina y Sudamérica.

DR. BOŽO ŠKERLJ IN SLOVENSKI IZSELJENCI V AMERIKI

Marina Lukšič-Hacin

Letos mineva devdeset let od rojstva slovenskega antropologa prof. dr. Boža Škerlja. Njegova študijska pot se je začela na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je študiral biologijo z geografijo. Po diplomu (1926) je odšel na specializacijo v Prago, kjer je 1927. doktoriral iz naravoslovnih ved in antropologije kot glavnega ter sociologije in filozofije kot vzporednih predmetov. Še isto leto je od češke vlade prejel štipendijo, ki mu je omogočila, da je nadaljeval izpopolnjevanje v Pragi in v Brnu. 1933. je bil na Filozofski fakulteti v Ljubljani imenovan za privatnega docenta antropologije. Njegovo imenovanje v okviru Univerze predstavlja prvo institucionalizacijo antropologije na Slovenskem. V nadaljnjih letih je dvakrat prejel Rockefellerjevo štipendijo in postal častni član Kraljevskega antropološkega društva Velike Britanije in Irske (1952) in Poljskega antropološkega društva (1958). Prav tako moramo omeniti, da velja B. Škerlj za utemeljitelja Antropološkega društva Jugoslavije (Knežević-Hočevar, 1994:28,29).

Začetek petdesetih let predstavlja prelomnico Škerljeve miselne in idejne kontinuitete. Takrat je od stališč fizičnega antropologa prešel na polje socialne in kulturne antropologije in se začel močno zavzemati za družbeno refleksijo spoznaj naravoslovnih ved. Ta čas je povezan z njegovimi zanimanji in obiskom ZDA, ko je obiskal tudi številne slovenske izseljence v Ameriki (z njimi je pred odhodom v ZDA že vzpostavil stike preko pisem) in se začel zanimati za njihovo življenje oz. akulturacijo, ki je eden od središčnih problemov socialne in kulturne antropologije.

Maja 1951. je B. Škerlj dobil Rockefellerjevo štipendijo¹ za enoletni študij v ZDA (Škerlj, 1955:11). Z ženo sta odpotovala januarja 1952. O svoji študijski poti sam pravi: *"Ko sem v januarju 1952 odpotoval z Reke v ZDA, sem imel še dokaj nejasno predstavo o nadrobnih nalogah študijskega potovanja. Na splošno je njegov namen bil pač ta, da razširim svoje znanje z ožjega področja takoimenovane fizične ali somatične antropologije na področje kulturne, ki ji pri nas v Evropi pravimo večinoma etnologija, dasi se ta dva pojma ne krijeta popolnoma."* (Škerlj, 1957:81)

V času, ko je študiral na Harvardski univerzi, je na povabilo svojega dolgoletnega prijatelja F.J.Kerna in pod pokroviteljstvom organizacije Progresivnih Slovenk Amerike obiskal slovenske rojake v Clevelandu (Škerlj, 1952:3). To je bilo pomladi, aprila 1952., ko je bil B.Škerlj prvič osebno med slovenskimi izseljenci v ZDA. Stiki s temi ljudmi pa so bili stari že nekaj let, kar se vidi iz dobro ohranjene Škerljeve korespondence. Iz njegove zapuščine je razvidno, da se je že v začetkih petdesetih let kot prijatelj ali raziskovalec dopisoval s številnimi predstavniki različnih organizacij slovenske izseljenske skupnosti v Clevelandu ali Chicagu.² Poleg izmenjave mnenj je po pošti potekala tudi izmenjava knjig, predvsem strokovnih, kar je bilo v tem času za raziskovalca izredno pomembno. B.Škerlj strokovne literature iz ZDA ni dobival le od slovenskih izseljencev, ampak tudi od drugih posameznikov³, a se bomo v prispevku omejili le na izseljensko populacijo, katere delež pri tem nikakor ni zanemarljiv.

V dokumentih organizacije Progresivnih Slovenk Amerike iz leta 1952. najdemo zapisano: *"Progresivne Slovenke so od začetka 1950. leta vse do danes poslale v Slovenijo že 5 pošiljk knjig in revij. Vsega skupaj je bilo okoli 4500 kg. Razen ene pošiljke, ki je bila naslovljena na Izseljeniško Matico, so vse druge bile naslovljene na Narodno in univerzitetno knjižnico. S temi pošiljkami so prišli tudi sezname (11 seznamov), iz katerih je bilo razvidno, komu so bile knjige namenjene... Knjige in revije so Progresivne Slovenke zbrale pri naših ameriških rodoljubih ali pa so jih nabavile v knjigotrštvu. Povečini so to poučne, strokovne in znanstvene knjige..."*⁴

Med posamezniki, ki so se nahajali na omenjenih seznamih, je bil tudi B.Škerlj, kar lahko razberemo iz pisem J.Petrič, tedanje tajnice Progresivnih Slovenk Amerike. Iz pisem je razvidno, da je B.Škerlj na ta način prejel kar nekaj strokovno izredno pomembnih knjig: *A reader in Anthropology, Antropologhy, The Indians of the Americas, Anatomy,*⁵ *Man in the Primitive World, Mirror for Man, Nature-Nurture Controversy, Adolescent Sterility, Proper Study of Mankind, Native Arts of the Pacific Northwest,*... čc omenimo le nekatere.⁶ Poleg sodelovanja s Progresivnim Slovenkam Amerike je izmenjava knjig potekala tudi z F. Kernom. Slednji je B.Škerlja dokaj redno oskrboval tudi s *Scientific American*.⁷

Izmenjavo knjig izpostavljamo zaradi velikega pomena, ki ga je le-ta imela za strokovno delo B.Škerlja v času, ko je bila tuja strokovna literatura za naše znanstvenike relativno nedostopna oz. težko dostopna. Na seznamih knjig, ki se pojavljajo, pa zasledimo dela, ki so vsebovala sodobne znanstvene dosežke in trende v antropologiji v petdesetih letih. Prav gotovo lahko

trdimo, da je tudi to imelo svoj vpliv na pojav novih idej in interesov v raziskovanju B.Škerlja.

V podkrepitev trditve navajamo tezo avtorice teksta Ameriško obdobje slovenskega antropologa, ki pravi: "Napačno bi bilo trditi, da je razmeroma radikalen preobrat⁸, ki je v znanstvenikovih stališčih očiten v njegovem zadnjem desetletju delovanja, posledica zgolj poti v ZDA, saj je iz dosjejev njegove zapuščine razbrati, da si je razpoznavno stališče do antropološke discipline izoblikoval še preden se je od blizu seznanil z ameriško šolo..." (Knežević-Hočevar, 1994:28)

V začetku bivanja v Ameriki je B.Škerlj obiskoval predavanja prof. C. Kluckhohna in prof. J. Roberta na Harwardu. V tem času je za nekaj dni obiskal tudi slovenske izseljence v Clevelandu. Tja sta z ženo prispela 4.aprila. Dva dni pred njunim prihodom je bil v časopisu Enakopravnost objavljen kratek prispevek, ki je pozival vse slovenske rojake, naj se udeležijo družabnega večera v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Ave, kjer se bodo lahko srečali s prof. dr. Božom Škerljem (Subelj, 1952:2). Program večera, katerega del je bilo tudi predavanje B.Škerlja o svojem delu, je vodila Josie Zakrajšek (Durn, 1952).

Iz odmevov na predavanje v pisnih in časopisnih člankih je, poleg tega, da je bilo zelo toplo sprejeto, razvidno, da je B.Škerlj slovenskim izseljencem spregovoril o antropologiji s posebnim poudarkom na najdiščih v Sloveniji. Avtor enega od odmevov piše: "Tako nam je podal precej obširno predavanje in posegel z besedo v začetno dobo človekove kulture, sledeč ob kratkem njenemu razvoju do danes... Vedoč, da nas kot Slovence najbolj zanima slovenska zemlja, je s kredo narisal na tablo malo Slovenijo in nam obenem razlagal, kaj vse naša rojstna dežela poseduje še izza časa jamskega človeka in poznejših razdobij zgodovine. Vse to je velikega pomena za antropologa, ki proučuje postanek človeka, njegovega razvoja, civilizacije, itd... Nismo se zavedali, da naša mala Slovenija hrani v sebi toliko zgodovinskih in prazgodovinskih zakladov, ki nudijo domačim in evropskim antropologom sploh dragocen študijski material..." (Durn, 1952:2).

O toplem sprejemu in prijetnem bivanju B.Škerlja med našimi izseljenci nam, poleg njegovega zahvalnega članka v Prosveti (Škerlj, 1952), v katerem se je zahvalil vsem Slovincem po ZDA za topel sprejem in pomoč, ki sta ju bila z ženo deležna v enem letu potovanja, in zapisov v knjigi Neznana Amerika, ki je nastala na osnovi avtorjevih dnevnikih zapiskov med potovanjem, priča tudi dogodek, o katerem piše J.F.Durn. 6. aprila sta se z ženo udeležila prireditve, na kateri je nastopal Mladinski pevski zbor. Njun

obisk je bil povsem privaten. Vendar "kaj hitro so v dvorani in za odrom izvedeli, da sta na koncertu gosta iz Slovenije in tako sta bila predstavljena občinstvu, nakar je dobil dr. Škerlj lep slovenski nagelj, njegova žena pa šopek z orhidejo..." (Durn, 1952:2).

B.Škerlj je na svoji 11.000 milj dolgi poti⁹, kolikor je v enem letu prepotoval, obiskal rojake širom po ZDA. Omenimo le nekaj krajev: Cleveland, Chicago, New York,...

Izkušnje, spoznanja, ki jih je pridobil med Slovenci v ZDA, in ideje, ki so se mu ob tem porodile (ob spodbudi njegovega najnovejšega zanimanja za socialno in kulturno antropologijo), je podal v knjigi *Neznana Amerika* in pozneje v članku *Nekaj akulturacijskih pojavov pri ameriških Slovencih*.

Naj prispevek zaključimo s povzetkom osnovnih idej v zgoraj omenjenem članku: "Problem akulturacije je zelo širok, in če se mi je posrečilo prepričati bralce tudi o njegovi važnosti, ne dvomim, da ga bo mogoče uspešno obdelati tudi v našem posebnem slovensko-ameriškem primeru. Njegov pomen ni samo nacionalen in teoretičen, temveč lahko mnogo prispeva v skupno, vsečloveško zakladnico znanj, kajti doslej se ga ni lotil še noben evropski narod... Seveda bi ta študija zahtevala tudi primerjave in zlasti še podobna raziskovanja na naših izseljencih drugje po svetu ob povsem različnih pogojih. Treba bi bilo vsekakor poleg antropologa pritegniti še zgodovinarja, psihologa, lingvista idr. Treba bi bilo n.pr. začeti s študijem družin izseljencev že doma, da bi se dognali raznovrstni vzroki za izseljevanje. Obširen osebni intervju bi dal sliko o osebnosti izseljenca in njegovih problemih ob prihodu v tujino, pri iskanju dela, pri akulturaciji, o njegovi družini, vplivih narodnih društev itd. Posamezne točke, omenjene v eseju, bi bilo potrebno sistematično na določenih vzorcih v več krajih obdelati. Prav tako bi bili rodovniki zelo poučni, ker bi pokazali dezintegracijski proces slovenske družine v tujem okolju, poročnost in rodnost, izbiro zakonskega druga itd..." (Škerlj, 1957:93-94).

Za boljše razumevanje in vrednotenje pomena idej in dela B.Škerlja za samo proučevanje izseljenske problematike naj le še povemo, da je bil omenjeni članek zapisan 1957. leta, Inštitut za slovensko izseljenstvo pa je bil, kot vemo, ustanovljen šele sredi osemdesetih let.

OPOMBE

- ¹ Božo Škerlj je dvakrat prejel Rockefellerjevo štipendijo. Prvič v letih 1931/32 za antropološka izpopolnjevanja v Nemčiji in na Norveškem in drugič v letu 1952/53 za študij v ZDA, Veliki Britaniji, Franciji in Švici. (Knežević-Hočevar, 1994:28)
- ² Če omenimo le nekatera imena iz osebne korespondence: F. Kern, Viki Poljšak, Josephine Petrič, Camilus E. Zarnick, M.G.Kuhel, Jože Moravec.
- ³ Naj na tem mestu omenimo le dolgoletnega prijatelja in kolega, ameriškega fizičnega antropologa (češkega rodu) Josefa Brozka (Knežević-Hočevar, 1994:28).
- ⁴ Vsebina je citirana iz poročila o Knjižni akciji Progresivnih Slovenk v Clevelandu, ki se nahaja v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo. Fond: Progresivne Slovenke III, Mapa 35, Poročilo krožkov in Prosvetnega odbora, 1952.
- ⁵ Korespondenca Božo Škerlj - Josephine Petrič, 28. februar 1951.
- ⁶ Korespondenca Josephine Petrič - Božo Škerlj, 2. maja 1951.
- ⁷ Korespondenca F.Kern - B. Škerlj, 11. julij 1950; 15. februar 1951; 18. marec 1951; 28. julij 1951.
- ⁸ Ključna vprašanja, ki so prinesla obrat v Škerljevi miselni kontinuiteti, so: "Ali je za pojasnjevanje polja človekovih emanacij zadosten spoznavni domet fizične (biološke) antropologije, ali so nujne stične točke med njo ter socialno in kulturno antropologijo? Ali, in če, v kolikšni meri so za celovito obravnavo človeka nujne antropologiji sorodne discipline? ... Če je torej v predgovoru k prvi izdaji Splošne antropologije iz leta 1948. še z nekoliko sramežljivim tonom poudarjal socialni in kulturni vidik človeka, pa je bil leta 1959., v drugi izdaji te knjige, že odločen... (ko pravi), da mora biti antropologija veda o človeku sploh, tj. da obsega človeka kot celoto, ne pa samo njegovo fizično plat. Kajti za razumevanje le-te je prav pri človeku bistveno, da upoštevamo tudi njegovo kulturno in družbeno dejavnost." (Knežević-Hočevar, -1994:28) Vse večji interes za socialno-kulturno refleksijo antropoloških oz. kulturnih problemov se kaže tudi v posameznih razmišljanjih avtorja v delu Neznana Amerika, še bolj pa v članku Nekaj akulturacijskih pojavov pri ameriških Slovencih, ki je izrazito socialno antropološki tekst.
- ⁹ Škerlj, 1952.

LITERATURA

1. Arhivsko gradivo Inštituta za slovensko izseljenstvo, Fond Progressivne Slovenke.
2. Durm, Joseph F. (1952): Slovenski znanstvenik v Clevelandu. Prosveta, 11.april, str.2.
3. Knežević-Hočevar, Duška (1994): Ameriško obdobje slovenskega antropologa. Razgledi, 15.april, str.28-29.
4. Osebni arhiv dr. Boža Škerlja.
5. Spominski prispevki (1994). Posvetovanje ob 90.obletnici rojstva prof. dr. Boža Škerlja. 28-29.september, Ljubljana.
6. Subelj, Cecilia: Profesor Dr. Božo Škerlj je med nami. Enakopravnost, 2.aprila 1952, str.2.
7. Škerlj, Božo (1952): Profesor Božo Škerlj se zahvaljuje ameriškim rojakom. Prosveta, 17. november, str.3.
8. Škerlj, Božo (1951): Ali bomo čez milijon let res samo še pritlikavci. Prosveta, 23.april, str.3.
9. Škerlj, Božo (1955): Neznana Amerika. Ljubljana.
10. Škerlj, Božo (1957): Nekaj akulturacijskih pojavov pri ameriških Slovencih. V: Slovenski etnograf, št.10, str.81-96. Ljubljana.

ABSTRACT

DR. BOŽO ŠKERLJ AND SLOVENE EMIGRANTS IN AMERICA

Marina Lukšič-Hacin

During his study tour of the USA in 1952, Professor Božo Škerlj, Ph.D., visited many Slovene emigrants. This work concentrates on his visit to the Slovenes from Cleveland. Professor Škerlj and his wife were invited to Cleveland by their old friend, F.J.Kern, and the visit was sponsored by the association of Progressive Slovene Women of America. There was a social event organised in the Slovene National Hall on St. Clair Ave on their

arrival. The moderator of the programme, which included a lecture given by professor Škerlj, was Josie Zakrajšek.

The first contacts of professor Škerlj with the Slovene emigrants in the USA were established through letters which is evident from the preserved correspondences. His legacy reveals that he maintained regular correspondence with many representatives of various organisations of Slovene emigrant associations from Cleveland and New York, either as a friend or as a researcher. In addition to exchanging views, they also exchanged books which was of particular importance for Škerlj as a researcher since at that time access to professional literature from Slovenia was practically impossible or very difficult. The list of books found in the documentation includes titles that represent important contemporary scientific achievements and trends in the anthropology of the fifties. We can safely state that such books generated new ideas and aroused new interests in B. Škerlj. His works from this period reflect a shift from physical anthropology to the field of social and cultural anthropology.

B. Škerlj related his experiences and realisations which had accumulated during his stay among the Slovenes in the United States in the book entitled *Unknown America* and later on in an article entitled *Some Acculturation Phenomena among the American Slovenes*. The latter work can clearly be categorised as social anthropology. In this work Škerlj presents several starting points for the research of acculturation processes among Slovene emigrants.

Dr. Štarič's visit to Cleveland, Ohio, was a significant event in the history of Slovene emigrants in America. During his stay, he conducted extensive research on the Slovene population and their contributions to the community. His work was supported by the Slovene National Hall and the Progressive Slovene Women of America. The visit was a testament to the enduring ties between Slovene emigrants and their homeland, and it provided a valuable opportunity for Dr. Štarič to share his findings with the American public.

Dr. Štarič's research was published in a book titled "The Slovene Emigrants in America," which provided a comprehensive overview of the Slovene diaspora. The book was well-received and became a valuable resource for researchers and the general public alike. Dr. Štarič's visit was a success, and it paved the way for future visits and research projects in the field of Slovene emigration.

DR. BOŽO ŠTARIČ AND SLOVENE EMIGRANTS IN AMERICA

By [Name],

During his stay here at the University of Cleveland, 1952, Professor Božo Štarič, Ph.D., visited many Slovene emigrants. The work concentrates on his visit to the Slovenes from Cleveland. Professor Štarič and his wife were invited to Cleveland by their old friend, F. J. Carr, and the visit was sponsored by the association of Progressive Slovene Women of America. There was a social event organized in the Slovene National Hall on St. Clair Ave on their

LEV DETELA: UPORNIK MED LITERATI

Janja Žitnik

ŽIVLJENJE

Lev Detela se je rodil 2. aprila 1939 v Mariboru. Mladost je preživel v Središču ob Dravi in v Ljubljani, kjer je leta 1958 maturiral na klasični gimnaziji. Njegovo otroštvo je bilo vse prej kot lahko in brezskrbno. Med vojno so njegovega očeta poslali v Dachau, po vojni pa je oče po informbirojevskih dogodkih izgubil članstvo v Komunistični partiji in službo gimnazijskega ravnatelja v Ljubljani. Starši so se ločili in se ponovno poročili z novima partnerjema. Družina je bila razbita in mladi Detela se je spričo težkih travm iz otroštva, ki se vedno znova vračajo v njegovi literaturi, že zgodaj znašel na poti nemirnega iskanja lastnih vrednot in izraza.¹ Njegovi najzgodnejši poskusi v pisanju segajo v leto 1952, ko je že s trinajstimi leti v Ljubljanskem dnevniku objavil svojo prvo črtico z naslovom Peljal sem se k materi.

V letih 1958-60 je študiral slavistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (pri prof. dr. Antonu Slodnjaku). V tem času je začel skupaj z Mileno Merlak pod psevdonom objavljati reportaže v Ljubljanskem dnevniku in krajše leposlovne tekste v ljubljanski reviji Mlada pota. Vendar je že v študijskih letih začutil, da v tedanjem slovenskem provincializmu in politični utesjenosti ne bo našel prostora za svojo vizijo nove literature, kakršno je želel ustvarjati tudi sam. Poleg družinskih in osebnih vzrokov se je po dveh letih študija odločil za emigracijo tudi zaradi dejstva, da se je v Ljubljani znašel v torišču različnih napetosti: na univerzi zaradi "afere Slodnjak", pri reviji Mlada pota zaradi politične cenzure nekaterih prispevkov, pri JLA pa zaradi svojega negativnega odnosa do uniformiranosti in militarizma.²

8. avgusta 1960 se je torej izselil na Dunaj, kjer je vpisal študij slavistike in umetnostne zgodovine. Oktobra istega leta se je poročil s slovensko pesnico Mileno Merlak. Že v času študija je ustanovil založbo Sodobna knjiga in začel pospešeno objavljati svoja leposlovna dela. Leta 1964 je izšel njegov knjižni prvenec, zbirka krajše proze z naslovom Blodnjak. Do tedaj je v različnih periodičnih publikacijah objavil že šestnajst prozskih tekstov in številne članke. Na Dunaju je živel do leta 1965, naslednje leto v kraju

Gumpoldskirchen v Nižji Avstriji, od 1967-69 pa v Schwechatu pri Dunaju. Študij je končal leta 1968. Odtlej je preživel sebe in družino predvsem z različnimi literarnimi štipendijami in s publicistično dejavnostjo, honorarji za članke in leposlovna dela ter s sodelovanjem v uredništvih revij, predvsem pa s kulturnimi prispevki za radio. Leta 1969 se je preselil v Untersiebenbrunn v Nižji Avstriji, od leta 1975 dalje pa živi bolj ali manj stalno na Dunaju. Od leta 1970 se preživlja izključno kot svobodni pisatelj in kulturni publicist.

Prva leta življenja v Avstriji so bila težka, saj je pot do pisateljevega uspeha v tujem jezikovnem in kulturnem prostoru izredno zahtevna. S talentom, izjemno delavnostjo in vztrajnostjo pa je vendarle sorazmerno hitro dosegel, da so se mu odprla vrata avstrijsko-nemških kulturnih krogov, ki so ga kmalu docela sprejeli za svojega. Zdaj se je lahko še intenzivneje posvetil izbrani usmeritvi svojega leposlovnega ustvarjanja, ob tem pa nadaljeval z delom na področju esejistike, literarne zgodovine in kritike.

Do danes je Detela objavil 25 samostojnih knjig in eno skupaj s svojo ženo, od tega sedem v nemškem jeziku in eno (z Mileno Merlak) v slovenščini, nemščini in angleščini. Piše prozna, pesniška in dramska besedila, v nekaterih knjigah se prozni teksti in pesmi med seboj prepletajo. Detela je izrazit avantgardistični pisec, v tematiki in slogu se zgleduje po literarnih usmeritvah Kafke in eksistencialistov. Njegova dela so po večini nadrealistična, saj na avtentičen način odražajo podzavestne blodnje in bolečine, ki so rezultat konflikta med junakovimi notranjimi impulzi in svetom. Detelove pesmi in "pripovedi" so fantastične, pogosto groteskne parabole človeških slabosti. Občasno piše tudi bolj realistično prozo, ki je večjemu delu bralcev mnogo lažje razumljiva (Marijin mojster, Časomer življenja, Stiska in sijaj slovenskega kneza, Dunajski valček za izgubljeno preteklost).

Na področju literarne zgodovine in kritike je Detela eden najpomembnejših posrednikov med slovenskim in nemškim jezikovnim prostorom. V osrednjih nemških dnevnikih in uglednih literarnih revijah objavlja eseje, kritike in preglede novosti s področja slovenske literature in kulture; Slovence v matični deželi, še bolj pa v zamejstvu in emigraciji, pa redno seznanja z avstrijskim in nemškim ustvarjanjem. Razen v nemških periodičnih publikacijah je z leposlovjem in članki doslej največ sodeloval v tržaškem in celovškem tisku. Prav tako pomembna so Detelova kulturna poročila in esejistični prispevki v zamejskih radijskih programih.

Detela pogosto nastopa na javnih branjih v različnih krajih Avstrije, Italije in Slovenije. Redno se udeležuje vsakoletnega mednarodnega pisateljskega srečanja v Brezah na Koroškem, literarnih srečanj avstrijske revije in društva Podium, Tinjskih literarnih pogovorov (do leta 1976), občasno kongresov PEN-a, pisateljskih srečanj v Vilenici (1990-92) ter nastopov v okviru Akademije Waldviertla. Za svoje leposlovno delo je prejel številne literarne nagrade in štipendije, že desetletja pa je tudi član različnih literarnih organizacij in društev.³

SODELOVANJE PRI REVIJAH IN ČASOPISIH

Leta 1961 je Lev Detela začel objavljati krajšo prozo in članke v reviji *Vera in dom*, v tržaški Mladiki, celovškem časopisu *Naš tednik* ter v periodičnem tisku Slovencev v Buenos Airesu (*Meddobje*, *Zbornik Svobodne Slovenije*, *Glas Slovenske kulturne akcije*). Leta 1963 se tem naslovom pridružita še celovski reviji *Mladje* in *Naša luč*, tržaški *Novi list*, naslednje leto pa londonski *Klic Triglava*. Bil je med ustanovitelji in od 1964-66 v uredniškem odboru tržaške revije *Most*. Od leta 1963 dalje je objavljajl eseje, članke o književnih novostih (zlasti v tedanji Jugoslaviji), prevode ter izvirne leposlovne prispevke tudi v nemških časopisih in revijah, sprva v *Die Fuerche* (Dunaj) in *Die Weltwoche* (Zuerich), po letu 1970 pa predvsem v literarni prilogi švicarskega dnevnika *Die Tat*, v dunajskem *Die Presse*, v *Stuttgarter Zeitung*, v švicarskih časopisih *Basler Nachrichten* in bernskem *Der Bund*, v celovških časopisih *Kleine Zeitung*, *Volkszeitung*, *Kaertner Tageszeitung*, v tamkajšnjih revijah *Fidibus*, *Das Blaue Band*, *Die Bruecke* itd. V letih 1964-71 je precej objavljajl v srbohrvaščini v liberalni londonski reviji *Naša reč*. Od 1967-68 je bil (z Bertom Pribcem) soizdajatelj revije *Slovenska vest* (Canberra v Avstraliji in Dunaj), v letih 1973-75 pa član uredniškega odbora celovške literarne revije *Mladje*. Leta 1973 je dal pobudo za posebno številko dunajske revije *AHA* (št. 4-5), posvečeno slovenski literaturi in kulturi na Koroškem. Leta 1978 je bil (s Petrom Kerschejem in Wolfgangom Mayer-Koenigom) soustanovitelj revije *LOG. Zeitschrift fuer internationale Literatur*; še danes je njen sourednik in eden glavnih sodelavcev. Od leta 1983 je urednik posebne knjižne zbirke *LOG-BUCH* pri tej reviji; doslej je v zbirki izšlo petnajst naslovov, med njimi tudi tri nemške antologije. Januarja 1989 je postal urednik *Meddobja*, kulturne revije za Evropo, leta 1991 pa je uredil tudi antologijo z naslovom *Slovenska zdomska književnost zadnjih let*, ki je izšla v posebni številki revije *Dialogi* (XXVII, št. 7).

Seznam revij in časopisov, kjer najdemo Detelove objave ali prispevke o njegovem delu, obsega več kot 85 naslovov, od tega le nekaj iz matične Slovenije, okoli 20 jih sodi v okvir slovenskega zamejskega (Trst, Celovec, Gorica) in zdomskega tiska (Argentina, Avstralija, Velika Britanija), vse ostalo pa so predvsem nemški časopisi in literarne revije, ki izhajajo na Dunaju, v Celovcu, Zuerichu, Stuttgartu, Heidelbergu, Duesseldorfu in drugod. Prevodi njegove poezije in proze so izšli v angleščini (ZDA, Velika Britanija, Kanada, Avstralija), v madžarščini, romunščini, italijanščini, španščini in v indijskem jeziku gujarati.⁴ Detelova bibliografija obsega več sto objav, o njegovem delu pa je doslej izšlo okoli 130 člankov in ocen, objavljenih v najrazličnejših delih sveta.

NEKAJ MISLI O DETELOVEM LEPOSLOVNEM DELU

Doslej je Detela objavil naslednje knjige: Blodnjak. Sedem pripovedi (1964), igro Junaštva Slamnatega Krpana. Lirična groteska (1965), Atentat. Proza in pesmi (1966), Izkušnje z nevihtami. Kratka proza (1967; knjiga je izšla v nemškem prevodu leta 1973), igro Črni mož. Grozljiva zgodba v verzih (1969), Sladkor in bič. Pesmi (1969), zbirko kratke proze Kraljev kip (1970; izšlo v nemščini leta 1977), Metaelement. Pesmi (1970), Legende o vrhovodcih in mesečnikih. Zbirka izvirne slovenske poezije (1973), Marijin mojster. Sporočilo o slikarju iz starih časov (1974), Duhovni ogenj naj večno gori!. Trideset duhovnih razmišljanj (1975), Povojni slovenski koroški pesniki in pisatelji (1977), skupaj z Mileno Merlak pesniško zbirko Kaj je povedala noč (1985), Časomer življenja (1987), Cafe noir. Pesmi (1989), Dunajski valček za izgubljeno preteklost. Roman (1989), Stiska in sijaj slovenskega kneza. Roman (1989), Poslednja gora. Izbrano delo I (1991) in Duh in telo. Izbrane pesmi (1993). Poleg že omenjenih prevodov so izšle še njegove naslednje nemške knjige: Legenden um den Vater (1976), Imponiergebaerden des Herrschens (1978), Der tausendjaehrige Krieg. Ein Lesestueck fuer die Hinterbliebenen (1983), Testament des hohen Vogels. Lyrik (1985) in Gespraechе unter den Fabrikschornsteinen. Roman (1986).

Lev Detela je zagovornik internacionalizma na vseh ravneh javnega življenja in zasebnega naziranja sveta, torej tudi v literaturi. V spremni besedi k svoji prozni zbirki Izkušnje z nevihtami piše: *"Sodobni človek se bo vedno bolj osvobajal vseh političnih in ideoloških spon, vedno bolj bo postajal nevezan, svoboden – in upajmo, human človek. V dobi tehnike in internacionalizma se ne razkraja le religiozna, temveč tudi nacionalna zavest v starem smislu. V ospredje vedno bolj stopa mednarodna vzajemnost*

in človeškost. Vsako naše dèjanje bo vedno bolj internacionalno dejanje. Doba malih literatur in pisateljev je mimo: zaplotništvo bo uničeno, celotna kulturna dejavnost bo izpostavljena mnogo večji selekciji, v kateri se bo moglo uveljaviti le najboljše in najbolj nadarjeno. Naša naloga je, zaslutiti vso veličino sodobnosti in se spojiti s to sodobno vizijo v čvrsto telo, v katerem more tudi majhna jezikovna gmota, ves čas izpostavljena prepihu internacionalizma, kljubovati, ostajati nacionalna, a v svojih najvišjih dosežkih vedno bolj postajati internacionalna last človeštva."⁵

V drugih spremnih besedah k njegovim delom beremo, da pisatelj izhaja iz tradicij velikih mojstrov sodobne literature, kot so Joyce, Proust, Kafka, Belj, Schulz ali Beckett,⁶ poleg teh imen pa so kot Detelove literarne paralele omenjeni še Jahnn, Pilnjak, Babelj, Witkiewicz in Gombrowicz.⁷ Verjetno bi lahko našli še nekaj Deteli sorodnih piscev, vendar nas predvsem zanima, katere so pravzaprav tiste odlike njegove literature, ki ga uvrščajo med najkvalitetnejše slovenske zdomske pisce.

Med najpomembnejšimi značilnostmi Detelovega leposlovnega ustvarjanja so pristna in prepričljiva izpovednost, mojstrsko obvladovanje jezika z močno razpoznavnim slogom, večplastna izraznost izvirnih literarnih sredstev ter drzno vnašanje skrajno nekonvencionalnih oblik v slovensko literaturo. Značilna za njegova dela je tudi njihova tematika, ki dosledno posega bodisi v okvir eksistencialnih ali osnovnih etičnih vprašanj človeka in človeštva. Detelova dela s svojimi šokantnimi izraznimi sredstvi in z vsebino, ki pogosto razgalja nekatere "nedotakljive" občečloveške ali slovenske nacionalne tabuje, predstavljajo upor proti vsakršnemu konformizmu, tako v literaturi kot v življenju nasploh.

Razpetost med idiličnim spominom na dom, ki je nenadoma postal ječa, in kruto resničnostjo novega, tujega okolja, razpetost med preprosto razigranostjo otroških let in ledenimi okovi pravkar pridobljene svobode, ki v resnici predstavlja novo, drugačno ječo, večni boj med nostalgicnim hrepenenjem in osamljeno odtujenostjo nerazumljenega umetnika v svetu – to so izhodiščne teme leposlovnih del Leva Detele, kakršna je začel objavljati kmalu po prihodu v novo domovino. Temu se vzporedno pridružijo največkrat ironične, a zato nič manj pretresljive slike nesmiselnosti nasilja, tiranije, vojska, meja in sovraštva med narodi. Doma in na tujem se pisatelj srečuje s slabostmi posameznika in družbe: egoizmom, čustveno in intelektualno omejenostjo, moralno izkrivljenostjo, pozerstvom, sprenevedanjem, čredništvom, zaplotništvom, vsakdanjimi nesmisli in

“preganjavicami” človeštva, ki jih zna vselej domiselno dramatisirati v svojih pripovedih.

Čeprav je Detela doslej objavil mnogo več proznih del kot pesmi, je tudi iz njegovih črtic in novel, ki so polne lirične metaforike in ki v večjem delu odkrivajo avtorjevo introvertiranost pri iskanju literarne snovi in izraza, jasno razvidno, da je ta pisec po duši prej lirik kot pripovednik, prej pesnik kot pisatelj. Njegova dela so globoko doživeta in pretresljiva izpoved, v simbole iz sanjskega, otroškega, živalskega in kozmičnega sveta prelita refleksija razbolele, a še vedno upajoče pesnikove duše, ki vedno znova išče pravega smisla, lepote in trdnih vrednot. Detelova literatura pomeni zavračanje zunanjega sveta, nikakor pa ne zanikanje človeka. V osnovi gre za eksistencialistično književnost, ki se po obliki preveša v nadrealizem in simbolizem, v lirično parabelo, ekspresivno metaforo, satirično grotesko, fantastično burko. Skrajne oblike Detelovih literarnih iskanj so eksperimentalna poigravanja v jeziku, ki končno vodijo v razpad vsebine ali oblike oziroma v preoblikovalni sestop na ploskev novih metaizraznih možnosti.

Svet sanj je pri Deteli – podobno kot pri Kafki – prikazan kot oprijemljiva stvarnost, ki pa seveda deluje po vseh “pravilih” sanj: v tem svetu vlada kaos, navidez absurde fabule odkrivajo čustva, občutke in skrajna razpoloženja, pretiravanje je osnovna prvina izraza. Avtorjeva čustveno nabita domišljija se sprosti do konca in brez vsakršnih zadržkov. Detela zavestno zastopa stališče, da naš sanjski svet odkriva globlja, pomembnejša in dragocenejša spoznanja o resničnosti, družbi in nas samih kot pa svet, ki nas obdaja v budnem stanju. Prvine zunanjega sveta – čarobno lepa in hkrati skrivnostna narava, ki nam največkrat daje zavetje, včasih pa se vendarle kruto znese nad nami, dekadentna človeška družba s svojimi neizprosniimi zakoni in odnosi ter najrazličnejši zunanji dogodki – stimulirajo naša notranja doživlja, ki navsezadnje predstavljajo naše pravo življenje.

V našem notranjem življenju, ki je za nas bolj resnično od zunanjega, ni postavljenih nobenih objektivnih meja. Edina meja v tem svetu je večja ali manjša moč naše domišljije in našega čustvovanja. Vse, kar doživimo navzven, se nam v resnici zgodi šele tedaj, ko to temeljito doživimo tudi navznoter. Naša subjektivna narava seveda interpretira zunanje dogodke in odnose na svoj način, naše notranje življenje je za nas izredno pomemben splet subjektivno pogojenih duševnih reakcij na zunanje impulze.

Človek si že po naravi želi ohraniti svojo osebno svobodo in identiteto. Človeška družba pa si nenehno prizadeva odkriti formulo za

"najpravičnejšo" ali "najuspešnejšo" družbeno ureditev. S ponavljajočimi se usodnimi napakami sili pri tem posameznika na eni strani v konformizem, intelektualno in čustveno utesnenost, neke vrste duhovno suženjstvo, ki se odraža v zatiranju lastne identitete in s tem povezani razdvojenosti oziroma "notranji odtujenosti" človeka. Na drugi strani pa lahko družba povzroči njegov odkrit upor, boj za ohranitev osebne integritete, s tem pa žal neizogibno tudi njegovo "zunanjo odtujenost" od sveta. Človek se torej lahko prepusti osrednjemu toku zunanjih zakonitosti, izgubi svojo osebnost in postane objekt družbe, lahko pa se temu toku upre, ohrani svojo suverenost in na ta način ostane subjekt. Nenehen konflikt med družbo in suverenim posameznikom zadržuje oba v brezupnem blodnjaku, iz katerega ni videti izhoda.

Kot se Detela z izjemno sposobnostjo samoopazovanja pogloblja v lastno duševnost, se zna z enako mero prizadetosti živeti tudi v dušo docela drugačne osebnosti od svoje (n. pr. škorpijon v surrealistični noveli *Blodnjak*). S tem doseže ne samo večjo pestrost in hkrati zadovoljivo prepričljivost svojih "junakov", temveč ustvarja z odnosi med tako različnimi antagonisti tem večjo dramatičnost v svojih pripovedih.

Detelova psihološka proza, pesmi in dramska besedila so po izrazu vsaj na prvi pogled skrajno hermetična, čeprav imajo za pazljivega bralca veliko sporočilno vrednost in so torej očitki mnogih kritikov, izhajajoči iz komunikativnega aspekta Detelovih del, vprašljivi. Seveda pa prav zaradi nevsakdanjih literarnih sredstev, značilnih za surrealistično književnost, takšna dela zahtevajo od bralca precejšnjo zbranost in njegovo aktivno sodelovanje. Nobeno avtorjevo sporočilo ni na dlani, do vsakega posebej se moramo potruditi. Največkrat je dovolj, če se lahko med branjem distanciramo od svojega običajnega načina razmišljanja in se v celoti prepustimo pesnikovemu svetu. Včasih nam to uspe šele v ponovnem poskusu; tedaj se nam sprva nejasna, nesmiselna in kaotična slika postopoma izčisti in končno stopi pred nas jasno pesnikovo sporočilo.

Detelov jezik je včasih vsakdanje prozaičen, suh, stvaren in neolepšan, drugič sočen in bogat, romantično prekipevajoč s fantazijskimi metaforami in izvirnimi, nenavadnimi primerami. Bogato besedišče, sintaksa in interpunkcija so v glavnem skladni z jezikovnimi standardi knjižne slovenščine. Mnogo bolj samosvoja od Detelovega jezika je vsebina njegovih del. Z jezikom, s kakršnim bi prav lahko podajal tudi povsem realistično fabulo, nam pogosto slika docela nadrealistične prizore, ki pa nas v končni fazi vendarle vodijo do temeljnih življenjskih spoznanj.

Med redkimi slovenskimi literarnimi kritiki, ki so redno spremljali Detelovo književno ustvarjanje, so bili nekateri, ki so mu očitali hermetičnost in preveč očitno težnjo, da bi za vsako ceno ustvaril nekaj "moderna". Njihov osrednji dvom pa je vsebovan v vprašanju, ali niso Detelova leposlovna dela morda prej le površinsko, modno posnemanje tujih literarnih zgledov kot pa pristna, doživeta in izvirna literatura.

Vsekakor se lahko strinjamo z njihovo predpostavko, da bo dokončna ocena umetniške vrednosti Detelovih del mogoča šele čez čas, ko bomo o njej lahko presjeli s primerne razdalje in tem širšega zornega kota. Zgledovanje po kvalitetnih predstavnikih sodobnih literarnih tokov pa kljub temu nikakor ne zmanjšuje umetniške vrednosti Detelovih del, temveč jo le še oplaja s pogumnim uporništvom in ustvarjalno drznostjo.

Lev Detela je v vsakem primeru dokazal, da je talentiran pisec; njegovi literarni sadovi, pa naj bodo v vseh pogledih izvirni ali ne, so dovolj prepričljivi, močni in učinkoviti, da si je z njimi upravičeno pridobil vidno mesto med sodobnimi slovenskimi literati. Kljub splošnemu nerazumevanju njegovih del in kljub dolgoletnemu ignoriranju njegovega literarnega ustvarjanja v domovini lahko verjetno zapišemo, da je Detela eden tistih slovenskih pesnikov in pisateljev, ki nosijo v sebi nedvomen umetniški potencial in od katerih lahko pričakujemo, da bodo s svojim prihodnjim leposlovnim ustvarjanjem še naprej bogatili naš nacionalni književni opus.

LEV DETELA IN SLOVENSKI LITERARNI KROGI

Ironično je, da je bil Detela kljub dejstvu, da je večino svojih knjig objavil v slovenščini, kot književnik deležen mnogo večjega priznanja v nemškem govornem prostoru kot pa v Sloveniji, slovenskem zamejstvu in emigraciji. Slovenija njegovega več kot tridesetletnega leposlovnega in literarnokritičnega dela predvsem iz političnih razlogov praktično ni spremljala, zato je bilo med tukajšnjimi bralci o njegovih knjigah in drugih objavah znanega zelo malo.

O svojem odnosu do Slovencev piše Detela takole: "*Če premišlujem o svoji dosedanji življenjski poti, dokončno spoznavam, da je bila in je emigracija njeno osnovno gibalno. Sem emigrant v razmerju z domovino, emigrant pa sem tudi v razmerju z našo emigracijo in zamejstvom. Nikakršno leporečje ni reči, da sem emigrant emigracije, emigrant domovine in emigrant tujega občestva, ki me ni sprejelo vase (ali pa se nisem dal sprejeti), skratka: sem emigracija emigracije emigracije.*"⁸

Dalje piše tudi o slovenskem provincializmu: *“Kričavi literarni sejmi, kot jih velikokrat nudijo kavarne po Ljubljani ali Trstu, familiarnost slovenstva (vsi se poznamo, vsi smo lepa družinica) deluje v resnici kot pravi zaviralni element na razvoj umetnosti in sploh na napredek. Slovenci se še v marsičem nismo izluščili iz plenic provincializma: literarne mode, ki jih produciramo, so v glavnem konservativne ali pa togo, nesamosvoje posnemanje drugih vzorov. Povsod pogrešaš samostojno in razumsko mišljenje, nekonformizem iščeš zama: vse je zavito v meglo povprečnosti ali celo infantilizma. Svetovljanskega slovenstva ni nikjer: tisti, ki so zašli v Buenos Aires, mesto z visoko kulturo, so še bolj provincialni kot oni, ki so ostali v Ljubljani. Trst pa je začarano preketo mesto, mesto, v katerem ne nastaja ravno tisto, kar bi tam lahko nastajalo: kozmopolitsko slovensvo, slovenstvo, ki je več kot slovenstvo, slovenstvo, ki raste v državljanstvo sveta in se tako zrcali na višji stopnji.”⁹*

Kot rečeno, je bilo vzrokov za Detelovo odločitev, da zapusti domovino in poskusi srečo na tujem, več. Razen zasebnih vzrokov so bili pri tem odločilni trije dejavniki, vsi pa so politične narave. V zvezi s Slodnjakovo afero so se leta 1959 v Ljubljani začele čistke na znanstveno-pedagoškem in kulturnem področju. Zaradi solidarnosti s Slodnjakom je Detela (skupaj z Marjanom Tomšičem) dobil ukor z grožnjo izključitve iz študentske organizacije in drugimi svarili. Drugi dejavnik, njegov tedaj politično nesprejemljivi protimilitarizem in s tem povezane napetosti, smo že omenili. Pomemben pa je bil tudi njegov spor z ljubljansko revijo Mlada pota. Mentor revije Ivan Potrč je leta 1960 odklonil natis novih črtic, ki jih je Detela napisal pod vplivom Kocbekovega dela Strah in pogum. V odklonjenem tekstu *“Živi in mrtvi”* opisuje konec druge svetovne vojne v Prlekiji ter ljubezen med politično *“nevtralnimi”* Slovincem in hčerko štajerskega Nemca.¹⁰ Potrč je o tem objavil naslednjo opombo: *“Zadnjič sem vam precej povedal, a kaže, da se ne ujemava – s tem Vašim humanizmom nekaj ni v redu, tudi kaže, da se lotevate stvari, ki ji pisateljsko niste kos; a najhuje je, ko vidiš, kako pisatelj hoče nekaj vsiliti. Oglasite se v redakciji.”*¹¹ Detela tega ni mogel storiti, ker se je medtem že izselil na Dunaj.

V Mladih potih so pozneje še kar sledili občasni napadi nanj, na primer ob izidu Zbornika slovenskih študentov na Dunaju 1923-1963, kjer je Detela objavil esej z naslovom *“Miselna struktura slovenske povojne književnosti”* in v njem odločno izpostavil problem ignoriranja slovenske književnosti v zamejstvu in zdomstvu. Tedaj je dokončno spoznal, da v Sloveniji nima nobenih možnosti. Po objavi satirične groteske *Atentat* leta 1966 v Trstu je v tedanji Jugoslaviji celo začel veljati za politično sumljivo osebo, kar kaže na

sramotno stopnjo nerazumevanja humanega osrednjega sporočila tega izvrstno napisanega antiromana.

Drzno izjemo v splošnem vzdušju zanikanja literarnega ustvarjanja Leva Detele, kakršno je tedaj prevladovalo v Sloveniji, predstavlja leta 1972 objavljena Pogačnikova uvrstitev Detele v sam vrh slovenske zdomske literature. Jože Pogačnik piše: "*Najvišji dosežek zdomskega slovstva je psihološka pripovedna proza, ki jo pišejo Ruda Jurčec, Zorko Simčič in Lev Detela.*"¹² Za splošno predstavitev Detelovih del si nato izposodi kar oznako tovrstne literature izpod peresa pisatelja samega, kot jo je formuliral v spremnih besedah k proznima zbirka Blodnjak in Izkušnje z nevihtami. Ker gre za vključitev pisatelja v fundamentalno literarnozgodovinsko delo (Zgodovina slovenskega slovstva), pomeni omenjena ocena Detelovega ustvarjanja hkrati tudi prvo trajnejšo umestitev tega zdomskega pisca v okvir slovenske književnosti nasploh. Že dve leti pozneje pa je Detela doživel novo razočaranje v Sloveniji. Leta 1974 so namreč pri mariborski založbi Obzorja napovedali izid njegove knjige Izkušnje z nevihtami (skupaj z delom Kraljev kip), kmalu zatem pa je bil stavek knjige uničen ter njena objava brez pojasnila opuščena.

Podobno neprizanesljiva je bila do nedavnega usoda Detelovih del v slovenskem zamejstvu in zdomstvu. Tam so bili sicer bralci – predvsem po zaslugi Martina Jevnikarja – redno seznanjeni z njegovimi novimi knjigami, pa tudi vrata večine slovenskih zamejskih in argentinskih revij so bila pisatelju odprta. Vendar je Detela kmalu na lastni koži občutil, da tamkajšnji kulturni krogi (v nasprotju z njegovimi pričakovanji, kot je razvidno iz zgornjega citata) niso nič bolj svetovljansko odprti za moderen literarni eksperiment, še manj pa za odkrito kritiko njihovih pogledov in meril. Tako je pisatelj leta 1966 po objavi nekega spornega članka v Mladiki, ki je sprožil precej polemike v slovenskih revijah v Trstu, že po dveh letih urednikovanja tržaške revije Most zaradi konflikta z večino članov uredniškega odbora izstopil iz uredništva revije.¹³ Podobno se mu je zgodilo tudi leta 1975 na Koroškem, ko so ga izključili iz uredniškega odbora celovške revije Mladje.

Na drugi strani je treba poudariti, da je bil Detela tudi v zamejstvu in Argentini deležen nekaterih literarnih nagrad in priznanj. Tine Debeljak ga, denimo v članku, napisanem leta 1970 in objavljenem tri leta pozneje, označuje kot enega najbolj nadarjenih mladih slovenskih književnikov.¹⁴ Vsekakor pa je iz objavljenih ocen ter iz seznama nagrad in štipendij, ki jih je pisatelj prejel po letu 1966, povsem jasno, da njegovo literarno delo še vedno najviše cenijo prav v nemško govorečih deželah. Tamkaj je tudi našel

določene kulturne kroge, ki se zanimajo za položaj slovenskega naroda in za tukajšnje sodobne literarne tokove. Tako je Lev Detela – spet protislovno – kljub mnogim razočaranjem spričo dolgoletnega odklanjanja njegovih del v Sloveniji postal v Avstriji eden najpomembnejših posrednikov informacij o književnem ustvarjanju in kulturnem dogajanju na Slovenskem in obratno. V zadnjih treh desetletjih je pisatelj s svojim prizadevnim publicističnim delom utrdil most med slovensko in nemško kulturo in to nalogo uspešno opravlja še danes.

OPOMBE

- ¹ Detela opisuje svoje otroštvo in mladost v knjigi Časomer življenja (Buenos Aires: SKA, 1987).
- ² Detelovi nazori v zvezi z vprašanjem vojske so jasno izraženi v njegovih protimilitaristih besedilih, na primer v igrah "Graščina" (Mladika, 1963-64) in "Generalka" (Most, 1965), še posebno pa v nemškem dramskem tekstu Der tausendjachrige Krieg (Dunaj: LOG, 1983).
- ³ Prim. M. Jevnikar, "Pisatelj Lev Detela 50-letnik", Mladika, 1989, št. 4, str. 70 in "Lev Detela - petdesetletnik", Družina in dom, 1989, št. 5, str. 10.
- ⁴ V angleščini so redno izhajali tudi Detelovi eseji, zlasti v londonskih revijah Review in The South Slav Journal.
- ⁵ "Iz 'Prepovedanih razmišljanj' Leva Detele", Izkušnje z nevihtami, London: Sodobna knjiga, 1967, str. 73.
- ⁶ Iz besedila na ovitku knjige Atentat (Trst: Sodobna knjiga, 1966).
- ⁷ (b.g.), "Pisatelj električne literature", Izkušnje z nevihtami, str. 78.
- ⁸ "Iz 'Prepovedanih razmišljanj' Leva Detele", Izkušnje z nevihtami, str. 72.
- ⁹ Ibid., str. 77-78.
- ¹⁰ V predelani obliki je besedilo izšlo pod naslovom "Senca nad pokrajino" v tržaški Mladiki leta 1961 (št. 8-10).
- ¹¹ Ivan Potrč, "Pogovori s sodelavci", Mlada pota, 1960-61, št. 3, str. 185.
- ¹² Jože Pogačnik, Zgodovina slovenskega slovstva 8. Eksistencializem in strukturalizem, Maribor: Obzorja, 1972, str. 77.

- ¹³ Gre za Detelov članek "Razgovor s samim seboj", Mladika, 1966, št. 6, str. 116-117. Polemika, ki je sledila temu članku, je izhajala v tedanjih številkah revij Mladika in Most.
- ¹⁴ Tine Debeljak, "Slovenska emigrantska književnost", Hrvatska revija, 1973, str. 44-45.

ABSTRACT

LEV DETELA: A REBEL AMONG MEN OF LETTERS

Janja Žitnik

The Slovene writer, Lev Detela, who now lives in Austria was born on 2 April 1939 in Maribor. He finished at the grammar school in Ljubljana in 1958 and enrolled at the Department of Slavonic languages at the Faculty of Arts of the University of Ljubljana. During his studies he began to publish news items and short literary articles in Ljubljanski dnevnik (The Ljubljana Daily) and Mlade poti (The Youths' Paths) newspapers. In 1960 he moved to Vienna where he enrolled to study Slavonic languages and the history of art. He graduated in 1968. From 1970, when he became a free-lance writer, he has made his living exclusively from writing and publishing essays on culture. There are 25 works published by Detela to date and another work which he wrote with his wife. Of the published works, seven are written in German and the rest in Slovene. Detela is evidently an avant-garde writer drawing on Kafka and existentialists. His works are predominantly surrealistic and represent an authentic depiction of subconscious roaming and pains that are the results of a conflict between the hero's internal impulses and the outside world. Detela's poems and 'tales' are fantastic and often grotesque parables of human weaknesses. Occasionally he writes realistic prose which is more easily comprehensible to the wider public.

In the area of literary history and criticism Detela is one of the most significant intermediaries between the Slovene and the German linguistic domains. His essays, criticism and surveys of Slovene literary works and cultural life are published in leading German dailies and renowned literary journals. On the other hand, his regular writing about Austrian and German works offers an insight into these cultures to the Slovenes in Slovenia as well as abroad. In addition to his works published in German periodicals, his

fiction and articles are also frequently published in the Trieste and Klagenfurt papers. Equally important are Detela's cultural reports and contributions to programmes broadcasted on foreign radio stations. Detela received numerous literary awards and financial sponsorship for his works of fiction. He has been a member of various literary organisations and associations for decades. Detela's bibliography comprises several hundred published works which in turn were the subject of around 130 articles and assessments by various authors published in various parts of the world.

Among the most important characteristics of Detela's fiction are the genuine and persuasive narration, his masterly command of language and a conspicuously distinctive style, the manifold expressionism of original literary means, and his courageous introduction of extremely unconventional forms into Slovene literature. Another feature of his work is the subject matter which consistently explores either the existentialist or basic ethical issues of humans and mankind in general. Detela's works represent a rebellion against every kind of convention in literature and life communicated through startling means of expression and themes which often unveil the "inviolable" universality of specifically Slovene taboos.

By all means Lev Detela has confirmed his talent for writing; his literary achievements, regardless of whether they display authenticity in all respects or not, are sufficiently persuasive, powerful and efficient to secure him a prominent position among contemporary Slovene writers. Despite the wide lack of understanding of his works and long lasting indifference towards his opus in his home country, we can say that Detela belongs to the group of Slovene writers and poets who have an unquestionable artistic potential from whom we can safely expect many more valuable contributions to the Slovene literary opus.

ON ETHNIC "COMMUNITIES" IN NON-NATIVE ENVIRONMENTS

Zlatko Skrbiš

INTRODUCTION

The intention of this paper is to question the term ethnic "community" as it is generally accepted and utilized in popular language as well as in the scholarly literature. This paper outlines a segment of research-in-progress on globalism, immigration and ethno-nationalism in second generation Australians of non-English speaking backgrounds (Skrbis 1994). In the present paper, we will examine the applicability of some attributes of the term "community" to the so-called ethnic "communities" of Australia. For the purpose of this paper, I have combined the material based on interviews obtained from second generation Slovenians, Croats and informants from other ethnic groups. Although the paper could be perceived as Australian-specific, I shall argue that problems pertinent to Australian ethnic "communities" are much more universal than it is often recognized.

The discussion on ethnic "communities" will lead us to elaborate three concepts which will be presented in more detail later in this paper: the paradox of exclusion, the paradox of abstract inclusion, and a model of multiple fluctuation of ethnic boundaries. The discussion of "community" prompts questions of theoretical and empirical consequence. These questions may be summarised as follows: firstly, what is "community" and what is the relationship between "community" and ethnicity? Secondly, how far does ethnic "community" really exist? Thirdly, what is the link between the theory of community on the one hand, and empirical reality on the other.

A variety of meanings for the term "community" exists in the literature. Despite this, we are still able to identify some core characteristics of this term, such as strong social bonds, relative homogeneity of members and the emotional closeness of members (cf. Maciver and Page 1961; Bernard 1973). Students of communities are invariably concerned with the process by which community members form bonds. The introduction of ethnicity to the "community" context makes the issues more complex and leads to the following dilemma: is ethnicity a matter of organic ties between individuals

(i.e. ethnic community) or is it simply a collection of individuals with some characteristics in common (i.e. ethnic group)?

The problem with the term "community" is, therefore, a real one. Although regarded with scepticism in this paper, it is not proposed to reject the term ethnic "community" completely. We will continue to use this term in this paper but remain aware of its problematic usage. The use of the term ethnic "community" is commonly taken for granted and we propose that this use is an example of a powerful construct at work in everyday language as well as in scholarly literature. We shall question what ethnic "community" really signifies. Finally, when we apply this term to the situation of small ethnic groups in Australia, we find that the gap between construct of the "community" and real "community" is extremely complex.

"COMMUNITY" AS AN ABSTRACTION

Margaret Stacey (1969, 134) wrote that it is "*doubtful whether the concept of "community" refers to a useful abstraction*". As early as mid 1950's, Hillery introduced some confusion into field of community studies when analysing the meanings of some 94 definitions of "community" and concluded that "*all of the definitions deal with people. Beyond this common basis there is no agreement (1955, 117)*".

Tönnies (1963, 33-37), who introduced this term into sociology (but not the underlying idea), had always identified community/Gemeinschaft with "organic life", "intimate", "private", "mother and child" relationship and the like. Community was identified with closely knit networks of people of a similar kind, with intimate relationship, with face-to-face relationships, and was seen as serving the needs of its members with warmth, strength and stability. These are the characteristics we will use in the analysis at hand.

It is not our intention to become too deeply involved with community theorizing. What we need to acknowledge is the fact that the term "community" is not value-free and that despite numerous definitions of the term, there has always been some emotive stirring occurring whenever the term was used (Tönnies 1963; Redfield 1962). We should also note the heavy normative loading of the term. Numerous paradoxes emerge if we follow the traditional definitions and usage of the term "community"—it may describe everything from collections of "red-headed persons" or group of "suicidal maniacs" (Macfurlane 1977, 633) to the "nation-state" or the "prison" as community (Stacey 1969, 135-136).

THE NON-QUESTIONING OF THE REALITY OF ETHNIC
"COMMUNITY"

To illustrate the extent to which we may talk of ethnic "community", let me emphasize two aspects that require greater elaboration.

Holton (1989, 201) stresses that: While some authors emphasize that ethnic communities are not homogeneous, such reservations are generally only used to draw attention to internal differentiation *within* the community, rather than as a means of suggesting *limits* to the community itself.

This quiet acceptance of the real existence of ethnic "communities", as discussed by Holton, is responsible for dubious approaches to social reality. Encouraged by this taken-for-granted reality, researchers ask questions on "patterns", "core values" and "typicality" of different ethnic groups in Australia. What these approaches actually presume is that all individuals from particular ethnic backgrounds have an equal share in participating in ethnic cultures which are, by and large, defined through "ethnic" clubs, "ethnic" congregations, "ethnic" schools, and other like institutions (cf. Holton 1989, 202).

Smolicz (1979), a founder of the theory of core values argues that each ethnic group has certain core value (such as language and family structure). The difficulty of this approach lies in the very foundations of the theory since it presupposes the *existence* and *transmission* of these core values. The process of the transmission of these core values could only be possible if an ethnic group is understood as a perfectly functioning community. Without the notion of the existent community, founded on its "core values", the theory becomes meaningless as "community" can hardly be anything but a hypothetical nation. The hypothesized core element of one culture ceases to be the core element if not transmitted among all members.

An example of the nexus between the non-questioning of the reality of ethnic "communities" and the empirical field-work undertaken by a social scientist is the argument of Donohue Clyne in her discussion of the retention of ethnicity among children of Yugoslav migrants in South Australia. She stated (1980, 80):

As the Slovenes do not have the religious-political divisions of the Serbian community, nor the nationalistic aspirations of the Croatian Club, they have established a closely knit and extremely stable community.

We should like to challenge the notion of "a closely knit and extremely stable community". My empirical research shows that this has not been the case in South Australia. I have been unable to perceive a sense of "community" as defined in social theory. However, for heuristic purposes, we may talk about two loosely defined groups of people: one centred around the club and the other around the church. Membership space in the different compartments of the South Australian Slovenian "community" has always been loosely defined. We also do not negate the possibility and actual occurrence of intra-"communal" movements and the participation of many individuals in different formal and informal groups and institutions considered to be elements of the broader "community", i.e. participating in both hubs of the community.

We suspect that this particular example based on the Slovenian "community" could be supported by many others. We face a contradictory situation if we try to proclaim a highly conflicting and divided ethnic group as a "community". Donohoue's elaboration, is not only based on non-existent and unquestioned reality but also presupposes (and operates within) the constructed myth of "the functioning Slovene ethnic community". It appears that she framed social reality into a clustered entity called a "community" simply to avoid the point of confusion which would inevitably occur if she acknowledged the segmentation and factual divisions in the ethnic "community" space.

ETHNIC "COMMUNITY" BOUNDARIES IN AN AUSTRALIAN CONTEXT AND THE SEGMENTATION OF ETHNIC "COMMUNITY'S" SPACE

The issue hidden behind "community" labelling is the problem of determining its circumference. At this point we should accept not only Fredrick Barth's notion of an ethnic boundary but also his belief that the ethnic boundary (in a social rather than a physical/geographical sense) which defines a group, is more important than the cultural values and behavior it encloses (Barth 1970, 15). What is the social boundary which demarcates the inner and outer world of an ethnic "community" and – most importantly – who sets them up? In other words, what is meant by words "Croatian ethnic community", "German ethnic community", "Dutch ethnic community", etc.? Is this just a type of "administrative labelling" (Jayasuriya 1990, 105)? Do we mean people of one particular background who identify with and participate in the ethnic group organizations such as clubs, churches, retirement homes,

sport clubs, etc.? Or, do we mean the entire population of one particular ethnic background (i.e. all the Slovenians, all the Dutch...) living in a particular geographical area? These questions have no agreed answer and by asking them we start to move in a vicious circle, for two obvious reasons:

Firstly, if we use the term "community" referring to those who participate in an organized life of the community, we automatically exclude a substantial part of the population of a particular ethnic background which does not take part in organized community activities. This is, what we will call *the paradox of exclusion*.

Secondly, if we have in mind the entire population of one particular background we do not take into consideration that many of these people – maybe even a majority of them – may have nothing in common, and, therefore, they, by definition, do not constitute the community. This is the type of construct that most writings on ethnic "communities" refer to. We shall call this type of situation *the paradox of abstract inclusion* (see table 1).

External View
(homogenous entity)

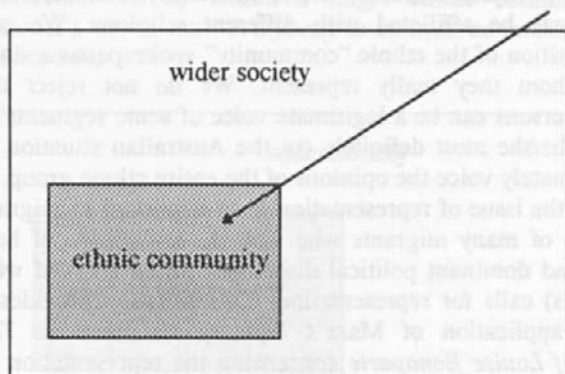

Table 1: Abstract inclusion external view on ethnic community.

The proposed paradoxes are not simply a matter of academic comment. Although the wider society perceives ethnic "communities" as homogenous entities, we are proposing a model which simultaneously recognizes the

creation of the delusion of homogeneity by the wider society as well as the internal stratification of a "community".

The problem of representation

Research shows that in reality it is very hard to locate an ethnic "community". Let us stress, however, that ethnic "community", no matter how imagined, is a significant factor and source of support to many migrants in an alien environment. In consequence, we should ask an important related question: who is in a position to be a legitimate representative of a particular ethnic "community", or rather, of its construct? Persons fitting these types of roles immediately come to mind: a president or a spokesperson of the club, a priest and/or so-called "spokespersons" of the ethnic "community". The president of a club or its spokesperson rarely voice the opinion of an entire community (whatever the "community" may stand for) because the club is just an institution with a limited membership. Some ethnic groups have more than one club; often they are in discord or even conflict with one another.

There are similar problems with the priest. Even if we are talking about ethnic groups which are seemingly homogeneous through a common religious affiliation, we can not assume that all its members are either religious, let alone active church members. More commonly, members of a single ethnic group may be affiliated with different religions. We can likewise dispute the position of the ethnic "community" spokespersons since it remains unclear whom they really represent. We do not reject the possibility that spokespersons can be a legitimate voice of some segments of the "community", but he/she most definitely (in the Australian situation at least) can hardly legitimately voice the opinions of the entire ethnic group. It is clear, however, why the issue of representation is so important in migrant environments. Position of many migrants who lack the knowledge of host society's institutions and dominant political discourses (often coupled with lack of languages skills) calls for representation. This situation provides a classical ground for application of Marx's lapidary statement in *The Eighteenth Brumaire of Louise Bonaparte* concerning the representation of the proletariat: "Sie können sich nicht vertreten, sie müssen vertreten werden." Or in other words, according to Jupp (1984, 187) that "there are always aspirants to leadership who emerge from ethnic groups."

Multiple fluctuation of boundaries

To answer the question "Who sets up the boundaries of the ethnic communities?", we propose the model of *multiple fluctuations* of boundaries. It designates the space of ethnic "communities" in relation to the ever changing situational factors. It takes into consideration national "permanent" boundary definitions and the processes of redefinition which take place within the ethnic groups. Ethnic "communities" are generally perceived as groups that have clearly defined outer realities. Inner boundaries are not recognized. These, however, may be as strong as those demarcating the outer boundaries: the space between the in-group (the ethnic "community") and the out-group (the host society).

The acknowledgement of this phenomenon proved to be of foremost importance while conducting field-work in the Slovenian and Croatian "communities". *Boundary-shifting* was the most prominent and constant process within both organized "communities". It is dependant upon loyalties, interests, envy, gossip, scandals and demands that take place within a group at any given moment. Indeed, the boundaries are many (see table 2). They do not necessarily coincide with the organizational frameworks of the particular ethnic "community"; they may be based upon, and sustained by special hierarchies set up within a single ethnic community organization. In Simmel's terms, not "everybody is considered immediately as "belonging" (1950, 368)".

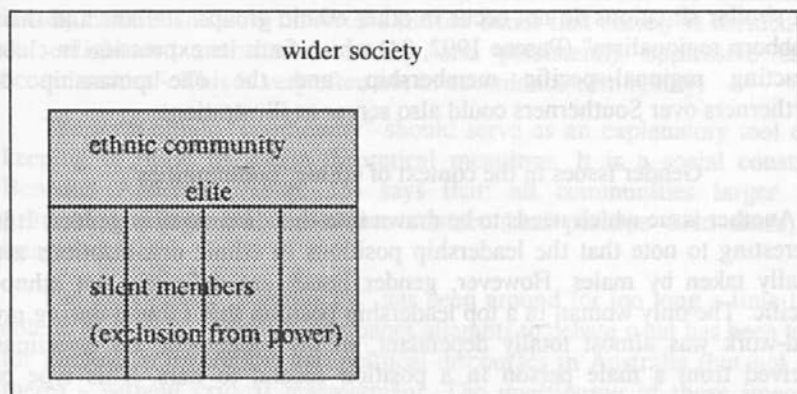

Table 2: Internal view on ethnic community.

The example that comes to mind is the influx of new members into the Croatian Clubs in Australia due to the current war in their homeland. These new members are often suspected of being former supporters of a communist Yugoslav government and members of the so-called Yugoslav Clubs. No matter what the truth behind these assertions may be, there is a boundary set up which distinguishes between the old, established members and the new, incoming members. This boundary also defines - among other things - the extent to which one's "loyalty" to Croatianism and Croatia is "measured" by others in the "community" (Skrbiš 1994).

In respect to the Slovenian "community" in South Australia, its institutions are divided and have two loosely defined centers. The communication between these two can be at times reduced to a minimum and even when it occurs it usually ends up as a misunderstanding or develops into a new conflict. The point needs to be stressed that there is always the possibility and actual occurrence of intra-"communal" individual flexibility. While conducting my field-work, I was told by individuals from "both sides" that "their" particular arguments were the right ones. Whenever challenged by my comments, such as, commented, "*Oh, I didn't know that*" or "*I am surprised to hear that*". I was openly told that this was so because I did not frequent their (correct) side of the "community".

A priori community labelling prevents the acknowledgement that segmentation of apparently uniform community space does take place. If we concentrate on the Slovenian and Croatian "communities" it does not mean that similar situations do not occur in other ethnic groups. Italians and their "stubborn regionalism" (Pascoe 1992, 94) which finds its expression in clubs attracting regional-specific membership, and the one-upmanship of Northerners over Southerners could also serve as illustrations.

Gender issues in the context of ethnic "communities"

Another issue which needs to be drawn into this discussion is gender. It is interesting to note that the leadership positions in ethnic organizations are usually taken by males. However, gender issues are definitely not ethno-specific. The only woman in a top leadership position that I found during my field-work was almost totally dependant, in my judgement, on directions received from a male person in a position second to hers. This type of situation reveals not only the problem of representation, but also the gap between the *formal* and *real* hierarchy within the ethnic organization/group/community.

An example which derives from a second generation Italian individual/informant is an illustrative description of the situation of many ethnic "communities". A prominent first-generation Italian migrant was talking to an audience about how easy it was for him to establish himself in Australia. My female informant who was in the audience objected on the grounds that he had neglected to state that he migrated with higher education and good English language skills, that his wife devoted all her time to the family, and that his situation was atypical for Italian migrants in general. Prefacing his response to her with "*Ma, figlia mia*" (literally translated: "*But, daughter of mine*" meaning "*But, my dear young lady*"), he had immediately presupposed a hierarchy, and his response, furthermore, was patronizing and sexist. Furthermore, he established as a father figure, a male-power person. Not only gender is at stake here; generation gap, educational attainments, political beliefs, class, alternative life-styles, non-conventional appearance, and other factors may also cause a range of responses including rejection and exclusion from the "community" and lead to permanent conflict (cf. Czarnacka and Fiut 1987, 327-28).

CONCLUSION

The aim of this paper is not to slander the ethnic "communities". They are divided, segmented, hierarchical and potentially narrow in outlook just as much as the institutions and "communities" within the wider society. A belief that ethnic "communities" are radically different from the mainstream society more than likely involves a further belief that society is divided into an enlightened mainstream society and persistently oppressive ethnic "communities". This is very often not in accordance with reality.

The term ethnic "community" should serve as an explanatory tool only, keeping in mind its subtle theoretical meanings. It is a social construct. Benedict Anderson (1986, 15) says that: all communities larger than primordial villages of face-to-face contact (and perhaps even these) are imagined.

The term ethnic "community" has been around for too long a time to be able to dismiss it. However, this paper attempts to debate what has been taken for granted in theoretical and political discourses in Australia (but not only there) - without critical reassessment. The questioning of those imagined ethnic "communities" may lead to much more complex issues, such as the politics of service delivery and vote bargaining for example.

A sociological understanding of the term "community" implies a high degree of inclusivity, and an homogeneous grouping of people. This can cause serious misunderstandings. This may be seen in the process by which a society is segmented and divided along the ethnic lines. Fears of this sort are present in different debates and may lead to incorrect and questionable generalizations. Problems with this approach are indicated in Chipman's critique of Australian multiculturalism (1980, 4):

Support for the values of some communities means support for a sheltered, separate, limited and thoroughly sexist upbringing for daughters, for example. It means, for some communities, inculcating racial and ethnic mythologies theoretically irrelevant to the future of Australia, but politically, and literally, explosive if developed here. It means, in some cases, perpetuating the notion of the duty to kill to conserve family or blood honor. It means that the sixteen-year-old daughter of ex-Calabrian peasants should not be allowed to go to the disco with her Australian classmates...

Using the "hidden" potentials of the term "community" ("*migrants are all the same*", "*oppression is the rule*"...), he was able to find a support for a stereotypical construct of an "imprisoned" young Italian girl, constrained by the chains of the a priori patriarchal community (Pallotta-Chiarolli and Skrbis 1993). Chipman's argument is one-sided and does not leave any room for resistance to traditional social codes of the children and presents the situation of young Italian women as unanimously difficult, constrained and in contradiction with the "modern times". He also overlooks the possibility that many girls may accept with understanding many parental codes and, indeed, find sufficient satisfaction within the so-defined social world.

What is, therefore, to be suggested is not the invention of a new term, more neutral than "community" but the avoidance of the perpetuation of the myth of a homogeneous, conflictless (and yet oppressive to the individual) ethnic "community", in relevant discussions. This requires both theoretical clarification and empirical analysis of the centers of cohesion and conflict within ethnic groups.

BIBLIOGRAPHY

1. Anderson, B., *Imagined Communities*, Verso (London - New York, 1986).

2. Barth, F.(ed.), "Introduction", in *Ethnic Groups and Boundaries*, Universitets Forlaget and George Allen & Unwin (Bergen - Oslo, London, 1970).
3. Bernard, J. *The Sociology of Community*, Scott, Foresman and Company (Glenview, 1973).
4. Chipman, L., "The Menace of Multi-Culturalism", *Quadrant* October (1980), 3-6.
5. Donohoue Clyne, I., *The Retention of Ethnicity Among the Children of Yugoslav Migrants*, Master Thesis, University of Adelaide (Adelaide, 1980).
6. Czarnecka, E. and Fiut, A., *Conversations with Czeslaw Milosz*, Harcourt Brace Jovanovic (New York, 1987).
7. Hillery, G.A., "Definitions of Community: Areas of Agreement", *Rural Sociology* 20 (1955), 111-123.
8. Holton, R., "Social Aspects of Immigration", in Wooden, M. et al. (eds.), *Australian Immigration: A Survey of Issues*, AGPS (Canberra, 1989), 158-226.
9. Jayasuriya, L., "Culture and Communication: Some Critical Reflections", in Hedrik, C. and Holton, R. (eds.), *Cross-Cultural Communication and Professional Education*, Centre for Multicultural Studies, The Flinders University of South Australija (Adelaide, 1990) 96-110.
10. Jupp, J. "Power in ethnic Australia", in Jupp, J. (ed.) *Ethnic Politics in Australia*, George Allen and Unwin (Sydney, Boston, London, 1984), 179-204.
11. Macfarlane, I., "History, Anthropology and the Study of Communities", *Social History* 5 (1977), 631-652.
12. Maciver, R.M. and Page, C.H. *Society: n Introductory Anaysis*, Macmillan an Co. (London, 1961).
13. Pallota-Chiarolli, M. and Skrbis, Z., *Ethnicity, Gender and Sexuality: authority, internalization and rebellion*. Paper presented at the Centre for Multicultural Studies Research Seminar. The Flinders University of South Australia (Adelaide, 1993).

14. Pascoe, R., "Place and community: the construction of and Anglo-Italian space", in Castles, S. et al. *Australia's Italians: culture and community in a changing society*, Allen & Unwin, (Sydney, 1992).
15. Redfield, R., *The Little Community*, University of Chicago Press, (Chicago, 1962).
16. Redfield, R., *Tepoztlan: A Mexican Village*, University of Chicago Press, (Chicago, 1930).
17. Simmel, G., "The Secret Society", in Wolff, K.H., *The Sociology of Georg Simmel*, The Free Press of Glencoe and Collier-Macmillan Ltd., (London, 1950), 245-376.
18. Skrbis, Z., *Globalism, Immigration and Ethno-nationalism: Second generation Croatians and Slovenians in Australia*. Pd.D. thesis in progress, Centre for Multicultural Studies, Flinders University of South Australia (Adelaide, 1994).
19. Smolicz, J.J., *Culture and Education in a Plural Society*, Curriculum Development Centre, (Canberra, 1979).
20. Stacey, M., "The myth of community studies", *British Journal of Sociology*, 20(2), (1969), 134-47.
21. Tönnies, F., *Community and Society*, Harper and Row, (New York, 1963).

POVZETEK

ETNIČNE SKUPNOSTI V TUJIH OKOLJIH

Zlatko Skrbis

Kdorkoli se ukvarja s problematiko etničnih skupin v Avstraliji, slej ko prej naleti na ponavljajočo se retoriko. Eden izmed pojmov, ki se najpogosteje uporablja v tej zvezi je "etnična skupnost". Najdemo ga povsod, v vsakodnevem jeziku kakor tudi v jeziku politikov in tistih, ki se z "etničnimi vprašanji" soočajo na strokovni ravni. Osnovno vprašanje, ki se takoj postavi je: ali resnično vse etnične skupine "tvorijo" in "živijo v" skupnostih? Kako je takšna skupnost definirana in kdo jo reprezentira? Ali so meje slovenske(ih?) skupnosti v Avstraliji definirane s članstvom v klubih in

verskih ustanovah? Tovrstna vprašanja so bila doslej premalokrat kritično zastavljena, še posebej pa so pomembna zavoljo manipulativne moči, ki jo ima etiketa "skupnost".

Pri analizi tega vprašanja je koristno opozoriti na razliko, ki jo sociologija definira s pojmom *Gemeinschaft* (skupnost) in *Gesellschaft* (družba). Historični prerez pojma "skupnosti" v sociološki misli kaže na eno ponavljajočo se značilnost: skupnost je vedno definirana kot relativno kohezivna in nediferencirana tvorba. Še več, v delih mnogih sociologov figurira kot ideal in nostalgična referenca.

Paradoksalno je, da se pogoste reference na ti. etnične "skupnosti" v Avstraliji po pravilu nanašajo na ljudi, ki delijo isto etnično poreklo. Biti Slovenec, bi po tej logiki pomenilo avtomatsko pripadati avstralsko-slovenski skupnosti. Že bežno soočenje s tem vprašanjem nam torej kaže na prozornost logike etiketiranja, ki je v ozadju problema. Vprašanja družbenega razreda, socialnega sloja, generacije in spola ostajajo tej logiki povsem tuja in ne nazadnje odveč, saj kalijo navidezno "monolitno strukturiranost" družbe.

V avstralskem kontekstu so etnične "skupnosti" po nepisanem pravilu identificirane z organizacijsko strukturo določene populacije iste etnične pripadnosti (cerkve, klubi, športna društva...). Raziskovanje, ki je podlaga temu članku potrjuje tezo Benedicta Andersona, da gre za "namišljeno skupnost". Temu, da je etnična "skupnost" (poudarek je na skupnosti!) produkt lastnega "namišljanja", je treba dodati še to, da je hkrati tudi kreacija vladajočih diskurzivnih praks in širše družbe katere član je.

SMERNICE PREUČEVANJA IZSELJENSTVA V SLOVENSKEM ZAMEJSTVU V ITALIJI IN SLOVENSKO IZSELJEVANJE Z ZAMEJSKEGA PROSTORA V DELIH ITALIJANSKIH AVTORJEV

Aleksej Kalc

Pričujoči prispevek, ki nadaljuje vrsto poročil o dosežkih in perspektivah raziskovanja slovenskega izseljenstva iz prejšnje številke Dveh domovin, se na kratko zaustavlja pri nekaterih korelacijah med izseljensko in manjšinsko problematiko znotraj slovenske zamejske stvarnosti v Itaiji ter pri značilnostih obravnavanja izseljenske tematike v okviru manjšine. Pri tem velja poudariti, da ne gre toliko za evidentiranje metod in delovnih rezultatov posameznih strok, kolikor za širši pogled v zanimanje za izseljenski pojav pri nas: po eni strani, ker v mnogih primerih nimamo opravka s pravimi strokovnimi deli, a nenazadnje tudi zaradi tega, ker so v manjšinski raziskovalni stvarnosti meje med strokovnimi področji, prej po sili razmer kot zaradi zavestnih metodoloških (multi- ali interdisciplinarnih) izbir, dokaj nedoločne. Opozoriti moramo tudi, da v tem prispevku ne podajamo sistematičnega in popolnega pregleda monografij, člankov in razprav o izseljevanju v zamejskem prostoru, temveč le vpogled v smernice in glavne značilnosti opravljenega dela. Ob domačih obravnavah pa je to primerna priložnost tudi za kratek oris italijanskih migracijskih študij in njihovih pogledov na slovensko izseljensko problematiko v Italiji.

Zamejsko zgodovinopisje in preučevanje manjšinske stvarnosti nasploh pogojuje neke vrste kontingentnost, ki navezuje mnoga študijska prizadevanja in dosežke na določena časovna obdobja in tematske okvire. Objektivni razlog za tako stanje je nedvomno nezmožnost, da bi kadrovsko in organizacijsko obvladovali celoten spekter potreb po osvetljevanju pretekle in sodobne zamejske stvarnosti. Zaradi tega je bila naša pozornost namenjena prvi vrsti temam, ki so tesno povezane z gojenjem narodnih in drugih vrednot in so torej v oporo pri ohranjanju ter uveljavljanju skupnosti v okviru večinske družbe. Te teme so predvsem šolstvo, kulturno življenje in protifašistično ter odporniško gibanje. Kontingentnost pa se kaže že v časovni razporeditvi naših raziskav in publikacij, ki so v mnogih primerih sovpadale s priložnostmi, kot so praznovanja pomembnih obletnic, poimenovanja šol in odkritja spomenikov narodnoosvobodilnega boja. Posledica take usmeritve, ki

je še vedno vidna tudi v današnji, sicer mnogo bolj širokopotezni in programirani raziskovalni politiki, pa je, da so bila cela področja in obdobja zastopljena in je ostajalo njihovo poznavanje odvisno le od prizadevanja in zanimanja posameznikov.

Preučevanje in sploh obravnavanje izseljenstva je potekalo v skladu s potrebami, ki jih je narekovala aktualnost tega pojava, kar je vplivalo tudi na prostorsko opredeljevanje študijskega dela na tem področju. Naša študijska prizadevanja glede emigrantske problematike so se namreč nanašala skoraj izključno na Beneško Slovenijo, že od nekdaj eno izmed najizrazitejših slovenskih izseljenskih območij, kjer je dobil v zadnjih štiridesetih letih izseljenski pojav dramatične razsežnosti in je močno prizadel razvoj slovenske manjšine. Ta množični odliv časovno sovпада z najmočnejšimi prizadevanji Slovencev v Italiji za tesno medsebojno povezanost in dosego posebnega in enotnega pravnega položaja v okviru italijanske države. Obravnavanje izseljenskih procesov z zgodovinskega, sociološkega, gospodarskega in drugih vidikov je bilo torej v takih razmerah skorajda nuja, ki je spodbudila k delu same beneške intelektualce in vodila v organiziranje izseljenskih študij na institucionalni ravni. Tako je pomenljivo dejstvo, da se je čedajski oddelek Slovenskega raziskovalnega inštituta že od samega nastanka usmeril v preučevanje izseljenske problematike, pomembno vlogo pa ima tudi Zveza slovenskih izseljencev iz Furlanije-Julijske krajine s svojo publicistično in študijsko dejavnostjo. Rezultati teh prizadevanj, ki se kažejo v strokovnih in poljudnih publikacijah, člankih v periodičnem in dnevnem časopisju, študijskih srečanjih in drugih pobudah, so pripomogli k osveščanju zamejske skupnosti in njenih rojakov po svetu kot tudi k stvarnejšemu povezovanju in nastopanju na družbeno-politični ravni v prid zaježitve emigrantskih procesov in razvoja Benečije.

Med pomembnejšimi deli, ki obravnavajo izseljevanje iz Beneške Slovenije, je mogoče razlikovati več sklopov. V prvega bi uvrstili serijo člankov in študij, ki segajo v 60. leta, torej prav v obdobje najmočnejšega odseljevanja iz Benečije, in ki so imeli namen поблиže opazovati in opozarjati na izseljenski pojav v širši socioekonomski stvarnosti tistega prostora. V to skupino sodita prispevka Izidorja Predana o gospodarskem položaju v Benečiji, v katerih se avtor sprašuje, če ni poglobljanje ekonomske krize sad zavestne izbire oblasti, ki skuša na ta način spodbuditi izseljevanje in spremeniti narodnostno podobo tistega območja.¹ V isto kategorijo se uvršča tudi serija argumentiranih člankov Alberta Rejca, ki sicer niso nastali v zamejstvu, ampak so bili vendarle napisani takorekoč za zamejske potrebe in tudi objavljeni v tem prostoru. Gre za obravnave demografskega, socialnega,

gospodarskega razvoja in zgodovine Benečije ali njenih predelov oziroma sosednjih območij v luči izseljenske problematike ter za prikaz geografske razporeditve, poklicnih in drugih značilnosti beneškega izseljenstva v Evropi in po svetu.² Nadalje naj omenimo tudi prispevke Franca Mlajača o izseljevanju iz Kanalske doline in Rada Bednarika o problemu izseljevanja na Primorskem in v Beneški Sloveniji na študijskih dnevih Draga 1968, ki so bili delno namenjeni prav izseljenstvu med Slovenci v Italiji, in članek Marija Lavrenčiča o gospodarsko-socialnem položaju Beneške Slovenije.³ Poleg teh je treba v ta izbor vključiti še nekatera univerzitetna diplomska in seminarska dela, ki so posredno tudi dodatni dokaz o teži izseljenske problematike v kolektivni zavesti in zanimanjih nastajajočega intelektualnega sloja. Prvo je delo Viljema Černa o izseljevanju iz devetih občin Benečije, ki je pravzaprav najširše zastavljena študija tega prvega obdobja.⁴ V njej je avtor uporabil poleg bogate italijanske bibliografije in uradnih statističnih podatkov tudi primarne vire občinskih anagrafskih (matičnih) uradov in uspel prodreti globlje v strukturo in tipologijo izseljenskega pojava. Drugi primer je seminarska naloga etnologinje Žive Gruden, ki je avtorica žal ni dalje razvila in v kateri so prikazani nekateri zelo zanimivi praktični in čustveni vidiki izseljevanja iz Benečije ter povezave tega pojava z ljudsko umetnostjo.⁵

Drugi sklop tvorijo obravnave, ki so sad že organiziranega raziskovalnega dela v okviru ali ob podpori raziskovalnih, kulturnih in drugih manjšinskih institucij. To so študije in referati, pripravljene za posvete o raznih aspektih manjšinske stvarnosti in o njenih razvojnih perspektivah. Gre večinoma za analize demografskega in socioekonomskega stanja, v katerih prihaja do izraza izseljenstvo v povezavi s preteklim in bodočim razvojem Benečije kot tudi širšega slovenskega etničnega prostora v Videmski pokrajini in v katerih avtorji utemeljujejo tezo o emigraciji kot osnovi povojne državne ekonomske politike. Te študijske pobude časovno sovpadajo po eni strani z močno institucionalizacijo raziskovalnega dela v okviru slovenske skupnosti v Italiji - pri tem mislimo na ustanovitev Slovenskega raziskovalnega inštituta takoj po Mednarodni konferenci o manjšinah v Trstu leta 1974 - kot osnovo za strokovno obravnavo vseh aspektov manjšinske problematike; po drugi strani pa z vse večjo organiziranostjo in povezovanjem med beneškimi emigranti po svetu, ki so se začeli pojavljati kot pomemben dejavnik v stvarnosti slovenske Benečije.⁶

V ta sklop študij sodijo prispevki Ferruccia Clavore, Maria Garjupa, Salvatoreja Venosija, Viljema Černa, Marina Vertovca in Enza Marcona na Siproziju o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji

leta 1977⁷, prispevka Ferruccia Clavore, Dina Del Medica in Luciana Feletiga ter Enza Marcona na Manjšinski konferenci videmske pokrajine leta 1978⁸ in prispevek Riccarda Ruttarja na posvetu Smernice za preosnovo in drugačen razvoj Beneške Slovenije leta 1980⁹. Isto problematiko obravnavata nadalje Riccardo Ruttar in Ferruccio Clavora v strokovnih revijah ter samostojnih publikacijah Sloveni ed emigrazione in La comunita senza nome.¹⁰ Slednji upoštevata izseljenski pojav ne samo v socioekonomskem pogledu, ampak ga postavljata v širši zgodovinski okvir Benečije. Zadnja, bogato slikovno in dokumentarno opremljena monografija, namenjena širokemu krogu bralcev in prevedena tudi v angleščino, pa izpostavlja tudi pomen dvajsetletnega delovanja Zveze slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine pri povezovanju izseljencev z domačimi kraji in pri prizadevanjih za oživljanje Benečije.

On konca 70-ih let dalje in še zlasti v zadnjem obdobju je ob teh pretežno socioekonomskih delih nastala vrsta socioloških in sociogeografskih oziroma ekonomskogeografskih študij, ki analizirajo tudi beneškoslovensko emigracijo v priseljenjskih stvarnostih. To so raziskave Slovenskega raziskovalnega inštituta o težnji izseljencev po vračanju v izvorno okolje (1980) in o drugi generaciji oziroma o etnični identifikaciji izseljencev (1984)¹¹ ter diplomske naloge Ruggera Faca, Roberta Trinca, Sandre Gus in Daniele Stocca. Facco se je osredotočil na izseljenski pojav v občini Tipana, pri čemer je poleg analize demografskega in družbenega razvoja območja zbral vrsto pričevanj bivših izseljencev in s tem segel na področje čustvenih in subjektivnih aspektov problematike. Trinco obravnava integracijske procese pri drugi generaciji beneškoslovenskih izseljencev v Belgiji preko socializacijskih dinamik od zgodnjega otroštva dalje. Stoccova in Gusova pa sta se z vzporednima raziskavama (potekali sta namreč v istem času) spoprijeli s problematiko beneških skupnosti v Kanadi, s posebnim ozirom na vprašanja socialne in geografske mobilnosti in jezikovne ter vsestranske integracije izseljencev v kanadsko družbo. Zadnja štiri dela temeljijo na terenskih raziskavah in so zanimiva tudi s stališča pristopov in metodologije. Ob njih moramo opozoriti še na diplomsko delo Gabrieleja Blasuttiga o selitvah in identiteti, ki je sicer teoretično in se neposredno ne nanaša na beneškoslovensko izseljevanje, a sodi vsekakor med pomembnejše študijske dosežke s tega področja v našem prostoru.¹²

Med novejšje študije o beneškem izseljevanju se končno uvrščajo še dela zgodovinskega značaja, objavljena v obliki samostojne publikacije, v strokovnih revijah kot tudi v manjšinskem časopisju. Med temi so monografija o beneških izseljencih od najstarejših popotnih trgovcev do

današnjih oblik emigracije, ki jo je izdal Fotografski krožek Rečan in ki podaja ta zgodovinski pregled s pomočjo fotografske govorice; podlistek Riccarda Ruttarja o zgodovini družine Ruttar, ki je bila med ustanoviteljicami izseljenske naselbine v Rusiji ob vznožju Kavkaza, in raziskavi o izseljenstvu iz Rezij in Terske doline, ki sta ju izvedli zgodovinski skupini v okviru mladinskih raziskovalnih taborov Rezija '89 in Bardo '92.¹³ V zadnjih dveh primerih gre v prvi vrsti za raziskave, opravljene na terenu, torej za opazovanje izseljenske izkušnje skozi vire tako imenovane "ustne zgodovine". K tem je treba na koncu dodati še študiji Majde Kodrič in Alekseja Kalca, predstavljeni na zasedanju slovenskih zgodovinarjev leta 1990 v Murski Soboti in na simpoziju *Emigrazione e territorio: tra bisogno e ideale* leta 1994 v Vareseju, ter prispevek Alekseja Kalca na Drugi etnični delavnici štirih inštitutov v Ljubljani leta 1990.¹⁴ V prvih dveh prispevki avtorja obravnavata izseljevanje iz Benečije v zvezi s furlansko emigracijo, opozarjajoč na posebnosti slovenskih tokov in izpostavljajoč navezanost tega izseljevanja na nekatere posebne poklice. Tretji prispevek pa se loteva vprašanja interdisciplinarnega metodološkega pristopa kot načina za globlje razumevanje kompleksne rezijanske izseljenske stvarnosti.

Tretji sklop objav v okviru tematike beneškega izseljevanja tvorijo prispevki, ki se zadnja desetletja pojavljajo v obliki reportaž, podlistkov, komentarjev, informacijskih in poljudnih člankov v manjšinskem periodičnem tisku. Teh ne moremo uvrščati med raziskave in študije o izseljenski problematiki in zato jih tudi ne bomo podrobneje citirali. Vredno pa je opozoriti na njihov obstoj, ker vsebujejo pomembne informacije za poznavanje beneške emigracije, zato bi jih kazalo sistematično zbirati in bibliografsko katalogirati. Med pomembnejšimi revijami oziroma listi, ki jih prinašajo, je treba na prvem mestu omeniti glasilo *Zveze slovenskih eigrantov iz Furlanije-Julijske krajine Emigrant*, ki se specifično ukvarja z izseljensko problematiko, tednik *Sovencev Videmske pokrajine Novi Matajur* in štirinajstdnevni kulturno-verski list *Dom*.¹⁵

O preučevanju beneškega izseljenstva lahko rečemo, da je imelo še bolj neposredno in močno funkcijsko vlogo kot obravnavanje ostalih naših študijskih tem in da ga aktualnost izseljenske problematike spodbuja tudi danes. Drugačen pa je bil naš odnos do izseljenskih vprašanj v preostalem zamejskem prostoru v Italiji, to je na Goriškem in na Tržaškem. Tudi na teh območjih je bilo v zadnjih letih več primerov množičnega izseljevanja, ki pa z naše strani niso bili deležni tolikšne pozornosti in smo jih obravnavali večinoma le kot del drugih, širših tem. tako je bilo izseljevanje iz Julijske

krajine med svetovnimi vojnama deležno prej omemb kot pravih obravnjav in to le kot problem v okviru politične in kulturne zgodovine slovenske in hrvaške manjšine pod fašizmom. Kot družbeni pojav pa ostaja skoraj popolnoma neraziskano. Del zamejskih avtorjev, ki bi se bolj ali manj neposredno ukvarjala s tem problemom, izvzemši pregled slovenskega (pretežno primorskega) etničnega tiska v Argentini do druge svetovne vojne Aleša Breclja in diplomsko nalogo ter članek Alekseja Kalca o političnem delovanju Ivana Marije Čoka,¹⁶ pravzaprav ni. Tudi prispevki avtorjev iz Slovenije, priobčeni v zamejskem tisku, so bolj ali manj priložnostni. med temi velja omeniti pregled primorskega izseljevanja in zlasti društvenega delovanja primorskih emigrantov v Jugoslaviji Lada Božiča, članke Bruna Hartmana, Andreja Vovka in Dorice Makuc (sicer zamejske Slovenke, ki pa jo glede na njeno osrednje delovno okolje tu uvrščamo med avtorje iz matičnega prostora) o prisotnosti in kulturnem delu primorskih emigrantov v Mariboru, o Organizaciji jugoslovanskih emigrantov - Orjem, o naseljevanju goriških kmetov v lendavi in o primorski koloniji v Makedoniji ter prispevke Slavka Sava in Dorice Makuc o primorskem izseljenstvu v Južni Ameriki. K tem moramo dodati še monografsko delo Dorice Makuc o značilnem, zlasti ženskem, izseljevanju z Goriškega v Egipt od srede prejšnjega stoletja dalje.¹⁷ Tudi med publikacijami, objavljenimi v Sloveniji, se najbolj poglobljena dela osredotočajo na organiziranost emigrantov v Jugoslaviji in na njihovo politično delovanje v zvezi s problemom Julijske krajine.¹⁸ Tako imamo o primorskem izseljenskem procesu med svetovnimi vojnama še vedno samo splošne in pavšalne poglede. Neraziskano ali vsaj nepreverjeno pa ostaja tudi samo vprašanje številčnosti te emigracije.

Še manjšo pozornost kot izseljevanju med obema vojnoma smo posvečali emigrantskim procesom v obdobju po drugi svetovni vojni. Te smo dolgo časa skorajda enačili z izseljevanjem v Avstralijo, ki je imelo na tržaškem sicer zelo močan čustveni odmev, a se je hitro prenehalo (med leti 1954 in 1960, z daleč največjim sinkom leta 1955). Zaradi tega smo ga upoštevali le kot prehodni družbeni pojav, uokvirjen v takratne politično-gospodarske razmere ob zaključku zavezniške vojaške uprave in prehodu tržaškega teritorija pod Italijo. Nazoren dokaz našega odnosa do tega problema nam nudi letni zbornik Jadranski koledar, ki je vse od prvega povojnega časa dalje neke vrste opazovalec dogajanja v okviru manjšine in odraža torej tudi poglede na posamezne vidike naše stvarnosti. V tem zborniku se pojavi problematika izseljevanja v Avstralijo samo leta 1955, torej ob vrhuncu procesa, in sicer v prispevku Boga Samse o tržaškem gospodarstvu, kjer avtor obravnava odhajanje slovenskega prebivalstva kot reakcijo na gospodarsko

krizo in vključevanje v svetovno delovno tržišče.¹⁹ Posredno se isti avtor vrača k temu problemu še v prispevku o izseljevanju iz tržaške pokrajine na že omenjenih študijskih dnevih Draga 1968.²⁰

Šele odkar se vse bolj podrobno in sistematično ukvarjamo z vprašanji družbenega in demografskega razvoja manjšine, gledamo na to izseljevanje kot na faktor, ki je pustil globoke vrzeli v družbenem tkivu naše skupnosti. Na to opozarja Pavel Stranj v svojem poskusu ocene števila Slovencev v okviru tržaškega izseljenskega vala v Avstralijo.²¹ Stranj izvaja svojo kvantifikacijo na osnovi padca števila vpisov v slovensko osnovno šolo v obdobju 1954-60 in s pomočjo posebne statistične formule ugotavlja, da je tretjino izseljevanja v Avstralijo tvorilo slovensko prebivalstvo. S tem izpostavlja točno opredeljen faktor, ki je negativno vplival na demografski razvoj slovenske skupnosti, upoštevati pa ga je treba tudi pri obravnavanju drugih aspektov manjšinske stvarnosti. Za primer se lahko ustavimo pri padcu vpisov v slovensko šolo, pri čemer nam podatki o izseljevanju omogočajo objektivnejšo presojo posledic, ki jih je imel na ta pojav razkol ob kominformu, zaradi katerega so številni Slovenci prepisovali otroke v italijansko šolo. Mimo izseljenskega pojava pa ne moremo niti pri interpretaciji vladne razvojne politike na tržaškem v 50-ih in 60-ih letih, ko so se zaradi izseljevanja tržaškega delavstva in priseljevanja istrskih beguncev spremenila etnična kot tudi politična razmerja na tem obmejnem območju.

Poleg negativne vloge, ki jo je kratkoročno in dolgoročno imelo izseljevanje v Avstralijo (podčrtati moramo, da je šlo za selekcionirano populacijo v razcvetu delovne moči in demografske aktivnosti), so nedavne raziskave pokazale, da avstralski val ni bil edini v tistem času in da je bil le del mnogo širšega selitvenega gibanja, ki je zaradi svojih značilnosti potekalo bolj diskretno in je šlo mimo nas, ne da bi se ga dodobra ovedli.²² Šlo je za odselitve v Severno in Južno Ameriko, razne zahodnoevropske države, predvsem pa za odhode v Jugoslavijo in notranjost Italije. Slednji niso bili le socialnoekonomskega značaja. Njihovi vzroki so bili lahko različni, od ideoloških do čisto praktičnih, vendar v glavnem pogojeni s takratnim zapletenim položajem na Tržaškem.

Tudi ti koraki proti zavestnejšemu odnosu do izseljenske problematike sodijo, kot je razvidno, še vedno v takorekoč "etnocentrični" način odnosa manjšine do svojih vprašanj in gledanja nanje prvenstveno z vidika samoohranitve. Šele v zadnjih letih smo to izseljevanje začeli obravnavati ne izključno kot "demografski primanjkljaj", ampak kot subjekt, in se začeli

zanimati za izseljske izbire in življenjske izkušnje tega dela naše skupnosti, ki danes živi izven izvornega prostora. V okviru raziskovalnega projekta o izseljski problematiki na tržaškem, ki ga že nekaj let vodi odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, smo tako leta 1992 v sodelovanju in s podporo Zveze slovenskih izseljencev iz Furlanije-Julijske krajine izvedli pilotno raziskavo med tržaškimi Slovenci v Avstraliji.²³ Ta je med specifičnimi aspekti te skupnosti razkrila tudi vrsto posebnosti na področju etnične identifikacije, razmerij med slovensko in italijansko komponento tržaškega izseljenstva v Avstraliji in njihovih odnosov do tamkajšnje slovenske oziroma italijanske izseljske stvarnosti, posebnosti, v katerih so jasno zaznavni vplivi etnično mešanega in manjšinskega izvornega okolja.

Ob teh ugotovitvah se nam izseljenstvo v okviru manjšinske problematike tudi na tržaškem in goriškem delu slovenskega etničnega ozemlja v Italiji predstavlja v kompleksnejši luči, ne samo kot nezanemarljiv demografski dejavnik, ampak tudi kot pojav, ki je na mnogotere načine prepleten z vsestranskimi aspekti življenja naše skupnosti. Lahko bi torej rekli, da se tudi na Tržaškem in Goriškem izseljenstvo v času po drugi svetovni vojni, kot sploh v svojem celovitem poteku, predstavlja kot specifična problematika, ki jo je potrebno upoštevati za razumevanje manjšinske zgodovine. Nadalje se "manjšinsko" izseljevanje kaže tudi kot specifični del vseslovenskega izseljenstva in izseljskega pojava v Italiji, kar pomeni, da ga moramo obravnavati upoštevajoč oba okvira. Pri tolmačenju njegove specifikacije pa je v vseh fazah procesa, od vzgibov za izselitev do življenja prve in naslednjih generacij v priseljskih stvarnostih, nujno treba upoštevati pogojenost izbir izseljencev od njihove "manjšinske" izkušnje.

Če naj se sedaj zaustavimo še ob vprašanju dosedanjega upoštevanja slovenskega izseljenstva iz našega prostora znotraj italijanskega preučevanja izseljske problematike, moramo najprej poudariti obsežnost tega okvira. Spričo velikega pomena, ki so ga imele migracije v italijanski zgodovini vse od zedinjenja Italije dalje, se je namreč od zadnjih desetletij prejšnjega stoletja razvila okrog migracijske problematike po strokah in metodoloških pristopih zelo bogata in raznovrstna študijska dejavnost. Z njo so se ukvarjali ekonomisti, demografi, sociologi, lingvisti in drugi strokovnjaki, tako da je izseljskih študij za celo vrsto zajetnih bibliografij. Glede izseljevanja s slovensko-italijanskega območja v Italiji pa moramo ugotoviti, da italijanski raziskovalci slovenskemu izseljevanju kot takemu, z izjemo nekaj primerov, niso posvetili posebne pozornosti. Obravnavali so ga (če so ga že) večinoma

samo mimogrede, v okviru ali v povezavi z drugimi, širšimi migracijskimi temami oziroma skupaj z vsesplošnim preučevanjem tega prostora. Hkrati je treba poudariti, da tudi v italijanskih migracijskih študijah prihaja do izraza skoraj izključno izseljevanje iz Beneške Slovenije. Delno je to v skladu z velikim zanimanjem, ki je vedno vladalo za furlansko izseljevanje, v sklopu katerega so slovenski emigranti posebnost. Pri tem pa ne smemo popolnoma zanemariti niti dejstva, da sta tako eksodus Slovencev in Hrvatov iz julijske krajine med obema vojnoma kot tržaško izseljevanje v Avstralijo ob ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja in ponovnem prihodu Italije (za mnoge, in ne samo slovenske izseljence, bi pravzaprav morali reči zaradi prihoda Italije) v italijanskem krogu nekako "nehvaležni" temi.

V okviru preučevanja italijanskega izseljenstva se je tudi pod vplivom, ki ga je imel ta pojav na ekonomskem, političnem in socialnem področju, zvrstilo več razvojnih faz. Zgodovinsko vlogo so zlasti kar se tiče preučevanja izseljenskega pojava v Furlaniji in torej tudi v Beneški Sloveniji, odigrali geografi, ki jim je treba priznati najstarejšo tradicijo opazovanja tamkajšnjih migracijskih procesov. Med njimi moramo za obdobje do prve svetovne vojne omeniti predvsem Francesca Musonija in Olinta Marinellija, ki sta s svojimi spisi ključno prispevala k tipološkemu opredeljevanju selitvenih pojavov v Furlaniji.²⁴ Zlasti Musoni je bil pozoren tudi na slovensko stvarnost v vzhodnih furlanskih predelih, ki se je, razen Rezijske, tisti čas razlikovala od ostalih furlanskih gorskih skupnosti tudi po zelo skromnem izseljevanju.²⁵ Za razlago te izjeme, ki je predstavljala proislovni element v njegovi teoriji (po takrat razširjenem konceptu Ratzela) o avtomatični vzročni korelaciji: siromašni gorski svet - množično izseljevanje, pa se je Musoni skliceval na "etnični faktor". To posebnost je pripisoval značaju "slovanskega človeka", ki naj bi se zaradi prevelike navezanosti na svojo revno zemljo in predanosti mirnemu patriarhalnemu življenju ne upal ločevati od družine in se podajati v svet, čeprav bi si s tem izboljšal življenjske razmere.²⁶ S tem je avtor zašel v protislovje, saj ni upošteval "slovanskega" prebivalstva Rezijske, kjer je bil izseljenski pojav med najbolj izrazitimi, kritikam na ta račun pa je odgovoril s še manj prepričljivim sklicevanjem na izoliranost območja.

Daljše zapise, včasih pa le bežne informacije o beneškoslovenskem izseljevanju, lahko beremo tudi v delih drugih takratnih furlanskih avtorjev. Med temi so vredni omembe Eugenio Blanchini, ki opozarja na povezavo med skromnim izseljevanjem in načinom dedovanja v Nadiških in Terskih dolinah, videmski izseljenski inšpektor Giovanni Cosattini, ki je prispeval inovativno analitično študijo o furlanskem sezonskem izseljevanju in utemeljil politiko "socialnega" pristopa k izseljenskemu vprašanju, in

časnikar Guido Picotti, avtor raziskave o izseljevanju iz Furlanije leta 1909.²⁷ Ob teh imenih pa je treba skočiti za skoraj stoletje nazaj in opozoriti tudi na zapise Francesca Rote,²⁸ še zlasti zato, ker je ta prvi ugotavljal skromnost izseljenskega pojava med slovenskim prebivalstvom v Furlaniji in to z vzvišenostjo pripadnika superiorni kulturi pripisoval kratkomalo zabitosti in nesposobnosti ljudi, "ki so prepuščeni sami sebi, ki se jih vsi izogibajo in jih zaničujejo".

Nizko število izseljencev je bilo torej osnovni element, ki je v tej fazi pritegnil pozornost italijanskih piscev na izseljenski pojav v Beneški Sloveniji. Večina se je pri tolmačenju te posebnosti sklicevala na slovanski "etnični temperament" oziroma, bolj blago, na poseben način življenja nadiških in terskih Slovencev ter na njihovo prostorsko izoliranost. Na te teze so se (brez vsakršnih protislovenskih predsodkov) vsaj do neke mere navezali tudi avtorji v zadnjih desetletjih, nekateri, kot Antonio Lazzarini, zelo previdno in z namenom, da opozorijo na vprašanje, ki bi ga bilo treba globlje preučiti, drugi, kot Bianca Maria Pagani in Giovanna Meneghel ter Franca Battigelli, nekoliko bolj nekritično.²⁹ O odnosu italijanskih preučevalcev furlanskega izseljenstva do beneškoslovenskega izseljevanja, predvsem z ozirom na pojma "etnografski faktor" in "izoliranost" beneškoslovenskega območja, pa je pisal geograf Francesco Micelli.³⁰

V desetletjih po drugi svetovni vojni se je študijsko zanimanje za furlansko izseljensko problematiko močno povečalo, med drugim tudi pod čustvenim vplivom zaradi dramatičnih razsežnosti, ki jih je ta pojav dosegel v 50-ih in 60-ih letih ob odsotnosti družbeno-gospodarskega načrtovanja in vladni ekonomski politiki, ki je med temeljne izbire uvrščala "izvoz" delovne sile. Nastala so številna dela, ki glede namenov, pristopov in metodologije odražajo razne težnje in razvojne faze italijanskega preučevanja izseljenstva. Če se omejimo na tista, ki upoštevajo tudi slovensko izseljevanje iz Benečije, sta med splošnimi pregledi furlanskega izseljevanja omembe vredni predvsem že citirani monografiji Bianche Marie pagani in Antonia Lazzarinija s področja zgodovinske geografije oziroma družbeno-gospodarske zgodovine.³¹ Ti deli predstavljata kakovostna mejnika v sintezah o furlanskem izseljevanju in označujeta konec pretežno domoznanskega, večkrat čustveno obarvanega in sploh naivnega obravnavanja migracijske problematike, kakršno se na primer odraža v delih Vigevanija, Zaninija ter Lorenzona in Mattionija.³² Lazzarini je bil s svojo monografijo tudi med utemeljitelji regionalnega pristopa do izseljenske problematike v Italiji, pri čemer ne gre za regionalizem v politično-upravnem oziru, temveč v smislu izseljenske tipologije, na primer razlike med hribovitimi in nižinskimi

območji v severni Italiji, ki sovpadajo s pretežno sezonskimi in kontinentalnimi oziroma trajnejšimi in čezoceanskimi izseljenskimi usmeritvami. Tudi Paganijeva in Lazzarini obravnavata Benečijo (z izjemo Režije) le kot primer območja z neizrazito in torej atipično izseljensko tradicijo in ji drugače ne posvečata pozornosti. Vendar prihajajo v njenem kompleksno zastavljenem in artikuliranem prikazu furlanskih emigracijskih procesov položaj in razvojne težnje beneškoslovenske selitvene stvarnosti mnogo jasneje do izraza.

Specifično pozornost pa sta Beneški Sloveniji posvetili geografiji Giovanna Meneghel in Franca Battigelli z analizama izseljevanja iz občin Bardo in Sovodnje v obdobju po drugi svetovni vojni.³³ To sta nasploh najobširnejši deli italijanskih raziskovalcev o slovenskem izseljevanju v Italiji. Problematiko obravnavata vzporedno s celovitim družbeno-gospodarskim razvojem občin in s primerjanjem družbenega tkiva, ki je bilo zaobjeto v migracijske procese, in tistega, ki se jih neposredno ni udeležilo. Kombinirane analize kvantitativnih virov, od uradnih statistik do podatkovnih baz matičnih uradov (pri tem je vredno opozoriti na matično knjigo državljanov, bivajočih v tujini - Anagrafe degli Italiani Residenti all'Estero), in kvalitativnih materialov, zbranih na terenu z anketiranjem, popisovanjem in neposrednim opazovanjem prostora, so omogočile večplasten prikaz dogajanj na relaciji migracijski procesi - lokalni družbeno-gospodarski razvoj. Raziskavi pa med drugim odlikuje tudi dokajšnja občutljivost do manjšinskega vprašanja in ugotavljanje negativnih učinkov emigracije in demografskega upadanja na ohranjanje kulturne celovitosti beneškoslovenske skupnosti.

Nekaj zanimivih prispevkov o beneškoslovenskem izseljenstvu je nadalje prišlo s strani humanističnih strok. Na področju etnologije sta Gaetano Perusini in Chino Ermacora v prvih letih po drugi svetovni vojni objavila zapisa o sezonskih izseljencih iz Režije in njihovih značilnih popotniških poklicih, kot sta krošnjarstvo in brusaštvo.³⁴ Iz leta 1982 pa je zelo pomembna zgodovinska študija Luciane Morassi, ki se ravno tako nanaša na Režijo (za ta izjemni etnični otok so se takrat začeli vse bolj zanimati poleg jezikoslovcev in folkloristov tudi zgodovinarji in antropologi).³⁵ To je ena od številnih mikroraziskav, ki jih je po celotnem italijanskem ozemlju vzpodbudil razcvet historične demografije in v širšem oziru uveljavitev zgodovino-pisja po vzoru francoskih *Annales*. Raziskava Morassijeve je zanimiva tako iz vsebinskega kot iz metodološkega vidika, ker nam preko rekonstrukcije poklicne strukture podaja podrobno razvojno sliko rezijanskega izseljevanja med 20-imi leti prejšnjega in tega stoletja, hkrati pa

nas opozarja na pomen serialnih kvantitativnih virov (status animarum, občinskih matičnih knjih itd.), ki nam ob podpori računalnika omogočajo preučevati različne strukturalne vidike izseljevanja.

Tej študiji lahko postavimo ob stran še raziskavo iste avtorice in Giovannija Panjeka o družinskih strategijah v rezijanski dolini.³⁶ Ta sicer ni neposredno posvečena izseljevanju, vendar izpostavlja celo vrsto zanimivih problemov, ki so s tem povezani in bi jih bilo vredno preučiti. To so na primer korelacije med izseljenskimi poklici in zakonskimi strategijami (nekakšna "poklicna endogamija", ki je prisotna zlasti pri krošnjarih in izseljenskih trgovcih nasploh, saj je poroka med pripadniki trgovskih družin pomenila možnost za smotrnejše vlaganje finančnih sredstev, boljšo organizacijo trgovskih dejavnosti - torej gospodarsko krepitev), izseljensko podjetništvo, vplivi izseljenskih dejavnosti na rezijansko družbeno-gospodarsko stratifikacijo in nenazadnje izseljenska tradicija kot kulturna sestavina rezijanske podobe.

Po Benečiji še o obravnavah migracijske problematike v preostalem zamejskem prostoru. Glede izseljenskih procesov pred prvo svetovno vojno sta za Goriško omembe vredna dva kvalitetna, a osamljena prispevka: domoznanska mikroštudija Alda Gallasa o Medeji in predvsem razprava zgodovinarja Silvana Benvenutija o prvi fazi množičnega izseljevanja z Goriškega v drugi polovici prejšnjega stoletja.³⁷ Ta se zaustavlja pri ekspanzivnih dejavnikih in poteku takratnega čezoceanskega izseljenskega procesa ter ob konfliktnosti, ki jo je izbruh izseljevanja vnesel v stoletja ustaljeni kolonski družbeno-gospodarski sistem. Tudi Benvenutijev prispevek sodi v okvir prej omenjenega tipološko-regionalnega pristopa k preučevanju izseljenstva. Potemtakem se omejuje na območje tako imenovane avstrijske Furlanije in ne upošteva slovenskega dela Goriške, kjer so prevladovala druge oblike izseljevanja.

Za Tržaško pa ni del, ki bi se ukvarjala z do prve svetovne vojne za tržaški družbeno-gospodarski razvoj sicer malo pomembnimi, a tipološko zanimivimi primeri izseljevanja (odhajanje obrtnikov in trgovcev - med temi mnogih Judov - v italijanska in druga evropska mestna središča v prejšnjem stoletju, "konjunktorno" izseljevanje pretežno slovenskega kmečkega in drugega proletariata v Brazilijo konec 80-ih let 19. stoletja). O tranzitni vlogi tržaškega pristanišča v mednarodnem izseljevanju je priložnostno pisal geograf Giorgio Valussi in se pri tem posredno dotaknil tudi slovenskih tokov, medtem ko se je zgodovinarica Tullia Catalan osredotočila na judovsko izseljevanje v Palestino preko tržaškega pristanišča.³⁸ V zvezi s Trstom pa je

pojem izseljevanja vredno vzeti nekoliko širše in opozoriti na deli tržaške zgodovinarke Marine Cattarruzze o priseljevanju v to mesto od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne.³⁹ Njena prispevka se nam zdita še posebno pomembna, ker avtorica v luči analize procesov inurbacije in proletarizacije posega tudi v širšo slovensko družbeno zgodovino ter izpostavlja med drugim vprašanje o povezavah med omenjenim priseljevanjem in kompleksno etnično in sploh politično-nacionalno stvarnostjo, ki je vse od takrat v dobrem in slabem značilna za tržaško zgodovino.

Tudi izseljevanje iz Julijske krajine v času med obema svetovnima vojnama, se pravi najizrazitejši izseljenski proces, ki ga je doživelo slovensko prebivalstvo na Primorskem, kot je bilo že omenjeno, s strani italijanskih avtorjev ni bilo deležno zaslužene pozornosti. Strokovna literatura o izseljenstvu ga do sedaj praktično ni upoštevala.⁴⁰ Obravnavajo ga le dela, posvečena političnozgodovinskim temam in nacionalnemu vprašanju v Julijski krajini. Med temi (v mislih imamo strokovno podprta in objektivna dela, saj je treba uvrstiti fašistično in nacionalistično obarvano literaturo - te je kar nekaj - prej med vire kot pa med razprave) naj omenimo na primer prispevke Carla Schiffrerja, Ernesta Sestana in Pietra Battare iz prvega povojnega časa, ki nakazujejo potek in se spoprijemajo s problemom kvantifikacije tega izseljevanja kot tudi italijanskega priseljevanja v Julijsko krajino.⁴¹ Med poznejšimi prispevki pa je članek Claudia Venze o selitvenih procesih v Trstu v obdobju 1919-22.⁴²

Če nazadnje preidemo še k obdobju po drugi svetovni vojni, se tržaška in goriška izseljenska problematika pojavlja v splošnih sociogeografskih in demografskih prikazih migracijskih gibanj v deželi Furlaniji-Julijski krajini in pa v delih o specifičnih, zlasti družbeno-gospodarskih, aspektih izseljenstva. Kot primere naj omenimo poglavje o izseljevanju v enciklopediji Furlanije-Julijske krajine, ki ga je prispeval geograf Giorgio Valussi, študije, ki so nastale pod pokroviteljstvom deželne uprave, in raziskave izseljevanja nekaterih avtorjev s stališča mednarodnega tržišča delovne sile, povratništva, izseljevanja kot "*socialnega vprašanja*" in podobno.⁴³ Bolj specifičnega, vsaj kar se tiče izseljevanja iz tržaške pokrajine, in posebno tistega najštevilnejšega, namenjenega v Avstralijo, pa je bilo na strokovni ravni napisanega le malo. Tako se v tem prispevku lahko ustavimo le pri dveh delih geografa Pia Nodarija o tržaškem povratništvu iz Avstralije in o tržaških skupnostih v nekaterih avstralskih metropolah.⁴⁴

Študija o povratnikih prinaša prve rezultate širše raziskave v okviru vsedržavnega projekta o italijanskih povratnih migracijah, ki ga vodi skupina

italijanskih geografov. Na podlagi anketiranja povratnikov iz let 1971-77 obravnava dejansko vse tri faze njihove izseljenske izkušnje, Obdobje izselitve iz Trsta, življenje v avstralskem okolju in povratek ter čas takoj po njem. Avtor se uvodoma ustavlja ob analizi razmer, iz katerih je izšel tržaški izseljenski tok proti Avstraliji in ki so jih označevali splošna ekonomska kriza, demografski, socialni in zaposlitveni problemi, vezani na prihod beguncev iz Istre, politična nestabilnost in, kot posledica vsega tega, psihoza brezperspektivnosti. V anketni raziskavi se nadalje osredotoča na družbeno-gospodarske vidike, od demografske in zaposlitvene strukture do stanovanjskega položaja, izobrazbe, stikov s starim krajem, vključevanja v avstralsko oziroma tržaško stvarnost ter uporabe denarnih prihrankov. Kljub taki zasnovi, pa pri raziskavi vendarle pogršamo, vsaj kar se tiče vzrokov za izselitev, nekoliko bolj artikuliran model, ki bi ob prevladujoših gospodarskih in socialnih upošteval tudi "druge", dodatne vzgibe. Mislimo na tiste, povezane s politično-upravnimi spremembami, ki so, kot smo že opozorili, zlasti pri Slovencih glede na njihovo izkušnjo pod fašizmom izhajali iz nelagodja ali celo nezaupanja do novih italijanskih oblasti in ki nikakor niso zanemarljivi. Ravno tako se študija, glede na njen strogo socioekonomski namen, ne dotika vprašanja narodne pripadnosti izseljencev, upošteva pa diskriminanto tržaški izseljenci - begunci iz Istre in izpostavlja razlike med njimi.

Enako metodoligo in pristop je avtor uporabil tudi pri drugi študiji, ki sloni na anketni raziskavi med priseljenci v mestih Sydney, Melbourne in Adelaide. Tudi v tem primeru, ki je imel kot cilj ugotavljanje stopnje integriranosti v avstralsko družbo, je upošteval le krajevni izvor izseljencev (Tržačani, Goričani, Istrani, Dalmatinci) in popolnoma zanemarljivo etnično dimenzijo. Dejstvo, da izseljence, za katere uporablja naziv "giuliani" (se pravi iz Julijske krajine), enači z Italijani, pomeni še dodatno nedoslednost, med drugim tudi zaradi tega, ker ni razvidno, da bi bil anketni vzorec izbran na podlagi narodne (beri italijanske) pripadnosti.

Kar smo nazadnje povedali, nam nudi primerno izhodišče za nekaj zaključnih misli o perspektivi bodočega raziskovalnega dela na področju migracijske problematike v našem zamejskem prostoru. Navezujoč se na probleme in posebnosti, ki izhajajo iz zgoraj omenjenega dela, kot tudi na druge ugotovitve, na katere smo opozorili v pričujočem poročilu, lahko najprej poudarimo pomen "manjšinskega izseljevanja" kot specifične problematike, ki terja poseben pristop. Pri tem je pomembna vloga, ki jo lahko imajo raziskovalci z zamejskega prostora, ne samo pri preučevanju, ampak tudi pri soočanju z "večinsko" stranjo o kompleksnih vprašanjih, ki

so lastna izseljenski problematiki na etnično mešanih območjih in ki spremljajo izseljence tudi v njihovih izkušnjah v priseljenem kraju. To pa predpostavlja, poleg intenzivnejšega dela na področju študija izseljenstva, ki ga, kot je bilo razvidno, čaka še veliko neobdelanih tem, predvsem prehod iz faze preučevanja za "lastno uporabo" (in to običajno le notranjo, kot se jasno kaže iz publicističnega okvira in jezika dosedanjih objav) k delu, katerega cilj je vključevanje v mednarodno preučevanje izseljenstva. Ob poudarjanju pomena, ki ga ima poznavanje izseljenskega vprašanja za razumevanje manjšinske zgodovine in sedanosti, pa je pomembno podčrtati potrebo po razširitvi zanimanja tudi na dva primera migracij, ki ne izhajata iz manjšine: istrski begunci in slovenska politična emigracija na zamejskem prostoru po drugi svetovni vojni. Oba sta tesno povezana z našo stvarnostjo in sta v slovenski skupnosti v Italiji pustila globoke sledove.

OPOMBE

- ¹ Izidor Predan, Gospodarski položaj v Beneški Sloveniji, *Jadranski koledar* 1961, str. 136-144; id., *L'economia delle Valli del Natisone*, Regione Autonoma, a. IV, n. 36, Udine, 29-7-1962.
- ² Albert Rejec, *Rezija - domače skrbi*, *Jadranski koledar* 1965, Trst 1964, str. 199-204; *Sto let Beneške Slovenije v združeni Italiji*, *Jadranski koledar* 1966, Trst 1965, str. 72-87; *Nasledki emigracije v Beneški Sloveniji v 60. letih tega stoletja*, *Jadranski koledar* 1968, Trst 1967, str. 87-106; *Domovina, kje si*, *Jadranski koledar* 1970, Trst 1969, str. 113-127; *Demografski premiki v širšem obmejnem pasu zahodne Slovenije in dežele Furlanije-Juljske krajine v polstoletju 1910-1961*, *Jadranski koledar* 1972, Trst 1971, str. 154-164.
- ³ Franc Mljač, *Prispevek k razpravi o izseljevanju - Kanalska dolina*, *Zbornik Draga 1968*, Trst 1969, str. 68-77; Rado Bednarik, *Problem izseljevanja na Primorskem in v Beneški Sloveniji*, *Zbornik Draga 1968*, Trst 1969, str. 78-84; Marij Lavrenčič, *Gospodarsko-socialni položaj Beneške Slovenije*, *Most*, *Revija za leposlovje in kulturo*, Trst 1966, str. 179-181.
- ⁴ Guglielmo Cerno, *Aspetti geografici del fenomeno migratorio in nove comuni della cosiddetta "Slavia friulana"*, *Tesi di Laurea*, a.a. 1967/68, rel. Alessandro Cucagna.

- ⁵ Živa Gruden, *Beneškoslovenski izseljenci*, Seminarska naloga, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1969.
- ⁶ Prim. Stojan Spetič, Beneški izseljenci - močan družbeni dejavnik, *Jadranski koledar 1973*, Trst 1972, str- 52-54; id., *Rimski mlini II.*, Iskra, letnik I., št. 38, Trst, 24. septembra 1993, str. 3-4.
- ⁷ *Atti del Simposio sui problemi socioeconomici e ambientali degli Sloveni in Italia*, II, (a cura dello Slovenski raziskovalni inštitut), EST, 1978: Ferruccio Clavora, Sottosviluppo ed emigrazione; Mario Garjup, Struttura socioeconomica e nazionale della popolazione di Ugovizza-Ukve e Valbruna-Ovčja vas (Valcanale); Salvatore Venosi, Problemi linguistici della Valcanale-Kanalska dolina e struttura della popolazione di Camporosso-Žabnice in Valcanale; Viljem Černo, Problemi socioeconomici del Comune di Lusevera-Bardo; Marino Vertovec, Quadro socioeconomico del Comune di Grimacco-Grmek nella Slavia veneta; Enzo Marcon, I problemi socioeconomici del Comune di Drenchia-Dreka.
- ⁸ Ferruccio Clavora - Dino Del Medico - Luciano Feletig, Razmišljanja o socioekonomskih razmerah v Beneški Sloveniji s posebnim ozirom na proces izseljevanja; Enzo Marcon, Analiza delovne sile v občinah Dreka, Grmek, Prapotno, Podbonesec, Sv. Lenart, Špeter, Sovodnje, Srednje, Tavorjana, Čedad s posebnim ozirom na pojav pendolarizma in na stanovanjske pogoje. Oboje v *Gruppi etnico linguistici della provincia di Udine*, Atti della Conferenza sui gruppi etnico linguistici della provincia di Udine, 5-6 maggio 1978, Provincia di Udine, Udine 1978.
- ⁹ Riccardo Ruttar, Analisi della situazione demografica. Prospettive, v *Atti del convegno Linee per la rinascita ed un diverso sviluppo della Slavia Veneta*, Passariano, 24 maggio 1980, (a cura dello Slovenski raziskovalni inštitut), EST, Trieste 1980, str. 11-37.
- ¹⁰ Riccardo Ruttar, Scelte politiche ed economiche per l'eliminazione di una minoranza: il caso delle Valli del Natisone, Storia contemporanea in Friuli, a. XVI, 1986, str. 89-104; Ferruccio Clavora - Riccardo Ruttar, *Sloveni ed emigrazione. Il caso delle Valli del Natisone*, Cividale del Friuli 1985; F. Clavora, - R. Ruttar, *La comunità senza nome. La Slavia alle soglie del 2000*, Zveza slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine, 1990.

- ¹¹ Slovenski raziskovalni inštitut 1974-1984, Trst 1984, str. 24-26.
- ¹² Ruggero Facco, *L'emigrazione nell'alta Val Cornappo (1951-1979)*, Università degli Studi di Urbino, Facoltà di Lettere e Filosofia, a.a. 1978-79., rel. Peter Kammerer; Roberto Trinco, *Il processo di integrazione degli emigranti. La seconda generazione*, Tesi di Laurea in Sociologia delle relazioni etniche, Università degli Studi di Trieste, Facoltà di Scienze Politiche, a.a. 1981/82, rel. M. Cherini; Sandra Gus, *L'emigrazione dalla Slavia Friulana in Canada*, Tesi di Laurea, Università di Udine, Facoltà di Lingue e Letterature straniere, a.a. 1992/93, rel. Guido Barbina; Daniela Stocca, *L'emigrazione delle valli del Natisone verso il Canada. L'esempio della provincia dell'Ontario*, Tesi di Laurea in Geografia economica, Università degli Studi di Trieste, Facoltà di Economia e Commercio, a.a. 1992/93, rel. Pio Nodari; Gabriele Blasuttig, *Il migrare e l'identità*, Tesi di Laurea, Università degli Studi di Trieste, Facoltà di Scienze politiche, a.a. 1989/90, rel. Darko Bratina.
- ¹³ *Fotoalbum izseljencev iz Benečije - Fotoalbum degli emigranti della Benecia*, Fotografski krožek Rečan, Trst 1986; Riccardo Ruttar, Benečani po svetu. Družina Ruttar v Rusiji, Dom, Drenchia (Udine), od 15.4. do 15.6.1981 in od 15.11. do 15.4.1982; *Mladinski raziskovalni tabor Rezija '89*, NŠK-SLORI, Trst 1990, Poročilo zgodovinske skupine; *Mladinski raziskovalni tabor Bardo '92*, v pripravi.
- ¹⁴ Aleksej Kalc-Majda Kodrič, *Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske emigracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne*, *Zgodovinski časopis*, XVII(1992), št. 2, Ljubljana 1992, str. 197-209; Aleksej Kalc-Majda Kodrič, *L'emigrazione di mestiere dalla Slavia Veneta fino alla prima guerra mondiale*, *Akti simpozija Emigrazione e territorio: tra bisogno e ideale*, Varese, 18-20.5.1994, v tisku; Aleksej Kalc, *Etnična problematika kot stičišče med disciplinami na poti v interdisciplinarno raziskovanje: primer izseljevanja iz doline Rezije*, *Razprave in gradivo*, 23, Ljubljana 1990, str. 132-135.
- ¹⁵ *Emigrant: Periodico bimestrale dell'Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia - Časnik Zveze slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine*, Čedad, 1(1981)-; *Dom: kulturno-verski list*, Čedad, 1(1983)-; *Novi Matajur: tednik Slovencev Videmske pokrajine*, Čedad, 1(1974)-.

- ¹⁶ Aleš Breclj, Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne, *Dve domovini-Two Homelands*, 2-3, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana 1992, str. 167-179; Aleksej Kalc, *L'attivit a politica di Ivan Marija  ok 1910-1945*, Tesi di Laurea, Universita degli Studi di Trieste, Facolta di Lettere e Filosofia, a.a. 1983/84, rel. Giuseppe Pirjevec; Aleksej Kalc, Ivan Marija  ok, jadranski koledar 1994, Trst 1993, str. 87-94.
- ¹⁷ Lado Bozi , Po primorskih emigrantskih kolovozih, *Primorski dnevnik*, Trst, od 6.7. do 12.8.1976; Bruno Hartman, Primorci in slovenska kultura v Mariboru med vojnama, *Jadranski koledar 1977*, Trst 1976, str. 142-150; Andrej Vovko, 50-letnica ustanovitve "Orjema", *Jadranski koledar 1978*, Trst 1977, str. 206-211; Dorica Makuc, Prišleki kak kastiga bozi bi , *Jadranski koledar 1986*, Trst 1985, str. 49-62; Slavko Savo, Slovenski izseljenci v Argentini, *Jadranski koledar 1954*, Trst 1953, str. 127-130; Dorica Makuc, Trzaški in goroški Slovenci v Argentini med obema vojnama, *Jadranski koledar 1984*, Trst 1983, str. 147-153; Dorica Makuc, Izseljevanje Slovencev v Južno Ameriko, *Jadranski koledar 1985*, Trst 1984, str. 112-122; Dorica Makuc, Iz Nanuta v Nanutovi a. Primorski kolonisti na levem bregu Vardarja, *Jadranski koledar 1987*, Trst 1986, str. 189-195; Dorica Makuc, Primorci v severni slovenski metropoli. Kako so Primorci pomagali ustvarjati slovensko podobo Maribora, *Jadranski koledar 1988*, Trst 1987, str. 167-173; Dorica Makuc, *Aleksandrinke*, Goriška Mohorejva družba, 1993.
- ¹⁸ Kot najtemeljitej i deli naj tu navedemo le študiji Andreja Vovka Organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do leta 1933, *Zgodovinski  asopis*, XXXII, 1978, 4, str. 449-473, in Delovanje "Zveze jugoslovanski emigrantov iz Julijske krajine" v letih 1933-40, *Zgodovinski  asopis*, XXXIII, 1979, 1, str. 67-102.
- ¹⁹ Bogo Samsa, Trzaško gospodarstvo v novem političnem položaju, *Jadranski koledar 1956*, Trst 1955, str. 56-61.
- ²⁰ Bogo Samsa, Izseljevanje iz trzaške pokrajine, *Zbornik Draga 1968*, Trst 1969, str. 86-91.
- ²¹ Pavel Stranj, *Poskus ocenitve števila trzaških Slovencev, ki so se izselili v Avstralijo*, Slovenski raziskovalni inštitut, 1982, neobjavljeno. V skr eni obliki: Ladijska sirena je piskala nam vsem. Koliko Slovencev se je

- izselilo v Avstralijo skupaj z ostalimi Tržačani med leti 1955 in 1960?, Primorski dnevnik, Trst, 21.4.1991, str. 8.
- ²² Aleksej Kalc, Ko so Primorci odhajali na tuje. Odšli pa so večinoma mladi ..., Primorski dnevnik, Trst, 21.4.1991, str. 8-9.
- ²³ Aleksej Kalc-Milan Pahor, *Relazione sulla ricerca sperimentale del progetto di studio "Gli sloveni di Trieste e l'esperienza australiana"*, Zveza slovenskih izseljencev iz Furlanije-Julijske krajine - Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, Trieste, febbraio 1993, tipkopolis, neobjavljeno.
- ²⁴ Francesco Musoni, *L'emigrazione considerata nelle sue cause piu generali, specialmente in quanto determinata da fattori geografici*, Del Bianco, Udine 1904; Olinto Marinelli, *Dell'emigrazione temporanea sotto l'aspetto geografico, con speciale riguardo ai paesi montuosi*, Udine 1904.
- ²⁵ O izseljevanju s sovenskega dela Furlanije: F. Musoni, Sull'emigrazione specialmente temporanea dal Veneto e piu particolarmente dal Friuli, v: *Atti del IV Congresso Geografico Italiano*, Milano 1902; La Slavia Italiana. Gli abitanti: il loro numero e la loro distribuzione, v Olinto Marinelli, *Guida delle Prealpi Giulie*, Societa Alpina Friulana, Udine 1912, str. 106-139 (tudi v ponatisu Slovenskega raziskovalnega inštituta iz leta 1978). Naj omenimo ob tej priložnosti še nekaj Musonijevih del o Slovencih: *Usi e costumi degli sloveni veneti*, Palermo 1893; *La vita degli Sloveni*, Palermo-Torino 1893; *Sulle condizioni economiche, sociali e politiche degli Slavi in Italia*, v *Atti del II Congresso geografico Italiano*, Roma 1895; *Tedeschi e Slavi in Friuli secondo l'ultimo censimento*, Bollettino della Societa geografica Italiana, Roma 1903, Fasc. III; *Gli Sloveni (Jugoslavi occidentali)*, Istituto Geografico De Agostini, Milano 1919.
- ²⁶ F. Musoni, *Sull'emigrazione, specialmente temporanea*, cit., str. 366; id., *La Slavia Italiana*, cit., str. 135.
- ²⁷ Eugenio Blanchini, *La proprieta agraria nel friuli Italiano ed i suoi bisogni economici e sociali*, Tipografia del Patronato, Udine 1898 (poglavje o Beneški Sloveniji tudi v separatu: E. Blanchini, *La Slavia*, Tipografia del Patronato, Udine 1901); Giovanni Cosattini, *L'emigrazione temporanea del Friuli*, Roma 1903 (ponatis: Direzione Regionale del

- Lavoro, Assistenza Sociale ed Emigrazione della Regione Autonoma friuli-Venezia Giulia, Trieste-Udine 1983); Guido Picotti, *L'emigrazione nel circondario di Udine*, La Patria del Friuli, Udine, 26 ottobre 1909, str. 1 in id., *L'intensità del fenomeno migratorio del Circondario di Udine*, La Patria del Friuli, Udine, 28 ottobre 1909, str. 1.
- ²⁸ Francesco Rota, *Estensione e reddito censuario del Dipartimento di Passariano*, Pecile, Udine 1807, zlasti str. 35-39.
- ²⁹ Antonio Lazzarini, *Campagne venete ed emigrazione di massa (1866-1900)*, Vicenza 1981; Bianca Maria Pagani, *L'emigrazione friulana dalla meta del secolo XIX al 1940*, Udine 1968; Giovanna Meneghel-Franca Battigelli, *Contributi geografici allo studio dei fenomeni migratori in Italia. Analisi di due comuni campione delle Prealpi Giulie: Lusevera e Savogna*, Facolta di Lingue e Letterature Straniere dell'Universita di Trieste - Sede di Udine, Pacini ed., Pisa 1977.
- ³⁰ Francesco Micelli, *Emigrazione friulana (1815-1915). Liberali e geografi, socialisti e cattolici a confronto*, Qualestoria, N. S., a. X, n. 3, Trieste 1982, str. 5-38.
- ³¹ Glej opombo 29.
- ³² Alessandro Vigevani, *Friulani fuori di casa in Croazia e in Slavonia*, Udine 1950; Lodovico Zanini, *Friuli migrante*, Udine 1964; Onorato Lorenzon-Pietro Mattioni, *L'emigrazione in Friuli*, Udine 1962.
- ³³ Giovanna Meneghel-Franca Battigelli, *Contributi geografici allo studio dei fenomeni migratori in Italia. Analisi di due comuni campione delle Prealpi Giulie: Lusevera e Savogna*, cit.
- ³⁴ Gaetano Perusini, *Rezijanski izseljenci v šestnajstem stoletju*, Slovenski etnograf, letnik I., Ljubljana 1948, str. 57-65; Chino Ermacora, *Artigiani senza insegna, Ce fastu?*, a. XXVII-XXVIII, 1951-52, 1952, str. 172-180.
- ³⁵ Luciana Morassi, *Aspetti dell'emigrazione temporanea in Val di Resia*, Qualestoria, N. S., a. X, n. 3, 1982, str. 39-50.
- ³⁶ Luciana Morassi-Giovanni Panjek, *Strategie familiari in Val di Resia (Sec. XIX)*, *Economia e storia*, 4, 1984, vol. 4, str. 439-456.
- ³⁷ Aldo Gallas, *Medea e l'emigrazione. Cenni storici, l'attualita*, Medea 1988; Silvano Benvenuti, *Da "peccatori" a "depravati". Note*

sull'emigrazione dalla provincia di Gorizia (1878-1891), *Qualestoria*, N. S., a. X, n. 3, str. 57-107.

- ³⁸ Giorgio Valussi, *Le migrazioni transoceaniche attraverso il porto di Trieste nel periodo 1903-1914*, Quaderni (a cura del Centro Studi Economico-politici E. Vanoni di Trieste), 2, 1971, str. 34-38; Tullia Catalan, *L'emigrazione ebraica in Palestina attraverso il porto di Trieste (1908-1938)*, *Qualestoria*, N. S., a. XIX, n. 2-3, 1991, str. 57-107.
- ³⁹ Marina Cattaruzza, *L'emigrazione della forza lavoro verso Trieste dalla meta del XIX secolo alla prima guerra mondiale*, *Movimento operaio e socialista*, I, N. S., 1978, 1/1; id., *La formazione del proletariato urbano. Immigrati, operai di mestiere, donne a Trieste dalla meta del secolo XIX alla prima guerra mondiale*, Torino 1979.
- ⁴⁰ Med italijanskimi specialisti za izseljenstvo je problem delno in posredno poznan po zaslugi Jožeta Velikonje in njegovega članka *Las comunidades eslovenos en el Gran Buenos Aires*, *Estudios Migratorios Latinoamericanos*, a. 1, n. 1, Buenos Aires 1985, str. 48-61.
- ⁴¹ Carlo Schiffrer, *Sguardo storico sui rapporti fra italiani e slavi nella Venezia Giulia*, Trieste 1946; Ernesto Sestan, *Venezia Giulia. Lineamenti di una storia etnica e culturale*, Roma 1947; Pietro Battara, *Etnografia della Venezia Giulia, v Il confine orientale*, Società Geografica Italiana, Roma 1945, str. 75-95.
- ⁴² Claudio Venza, *Il movimento migratorio a Trieste nel primo dopoguerra (1919-1922)*, Estratto da *Miscellanea II*, Udine 1973.
- ⁴³ Giorgio Valussi, *L'emigrazione dopo la seconda guerra mondiale*, v *Enciclopedia monografica del Friuli-Venezia Giulia*, II/2, Udine 1974, str. 886-928; Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, *Emigrazione temporanea e occupazione del Friuli-Venezia Giulia*, a cura del Centro di Studi e Piani Economici di Roma, Udine 1972; E. Saraceno-R. Grandinetti (a cura di), *Migrazioni e mercato del lavoro. Il caso del Friuli-Venezia Giulia*, Udine 1980; E. Saraceno, *Emigrazione e rientri. Il Friuli-Venezia Giulia*, Udine 1980.
- ⁴⁴ Pio Nodari, *I rientri degli emigrati dall'Australia nel periodo 1972-77 con particolare riguardo al Comune di Trieste*, Quaderni dell'Istituto di Geografia della Facoltà di Economia e Commercio dell'Università di

Trieste, 4, Trieste 1986; id., *La comunità giuliana di alcune città australiane: Sydney, Adelaide, Melbourne*, Quaderni dell'Istituto di Geografia della Facoltà di Economia e Commercio dell'Università di Trieste, 16, Trieste 1991.

ABSTRACT

GUIDELINES FOR THE STUDY OF THE EMIGRATION OF SLOVENES LIVING IN ITALY AND EMIGRATION OF THE SLOVENES FROM THESE REGIONS IN THE WORKS OF ITALIAN AUTHORS

Aleksej Kalc

The study analyses the approaches and guidelines for the treatment of migration in the ethnically mixed regions where Italian and Slovene nationalities are located along the north east border of Italy with special emphasis on the migration processes of the Slovenes. In the light of efforts invested in the studies by the Slovene minority in this area, the author would like to draw attention to the limited capacities available to carrying out such studies, and the tendency to give priority to issues which were acute in the contemporary situation and served the purpose of preserving the national and cultural identity, as well as contribute to the comprehensive development of the community in the given social and economic circumstances within the state. Consequently, the topic of migration attracted closer attention from the researchers mainly in the areas where this subject became acute in the first decades following the Second World War. The area in question was Beneška Slovenska (Venetian Slovenia), occupying the eastern parts of the sub-Alpine area around Udine, which lost more than half of its predominantly Slovene population in that period after the Second World War. These emigrants set out for foreign countries or other regional or industrial centres in Italy mainly owing to a gloomy economic situation, which jeopardised the very survival of this minority group on their indigenous territory.

From the beginning of the seventies, the situation stimulated the intellectuals and Slovene organisations from Beneška Slovenija along with the newly formed research institutes, to launch the research of migration processes in this region. This produced a series of studies of demographic,

spatial, social and economic aspects, as well as, the political dimension of the exodus which in fact belongs to a wider topic concerned with the position of the Italian state towards the issue of the Slovene national minority in Italy. The interest later expanded to also cover the history of the emigration from this area, which existed in the form of seasonal migrations at least since the beginning of the previous century. Another question that was therefore encompassed was that of identity, inclusion, and the life in general of the population from Beneška Slovenija affected by diaspora. This population in diaspora still maintains close contact with the home district and contributes, partly through their return, to its revitalisation.

In the course of history there were quite significant instances of mass migration of Slovene national communities in the areas of Gorizia and Trieste as well. In contrast to emigration from Beneška Slovenija, these instances of emigration were not studied systematically and the approach to the issue was thematically limited. The most important were the migrations between the First and Second World War when some tens of thousands of Slovenes and Croats emigrated from these regions to Yugoslavia and South America, while many of them were relocated by the Fascist government and sent to inner Italian regions. The reasons for emigrating were partly economic and social, but above all it was the Fascist suppression of the minorities that drove people to flee the area. The historiography of ethnic minorities, as well as general historiography in Slovenia, mainly treated this instance of emigration from the political point of view and in relation to the question of the state border between Italy and Yugoslavia. Or it was dealt with within the context of the Italian suppression of the Slovene minority in the province of Giulia during the Fascist rule and with regard to the organisational patterns of political emigrants and their anti-Fascist activities. The issues that remained neglected were social, economic and other aspects that affected emigrants, both in their indigenous environment and in the areas of their destination.

Even less attention was devoted to another instance of emigration, namely emigration to Australia from the area of Trieste after the abolition of the Free Trieste Territory and the division of territory between Italy and Yugoslavia. In addition to the grave economic crisis and the alarm caused by gloomy perspective, this instance of emigration was also initiated by the uneasiness created when the region ceded to Italy. However, the migration was treated only marginally as a part of a wider demographic study of national minorities and the general economic situation in that period. Only recently have the studies of ethnic minorities got rid of ethnocentricity and the approach to

particular instances of emigration from the point of view of a demographic deficiency and other negative consequences to which a national minority in question is exposed to due to the emigration process. As a consequence, more comprehensive studies of the emigration of Slovenes from the Trieste area to Australia were formulated and they revealed significant correlations between the emigrants' perception of their former status of minority and their experiences in the regions to which they moved. In the light of these conclusions, the author would like to emphasise the need for the definition of the emigration of national minorities to be a separate part of emigration studies which necessitates special approaches and models of interpretation.

As regards to the handling of the emigration of the Slovenes by the Italian authors, the author points out that Italian authors also focused almost exclusively on the area of Beneška Slovenija. In contrast to the regions of Gorizia and Trieste, Beneška Slovenija belonged to Italy from 1866; until the end of the 18th century it was a part of the Venetian Republic and only in the following intermediate period did it belong to Austria. In the decades leading up to the Second World War the Italian authors stressed the low share of emigrants from this area in seasonal migrations in comparison to the number of migrants from the region of Friuli. They ascribed this to the character of the Slovenes who are too attached to their poor piece of land and have not enough courage to separate from their family and venture out into the world. After the Second World War Italian researches approached this topic from the social and geographical points of view, and contributed important historical and ethnologic studies about the occupational peculiarities of seasonal migrations from Beneška Slovenija.

The emigration of the Slovenes from the province of Giulia in the time of Fascist rule did not receive the attention of Italian experts on emigration. The issue, however, was the subject of political historians but only in terms of the quantification of the process within the context of national issues and the question of state borders in this area. The low interest of Italian researchers is also evident as regards to emigration to Australia from the Trieste region after the Second World War which included the indigenous Italian, as well as Slovene, population and also extended to refugees who arrived there from Istria. Up to now, no study has confronted this problem from the complex ethnic perspective. The studies in the history of Trieste by Italian authors comprise significant contributions about the immigrant labour force (also to a large extent Slovene) since the middle of the 19th century up to the First World War. These immigrants not only influenced social and economic

circumstances but also significantly predisposed the political and national history of this border area.

IN RAZMIŠLJANJA

REPORTS

AND REFLECTIONS

POROČILA

IN RAZMIŠLJANJA

20. listopada 1994 je poteklo natanko 40 let od ustanovitve Slovenske kulturne akcije (SKA). Slovenski je sklical g. Ladislav Lenček, vodil pa ga je prof. Alojzij Gorčič, ki je postal osnovni voditelj nove kulturne organizacije, ki je odločila "z namenom, da pospešuje in posreduje kulturne izmenjave, stiki slovenski. Pri tem ji je vodilo največja težava, ki je dosegljiva. SKA ni društvo in nima namena odpreti javnosti v kulturo ustanovljena država ali socialistična organizacija, delokrpa ali celotno društvo. Slovensko kolo z vsem obsejnimi zbiralnimi sredstvi in je nastal v mlinskih kulturnih pogojih podpirati. Povod njegovega nastanka je bilo odločilo spoznanje, da kulturne nile naših izmenjav se niso dovolj razvijale in da je pravna izboljšava, da čim višje kulturne ravni dosežemo." Na prvem sestanku so izvolili tudi ajeno vodstvo: predsednik - Tomaž Mavrič, dva podpredsednika - dr. Tina Debeljak in Alojzij Gorčič, tajnik - Marijan Marolt in blagajnik - Ladislav Lenček. V okviru SKA so ustanovili še pet odborov: vodstvo filozofskega odbora prižvame dr. Ignacij Lenček, leposlovnega Borisa Simčič, glasbenega dr. Julij Savelli, likovnega literarnega Franc Ančič in gledališkega Marijan Willengert.

Da bolj razumivo je pojasnilo tajnika Marijana Marolta v prvi številki Glasila Slovenske kulturne akcije, ki je izšel aprila 1954. leta v Budimpešti. V njem sta bila naslova "Zakaj nam kulturna izmenjava" (vital) "Ko smo se zadržali danovno, smo bili prido letnega razdeljenja. Kulturni delci so se zadržali revolucionarji, so se izprizemili v unčevine kulturnih akcij. Oni, ki poveča k molka ni - stali. So bili vendar odtrani pri svojem delu, kaj je bila domovina razdeljena ali ...".

REPORTS

AND REFLECTIONS

Tako je bog v zveščeni prvi številki Glasila Slovenske kulturne akcije, ki je izšel aprila 1954. leta v Budimpešti. V njem sta bila naslova "Zakaj nam kulturna izmenjava" (vital) "Ko smo se zadržali danovno, smo bili prido letnega razdeljenja. Kulturni delci so se zadržali revolucionarji, so se izprizemili v unčevine kulturnih akcij. Oni, ki poveča k molka ni - stali. So bili vendar odtrani pri svojem delu, kaj je bila domovina razdeljena ali ...".

ŠTIRIDESETLETNICA DELOVANJA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Rozina Švent

20. februarja 1994 je poteklo natanko 40 let od ustanovnega sestanka Slovenske kulturne akcije (SKA). Sestanek je sklical g. Ladislav Lenček, vodil pa ga je prof. Alojzij Geržinič, ki je podal osnovne usmeritve nove kulturne organizacije, ki je osnovana "z namenom, da pospešuje in posreduje kulturne stvaritve, zlasti slovenske. Pri tem ji je vodilo najvišja kakovost, ki je dosegljiva. SKA ni društvo in nima namena odvzeti kateremu koli obstoječemu društvu ali siceršnji organizaciji delokroga ali celo članstva. Nasprotno hoče z vsemi obstoječimi združenji sodelovati in jih zlasti v njihovih kulturnih prizadevanjih podpirati. Povod njenemu osnovanju je dalo edinole spoznanje, da kulturne sile naših izseljencev še niso dovolj izčrpane in da je pravica izseljencev do čim višje kulturne ravni utemeljena."¹ Na prvem sestanku so izvolili tudi njeno vodstvo: predsednik - Ruda Jurčec, dva podpredsednika - dr. Tine Debeljak in Alojzij Geržinič, tajnik - Marijan Marolt in blagajnik - Ladislav Lenček. V okviru SKA so ustanovili še pet odsekov: vodstvo filozofskega odseka prevzame dr. Ignacij Lenček, leposlovnega Zorko Simčič, glasbenega dr. Julij Savelli, likovnega kipar Franc Ahčin in gledališkega Marijan Willempart.

Še bolj zanimivo je pojasnilo tajnika Marijana Marolta v prvi številki Glasa Slovenske kulturne akcije, ki je izšel aprila 1954. leta v Buenos Airesu in ima naslov "Zakaj nova kulturna ustanova" (citat) "Ko smo zapuščali domovino, smo bili priče žalostnega razdejanja. Kulturni molk, ki so ga zaukazali revolucionarji, se je izpremenil v uničevanje kulturnih dobrin. Oni, ki povelju k molku niso sledili, so bili vendar ovirani pri svojem delu, saj je bila domovina razdeljena na koščke, ki so bili vsak zase hermetično zaprti in še tam je bil kulturni delavec vedno pod nadzorstvom okupatorja in partizanskega vohuna. Tako je beg v svobodni svet pomenil ustvarjalcu končno priložnost do svobodnega izživljanja svojih darov. V svetu se nismo vrgli najprej - kot nekateri prejšnji izseljenci - na ustanavljanje pogrebnih bratovščin, ampak na osnovanje tiska in kulturnih društev; celo tista združenja, ki jim je bil namen politično delo ali socialno skrbstvo, so kulturnemu ustvarjanju posvetila znaten del svojega prizadevanja."

Že za prvo leto delovanja je SKA pripravila obsežen program dela: 20 kulturnih večerov, 2 samostojni prozni deli (Stanko Kociper: Mertik; Ivan Pregelj: Moj svet in moj čas), začetek izdajanja splošno kulturne revije Meddobje, mesečnik Glas Slovenske kulturne akcije in izdajanje znanstveno kulturnega zbornika Vrednote.

Prvi kulturni večer je bil 11. aprila 1954. Sestavljen je bil iz dveh delov. Najprej so si obiskovalci lahko ogledali razstavo slovenske krajine, kjer so bila prikazana dela sledečih umetnikov: Riharda Jakopiča, Matije Jame, Saše Šantla, Božidarja Jakca, Rajka Slapernika, Franceta Pavlovca, Franceta Miheliča, Lojzeta Perka in Bare Remec (skupno 20 del - od tega 18 oljnih platen, 1 grafika in 1 pastel). Drugi del večera je imel naslov *"Misel, melodija in kretnja"*, sestavljen je bil iz govora predsednika Jurčeca, sledila je dramska kantata Al. Geržiniča *"Balada o materi"* na besedilo dr. T. Debeljaka iz Velike črne maše za pobite Slovence, pianistka Ančica Kralj je zaigrala *"Slovanski capriccio"* avtorja Gojmirja Kreka in Benjamina Ipavca *"Fantazija po napevih Jenkove pesmi Naprej"*, M. Marolt je imel predavanje z naslovom *"Iz trdnih temeljev - kvišku!"*. Ob koncu je bilo uprizorjeno drugo dejanje iz Gheonovega misterija *"Igralec in milost"* v prevodu Nikolaja Jeločnika. Skupno se je prvega kulturnega večera udeležilo 250 ljudi. Udeležencem večera je literarni odsek SKA razdelil tudi anketne pole, na katerih je bilo zastavljenih 11 vprašanj o željah in pričakovanih bralcev. Svoje odgovore je poslalo 49 anketirancev - njihovi odgovori so vodstvu služili za nove smernice delovanja SKA. Analiza *"Ankete 1954"* je bila objavljena v Meddobju št. 1-3 v letu 1955. V njej je Zorko Simčič prevzel del ocene, ki jo je napisal Vinko Beličič in je bila namenjena izdaji 2. knjige Vrednot: *"Kljub vsemu prilepljanju na internacionalno gibanje naša literatura ne more v zares svetsko širino. Skoraj bi mogli govoriti o nekem novem, to pot progresivnem domačijstvu, dostikrat prav vulgarno surovem... Če je kdaj prej literarna kultura dušila umetniško spontanost, današnje miselne revščine v delih, ki jih uradna kritika oznanja za standardna dela nove dobre slovenske proze, ne moremo razložiti drugače ko z nizko kulturo njih tvorcev. Dokler slovenski romanopisec ne bo znal združiti velike tehnične izobrazbe, globoke in obsežne kulture in res plemenite človečnosti, bomo Slovenci zaman čakali na svoj veliki tekst."*

27. januarja 1955 je SKA razpisala natečaj za Božično leposlovno nagrado za leto 1955 v skupnem znesku 10.000 argentinskih pesov (darilo neimenovanega mecena za poživitev slovenskega knjižnega ustvarjalnega

dela). Žirijo so sestavljali: Vinko Brumen, Tine Debeljak, Alojzij Geržinič, Ruda Jurčec, Milan Komar in Zorko Simčič. Na natečaj je prišlo 11 del (pet pesniških zbirk, ena drama in pet proznih del). Prvo nagrado je žirija podelila delu Ljubljanski triptih, avtorja Rude Jurčeca; drugo nagrado je dobilo delo Človek na obeh straneh stene, avtorja Zorka Simčiča; in tretja nagrada Osnovno govorjenje in petje, avtorja Franceta Papeža. Vsa tri nagrajena dela so leta 1957 izšla pri SKA v knjižni obliki in še danes predstavljajo sam vrh zdomske književnosti.

V naslednjem desetletju delovanja SKA so bile osrednje osebnosti avtorji: Ruda Jurčec, Tine Debeljak, Zorko Simčič, Alojzij Geržinič, Rafko Vodeb, Vinko Brumen, Nikolaj Jeločnik, Ladislav Lenček in France Papež. Ves čas sta bolj ali manj redno izhajali reviji Meddobje in Glas SKA, ki sta prinašali poročila o kulturnih dosežkih v domovini, zamejstvu in zdomstvu. Ob tem so izhajale tudi redne in izredne izdaje knjig, ki predstavljajo dosežke na področju zdomske književnosti, znanosti, likovne, glasbene in gledališke dejavnosti.

Kriza v delovanju SKA se je najbolj poglobila leta 1968, ko je njen predsednik Ruda Jurčec predlagal imenovanje posebne komisije, ki naj bi pripravila nova pravila za delovanje SKA, ker stara pravila niso več odgovarjala zahtevam uspešne organizacije (majhen krog članov SKA je delovanje organizacije vedno bolj usmerjal na ozko področje obravnavanja slovenske preteklosti in sodobne kulturne in politične dejavnosti - zavzemal se je za bojevito protikomunistično delovanje). Komisija, ki so jo sestavljali Božidar Fink, Stanko Kociper, Alojzij Kukovica, Ladislav Lenček in Marko Kremžar, je morala v šestih mesecih pripraviti predlog novih pravil. Tako je prišlo 22. marca 1969 do nadaljevanja seje prekinjenega občnega zbora (iz maja 1968). Navzočih je bilo 17 ustvarjalnih članov, ki so imeli še pooblastila 23 odsotnih članov. Ker se člani komisije niso mogli zediniti, so se morali udeleženci odločiti o dveh predlogih pravil. Sporen je bil predvsem 1. člen novih pravil:

Prva skupina (Božidar Fink in Stanko Kociper) je predlagala sledeči tekst: *"SKA je organizacija slovenskih protikomunističnih kulturnih delavcev in podpornikov v zdomstvu, ki hočejo z ustvarjalnim in posredovalnim delom prispevati k obrambi in bogatenju duhovnih vrednot človeka in narodne skupnosti ter se vključuje v boj za svobodo slovenskega naroda."*

Druga skupina (Alojzij Kukovica in Ladislav Lenček) je predlagala: "SKA je organizacija slovenskih zamejskih in zdomskih kulturnih delavcev, ki žele z ustvarjalnim in posredovalnim delom pomagati pri ustvarjanju in širjenju kulturnih vrednot, posebno slovenskih." Ta skupina je predlagala še dodatni 3. člen: "Idejni temelj organizacije je naravni etični zakon, potrjen in izpopolnjen po krščanskem svetovnem nazoru." S tem dodatnim členom so hoteli poudariti načelen odklon od vseh idejnih tokov, ki niso v skladu s krščanstvom (komunizem, kapitalizem, rasizem in drugi izmi). Takšna pozitivna formulacija idejne usmerjenosti SKA je z enim členom zajela vse idejne sovražnike krščanstva, čeprav izrecno ni imenovala nobenega, medtem ko negativna formulacija "proti" tega ni zmogla.

Ob končnem glasovanju je bil z večino glasov sprejet drugi predlog (23 za in 17 proti), zato je poražena skupina (Ruda Jurčec, Alojzij in Marija Geržinič, Božidar in Neda Fink ter Filip Žakelj) zapustila občni zbor. Na občnem zboru so izvolili tudi novo vodstvo: predsednik - Tine Debeljak, podpredsednik - Marijan Eiletz, tajnik - Alojzij Kukovica, blagajnik - Ladislav Lenček. Novi vodje odsekov: Vinko Brumen (filozofski), Nikolaj Jeločnik (gledališki), Marijan Marolt (likovni), Mirko Gogala (teološki), preostale vodje odsekov pa so imenovali kasneje.

V štiridesetletnem delovanju je SKA opravila izredno pomembno kulturno poslanstvo. Skrbela je za ohranjanje slovenske misli in jezika v tujini in s tem preprečevala nevarnost, ki je grozila zdomcem, da se izgube in izničijo v tujem svetu.

Na založniški polici Slovenske kulturne akcije se je nabralo preko 150 samostojnih enot (sem so všteti tudi zvezki revije Meddobje in 4 knjige Vrednot) in preko 500 številčk Glasa SKA.

OPOMBA

¹ Ustanovitev Slovenske kulturne akcije. Meddobje 1/1954, št. 1/2, str. 77.

**POROČILO O SIMPOZIJU "EMIGRAZIONE E
TERRITORIO: TRA BISOGNO E IDEALE"
(IZSELJEVANJE IN TERITORIJ: MED POTREBO IN
IDEALOM)**

Aleksej Kalc

V dneh od 18. do 20. maja 1994 je v Vareseju (Lombardija) potekal v organizaciji tamkajšnjega Državnega arhiva in dokumentacijskega centra CEDOC (Centro di documentazione e ricerca della provincia di Varese) ter pod pokroviteljstvom Arhivističnega nadzorništva za Lombardijo simpozij na temo Izseljevanje in teritorij: med potrebo in idealom. Asociacija Varesotta (ime za pokrajino Varese) s pojmom izseljevanja se dandanes zdi malodane anahronistično, saj sodi to območje ob italijansko-švicarski meji med najrazvitejše in najbogatejše predele severne Italije. V prejšnjem stoletju in deloma do druge svetovne vojne pa temu ni bilo tako in negotove gospodarske razmere so tudi tu silile prebivalstvo k iskanju zaslužka izven domačega okolja.

Opozoriti je treba, vsekakor, da v primeru Varesotta ni šlo za izseljevanje preproste delovne sile. Kot je bilo značilno za hribovita področja severne Italije, so tudi tu emigracijske tokove tvorili kvalificirani poklici, predvsem zidarji in kamnoseki (med temi mnogo ornamentikov, specializiranih v izvajanju umetniškega stavbarstva), ki so se zaradi krize lokalnih kamnolomov in kamnoseške obrti, kot posledice uvajanja cenejših gradbenih materialov, začeli vključevati v širše delovno tržišče. Nastale so tako izseljenske verige, ki so sprva sezonsko in nato za trajen čas držale v razne evropske države, predvsem pa v severnoameriško zvezno državo Vermont. Tu se je v kamnoseškem kraju Barre razvila številna kolonija kamnosekov iz okolice Vareseja in ostala med drugim dolgo znana kot zaprt etnično-kulturni otok in anarhistična trdnjava.

Simpozij je sodil v okvir večletnega raziskovalnega projekta o izseljevanju iz Varesotta, imel pa je vsedrjavni značaj, z namenom, da zadosti vse glasnejši želji med italijanskimi preučevalci izseljenstva po soočanju na temo "poklicnega izseljevanja". Med uvodnimi referenti, ki so načrtali tematski okvir študijskega srečanja, se je R. Ghiringhelli (Univ. v Salernu in Milanu) zaustavil ob pojmu izseljevanja in nakazal številna izhodišča za pristopanje k tej problematiki, od demografskih in družbeno-gospodarskih do prostorskih,

politično-ideoloških in psiholoških. Koordinator nacionalnega projekta o italijanskem čezoceanskem izseljevanju M. C. Giuliani Balestrino (Univ. v Genovi) je podala pregled skozi pet zgodovinskih faz italijanskega izseljevanja na ameriški kontinent, od pokolumbijske dobe do danes.

Sledil je E. Franzina (Univ. v Veroni), ki je govoril o preživetosti ustaljenih pristopov (npr. "push-pull" modela) in potrebi po kompleksnejši reinterpreteraciji vzročnosti izseljenskega pojava, upoštevajoč v večji meri subjektivne načrte in strategije izseljencev. Nato je ravnatelj Arhivističnega nadzorništva za Lombardijo (Soprintendenza Archivistica per la Lombardia, dalje SAL) A. Bazzi spregovorila o arhivskem gradivu za zgodovino izseljenstva na območju pokrajine Varese.

V naslednjih dveh dneh se je zvrstilo 42 referatov, ki so se dotaknili številnih vsebinskih in metodoloških aspektov izseljenske problematike ter virov za njeno preučevanje. Obsežen sklop je bil posvečen pregledom regionalnih in lokalnih izseljenskih situacij s posebnim poudarkom na povezavah z razmerami na teritoriju in glede na poklicno strukturo izseljenskih tokov. M. Cavallera (Univ. v Milanu), G. Galli, E. Riva in I. Pederzani (vsi Univ. Sacro Cuore v Milanu), D. Carlini, I. Fossati Daviddi, D. Papotti, M. Alberici in M. Tamborini so prikazali izseljevanje iz posameznih predelov pokrajine Varese in nekaterih drugih hribovitih območij v alpskem in apeninskem pasu od 18. stol. dalje. Pri tem je prišla do izraza "lokalna identiteta" vsakega posameznega primera in podčrtana je bila neustreznost interpretacijskih pristopov, ki bi težili k posploševanju.

Na ta sklop se je dalje navezovala vrsta tematskih referatov o specifičnih gospodarskih, družbenih in organizacijskih značilnostih "poklicnih" izseljenskih tokov. P. Audenino in P. Corti (obe z Univ. v Turinu) sta se osredotočili na izseljevanje gradbinskih delavcev in na italijansko gradbeno podjetništvo v tujini, čigar uspešnost je slonela na uporabi specializirane in kvalitetne italijanske delovne sile, to pa je vzpodbujalo verižne "poklicne" migracije v vrsto evropskih, afriških in čezoceanskih dežel. M. Messina (SAL) in P. Frigerio sta poročala o zaposlovanju delavcev in gradbenih strokovnjakov iz Lombardije pri gradnji gorskih železniških objektov v italijanskih in švicarskih Alpah oziroma o izseljevanju umetniških kamnosekov s kamnarskega območja Valceresio. E. Milani (Italijansko društvo učiteljev geografije) in P. Sione (Cornell University, ZDA) sta prispevala referata o italijanskih delavcih, zaposlenih pri gradnji severnoameriških železniških prog, oziroma o tkalcih iz okolice Coma v tekstilnih obratih New Jersey.

O posebnem izseljenskem toku delavcev in specialistov za prometne zveze proti Afganistanu in Kitajski, kamor so se med svetovnimi vojnama podali gradit letališča in organizirat letalske zveze, je poročala M. Martelli (Archivio Centrale dello Stato, dalje ACS), o izseljevanju zdravniškega kadra iz Varesotta pa G. Armocida (Univ. v Bariju). V okviru tega geografsko in tematsko opredeljenega sklopa je bil predstavljen tudi primer slovenskega izseljevanja in sicer v referatu M. Kodrič in A. Kalca (Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu), posvečenemu izseljevanju iz Beneške Slovenije, s posebnim ozirom na dejavnosti, kot so brusaštvo in popotno trgovstvo, ki so zlasti v Reziji skozi večstoletno tradicijo prešli med etnične značilnosti tamkajšnje skupnosti.

Bogat je bil nadalje krog prispevkov o virih za preučevanje izseljenstva. Predstavljena je bila dokumentacija Heraldicne konzulte, ki je pomembna za raziskovanje izseljevanja italijanskega plemstva (G. Arcangeli, ACS), računalniška baza podatkov iz policijskega fonda Casellario politico centrale, ki zajema več kot 180.000 dosjejev o "političnih nasprotnikih" do leta 1943 (G. Tosatti, ACS), vprašalnice pastoralnih vizitacij (M. C. Morando, SAL), bibliografsko gradivo iz mestne knjižnice v Vareseju (R. Lucato) in viri za preučevanje italijanske politične emigracije ter z njimi povezani metodološki problemi (M. R. Ostuni, Fondazione Sella). Posebno zanimanje so vzbudili referati, ki so nakazovali možnosti obravnave raznih aspektov in psiholoških momentov izseljenske izkušnje na podlagi zasebne korespondence (A. Palombarini, Univ. v Macerati, in A. Borelli), ustnega izročila in osebnih pričevanj (L. Ceresa, G. Cerini in A. Viola) ter literarnih stvaritev izseljencev (P. Giuffanti Chini). Sploh pa so tudi pri večini ostalih referatov prišle do izraza težnje po tako rekoč globalnem pristopu do problematike na podlagi vse širšega spektra "alternativnih" virov, tako kvantitativnih kot kvalitativnih, z željo po vse globljem zaznavanju sinhronih in hkrati tudi diahronih dimenzij izseljenske izkušnje posameznika in širše skupnosti.

Na temo emigracije, vezane na politične ali druge ideale, so spregovorili S. Natale, P. Piano (Archivio di Stato di Varese), G. Peregalli, M. Belloni Zechinelli (Univ. v Milanu), Stefania Ruggeri (Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri) in Marina Rossi. Njihovi referati so obravnavali neapeljsko politično emigracijo proti Milanu za časa Carbonerije, švicarsko begunstvo arhivista M. P. Daverija, lik političnega izseljenca L. Tinellija, tematiko delavskega gibanja pri izseljencih v Čile, pisanje socialističnega časopisa Critica Sociale o izseljenskem vprašanju, italijansko politično emigracijo v luči dokumentacije Mednarodne policije v italijanskem zunanjem ministrstvu in ideološko emigracijo italijanskih

komunistov v Sovjetsko zvezo. Odnos državnih in drugih upravnih organov do raznih aspektov izseljevanja je prišel do izraza v prispevkih L. Ambrosolija (Univ. v Veroni) o boju države proti analfabetizmu in za ustrezno izobrazbo izseljencev, D. Franchettijeve (Archiv sindikata CGIL) o delovanju odborništva za izseljenstvo pri Delavski zbornici iz Vareseja in C. Aicardijeve (Archivio del Ministero degli Affari Esteri) o poročilih italijanskih konzularnih predstavništev.

Preostali referenti so se zaustavili ob vprašanju vplivov izseljenstva na lokalno tradicijo in politično življenje (R. Carminati Franchi), ob nekaterih izseljenskih likih (L. Carnelli) in o emigraciji v povezavi s problemom širjenja filozofske misli (F. Minazzi, Istituto L. Geymonat). Posebne omembe pa je vreden poseg L. Zanzija (Univ. v Paviji), ki je v razmišljanju o metodoloških pristopih k preučevanju izseljenstva poudaril preveliko "statičnost" naših predstav o izseljenskem pojavu, ki slonijo pretežno na ugotavljanju "rezultatov" izseljevanja, zanemarjajo pa dinamike izseljenskega procesa iz vidika izseljenske skupnosti posameznikov.

Skozi te dinamike se izseljenski proces pokaže v obliki dolgoročne tranzicije, ki presega sam fizični aspekt izselitve in zaobjema mnogo kompleksnejše prehajanje od začetnega namena k dokončnemu izidu (trajne ali drugačne) izseljenske izkušnje.

Simpozij je pokazal že dokajšnjo utečenost preučevanja izseljenske problematike na podlagi kvalitativnega razlikovanja tokov in vse večjo težnjo po poglobljanju v morfologijo italijanskega izseljenstva. Opredelil je nekatere nove smernice nadaljnjega dela na specifičnem področju "poklicnega izseljevanja", nenazadnje pa je potrdil tudi vse večje zanimanje za migracijske študije med mlajšimi generacijami raziskovalcev in inovativnost njihovih raziskovalnih pristopov.

**HOFFNUNG AMERIKA. EUROPÄISCHE
AUSWANDERUNG IN DIE NEUE WELT, KARIN
SCHULZ (HRSG.), NDW-VERLAG, BREMERHAVEN
1994, 293 STR.**

Aleksej Kalc

Monografija sodi v okvir številnih založniških, razstavnih in drugih kulturnih pobud, ki sta jih navdihnili dva svetovno odmevna spominska dogodka: petstoletnica odkritja Novega sveta in odprtje priseljskega memoriala na Ellis Islandu. Knjižnemu projektu je – poleg soočenja s pomembnimi fotografskimi in drugimi dokumentarnimi fondi – botroval prav obisk njenega koordinatorja, sociologinje Karin Schulz, v muzeju-spomeniku na nekdanjem "pragu" Združenih držav Amerike. Porodila se je zamisel o delu, ki bi prikazalo potek čezoceanskih selitvenih procesov od zapustitve izvirnega okolja do prihoda izseljencev na ameriška tla. Širokopotezna organizacijska prizadevanja in sodelovanje strokovnjakov ter številnih ustanov s to stran in on stran oceana so obrodili vsebinsko pestro in založniško bogato monografijo s posebnim poudarkom na izseljevanju, preko nemškega ozemlja v ZDA od prejšnjega stoletja do obdobja po drugi svetovni vojni. V njej so v sliki in besedi (tako avtorjev prispevkov kot samih protagonistov) prikazani vzročni in organizacijski aspekti, ladjarski in pristaniški interesi, potovalni, sanitarni in številni drugi vidiki kot tudi osebna in kolektivna doživljajska dimenzija izseljevanja. Poleg nazornega pogleda v zgodovino pa si monografija, ki je namenjena širokemu bralstvu, zastavlja sicer implicitno a iz konteksta jasno zaznavno nalogo povezovanja preteklosti s sedanostjo in spodbujanja k razmišljanju o problematiki selitvenih procesov v sodobni nemški in širši evropski družbi.

Delo se začne s tematskim sklopom, posvečenim Ellis Islandu. V prispevku H. Unraua je prikazana zgodovina otoka, ki se imenuje po enem izmed njegovih nekdanjih lastnikov, Samuelu Ellisu, in preko katerega so med leti 1892 in 1954 vstopile v ZDA 3/4 vseh priseljencev. Orisani so razvoj priseljske postaje in funkcionalnost njenih objektov v skladu s potrebami, ki so jih narekovali potek in spreminjajoče značilnosti priseljevanja v posameznih obdobjih, kot tudi drugi nameni, ki jim je kompleks služil v zadnjem obdobju, preden je bil leta 1954 dokončno opuščen, leta 1965 pa proglašen za nacionalni spomenik. Sledi prispevek D.R.Pardue o restavriranju priseljske postaje in njene muzejske preureditve

v okviru spominskega kompleksa Statue of Liberty-Ellis Island in pod pokroviteljstvom istoimenske fundacije. Uresničitev projekta, vrednega 160 milijonov dolarjev, je predpostavljala prodorno akcijo za njegovo financiranje (delno z javnimi sredstvi, večinoma pa s fondi od subskripcij, zasebnih prispevkov in gospodarske uporabe "nezgodovinskih" poslopij), iz konzervatorsko-restavratorskega in muzeološko-ekspozitivnega oziroma medijskega vidika pa konceptualne izbire, ki bi omogočile zvesto obnovo nekdanjega videza, poustvaritev atmosfere in prikaz zgodovinskega pomena tega prostora za milijone Amerikancev. Avtorica nas kot strokovnjak za restavracijsko seznanja s problemi in rešitvami v zvezi z arhitektonskimi značilnostmi kompleksa, ki je v posameznih fazah doživel številne funkcionalne adaptacije, ter z ureditvijo muzejskih zbirk ter druge dokumentarne opreme, ki ponazarjajo nekdanje življenje v njem. Nato pa se zaustavlja ob poteku specifičnih restavratorskih del, ki so pred samo izvedbo terjala veliko raziskav za ugotavljanje prave podobe ambientov in ustrezno reprodukcijo detajlov, kar že samo po sebi priča o izjemnem konzervatorskem dosežku.

V drugem tematskem sklopu nas monografija popelje za korak nazaj na izseljenski poti in sicer v dve izmed najpomembnejših evropskih izseljenskih pristanišč: Bremen in Hamburg. Z njima se ukvarjajo študije U. Wagnerja, D.J. Petersa in J. Sielemanna, ki kažejo, kako tesno so bile povezave med izseljevanjem, organizacijskim in tehnološkim razvojem ladjarskega prometa ter gospodarsko rastjo pristanišč. Bremen in Hamburg ter ladjarske družbe, ki so v njih operirale, dolgujejo namreč svoje izjemne gospodarske uspehe v dobri meri izseljenskemu prometu, vendar je bila njihova zgodovina zaradi geografske lege, politično-administrativnih, trgovskih in drugih okoliščin, v marsičem različna. V Bremnu, oziroma v leta 1930 prometu odprtem bremenskem novem pristanišču Bremerhavnu, so se začeli redno ukvarjati s prevažanjem izseljencev na začetku 19. stoletja. Temu je pripomogla višja raven zaščite, ki jo je bremenski senat pravno nudil čezoceanskim potnikom, kar je pritegnilo nemške izseljenske tokove, ki so dotlej držali čez francoska in nizozemska pristanišča. Drugi bistveni element bremenske konkurenčnosti je bila uporaba jadrnic s t.i. Zwischendeckom ali medpalubjem, ki je ob večji stabilnosti nudilo varnejši in suh skladiščni prostor. V njem so bremenske ladje prevažale tovore navadno le na povratni poti iz Amerike, v obratni smeri pa so ga začeli namenjati izseljencem. Visoka rentabilnost potniškega prometa (izgradnja ladje se je izplačala že po petih do šestih transportih) je imela kot posledico močan zagon in specializacijo bremenskega ladjarstva in ladjedelništva.

U. Wagner, ki na primeru Bremna nudi sicer obči prikaz povezav med pomorstvom in izseljevanjem, nas seznanja še z ostalimi dejavniki razvoja. Najprej z vlogo parnega stroja, ki je postal odločilni člen v specializaciji prevozov, saj je bil za tovorni promet predrag, pri potniškem pa je pomenil pravo revolucijo, glede na to, da je ob vse večjih tovornih kapacitetah omogočil vzdrževanje hitrih in predvsem rednih povezav. Drugi pomemben dejavnik so bili pristaniški objekti, od ustreznih postajališč, sposobnih sprejemanja vse večjih parnikov, do kompleksov za odpravljanje izseljencev, kot sta bili v Bremerhavnu znameniti Lloydhalle in Columbusbahnhof, ki jih je zgradil Norddeutscher Lloyd in o katerih piše podrobneje D.J.Peters. Tretji pomembni dejavnik pa je bila organizacija izseljenskega postopka, ki je z usklajevanjem celotne logistike (med drugim tudi z direktno povezavo med železnico in parnikom, ki je olajšala sprejemanje in vkrcavanje potnikov ter prtljage) v Bremerhavnu dosegla izjemno raven dodelanosti. S pomikanjem težišča množičnega čezoceanskega izseljevanja proti vzhodni in jugovzhodni Evropi, se je od 80-ih let dalje ob omenjeni organizacijski strukturi vse bolj ojačal še agenturni sistem na terenu (zlasti po Rusiji in Avstroogrski), ki je bil kar se tiče Bremna koncentriran v rokah tudi na Slovenskem zelo znane firme Missler.

Tudi v Hamburgu se začetki izseljenskega prometa postavljajo v prvo polovico 19. stoletja, ko so mestne oblasti po bremenskem vzoru s posegi v prid zaščitni potnikov pritegnile del nemških izseljencev. Pravi vzpon pa je to izseljensko pristanišče, ki dolguje svojo srečo predvsem izseljevanju vzhodnih, zlasti ruskih Judov, zabeležilo od 80-ih let dalje. Največje zasluge za ta razcvet je imel ladjarski koncern HAPAG in njen direktor Albert Ballin s svojo investicijsko politiko, usmerjeno tudi tu, kot v Bremnu, k doseganju vse večjih prevoznih kapacitet in organizacijske izpopolnjenosti. Prispevek J.Sielemanna pa nam kaže, kako so se morali v Hamburgu soočiti tudi s problemi, izhajajočimi iz tipologije potnikov in kako je bil razvoj izseljenskega prometa pogojen prav z njihovim uspešnim reševanjem. Šlo je za problem revnosti izseljencev, ki so potrebovali socialno pomoč in pogostokrat niso bili v stanju si plačati prevoza, za problem javnega reda med prehodom nemškega ozemlja in postankom v Hamburgu, zaradi prehitre rasti prometa glede na prilagajanje sprejemnih zmogljivosti in zaradi samih življenjskih navad izseljencev. Najbolj dramatično pa se je postavljalo higijensko-sanitarno vprašanje, ki je po izbruhu epidemije kolere v mestu, leta 1892, in posledični začasni prekinitvi izseljenskih prevozov privedlo do ustanovitve izseljenskih kontrolnih postaj na nemški vzhodni meji in vozliščih izseljenskih poti. Ta operacija, s katero si je HAPAG uspela

ponovno pridobiti zaupanje oblasti in izkazati občutljivost za sanitarno varnost nemškega prebivalstva, pa je dejansko bila tudi spretna poteza za monopolno kontrolo nad velikim delom ruskega izseljevanja.

Tematski sklop, ki nas seznanja tudi z usodo bremenskega in hamburškega izseljenskega pristanišča vse do konca izseljenskih transportov po drugi svetovni vojni, daje jasno predstavo o gospodarski teži čezoceanskih izseljenskih prevozov in o kompleksnosti interesov, ki so tičali za njimi. Opozarja pa tudi na potrebo po globalnejšem študijskem pristopanju k tej problematiki in analizi dogajanja v celotni evropski perspektivi. Po eni strani zaradi bolj poglobljenega vpogleda v organizacijske in konkurenčne mehanizme, povezane z *"izseljenskim poslom"*, po drugi pa zaradi samega razumevanja izseljenskih procesov, če pomislimo, da je sistematizacija čezoceanskih potniških prevozov ne le omogočala, ampak tudi spodbujala evropsko delovno silo k vključevanju v čezatlantsko delovno tržišče.

Na problematiko potovanja do prve svetovne vojne se nadalje navezujeta še dva prispevka, ki podrobneje sledita izseljencem tudi na poti do pristanišč. V svojem prikazu slovenskega izseljevanja čez Hamburg, Bremen in Le Havre Marjan Drnovšek uvodoma opozarja na tragičnost množičnega izseljevanja za majhne narode in na potrebo po ponovni preučitvi vzrokov slovenskega izseljevanja, ki jih ni mogoče poenostavljati s splošnimi pojmi kot so revščina, pomanjkanje in podobno, ampak je razlage treba iskati v kompleksnejših spletih objektivnih in subjektivnih mehanizmov. V osrednjem delu prispevka podaja plastičen opis Ljubljane kot izseljenskega vozlišča in delovanja agentur, skozi nekatera zelo nazorna spominska pričevanja pa nas popelje v sfero doživljanja poti v Ameriko, pri čemer prihajajo do izraza od čisto praktičnih problemov do tegob in pričakovanj izseljencev. K. Schulz obravnava množično judovsko izseljevanje iz Rusije, ki je izbruhnilo po umoru carja Aleksandra II., leta 1881, zaradi antisemitske vladne politike in splošne protijudovske psihoze. Prikazane so življenjske razmere v t.i. judovskem Rayonu v zahodni Rusiji, dogajanje v nemških kontrolnih postajah in pristaniščih, kjer so bili judovski potniki podvrženi strožjim kontrolnim predpisom, pot do Ellis Islanda, kjer so končno postali *"svobodni Judi"*, in težavne začetke novega življenja v mestih vzhodne obale, kjer so se razvili največji socialni, ekonomski in intelektualni centri yiddish govorečega sveta v ZDA. Avtorica posveča pozornost stereotipnim percepcijam, ki so v nemškem svetu spremljale ta prehod, ter odnosu nemških Judov do svojih revnih in kulturno *"drugačnih"* vzhodnih bratov, ki ga je po eni strani označeval čut solidarnosti, po drugi pa bojazen, da bi pojav

ne vrge negativne sence tudi na sicer kulturno povsem integrirane zahodne judovske skupnosti.

Zelo zanimiv je nato tudi prispevek A. Galema o ženskem izseljevanju iz severne Frizije, katerega značilnost je bila, da se je odvijalo skoraj izključno v družinskem krogu in da za izseljenke Amerika ni pomenila "nove možnosti", temveč jim je kulturno-antropološko hermetična frizijska družba dopuščala le vloge, ki so jih imele v domačem kraju. Avtorica se ustavlja ob glavnih etapah reprodukcije tradicionalnih družbenih odnosov, domačega okolja, novih sosedskih in drugih vezi znotraj frizijskih skupnostih, ki so zaradi drugačnih razmer v Ameriki doživele tudi globoke adaptacije, a so prav prek vloge ženske, kot ključnega člana reprodukcije, ohranjale povsem nespremenjene stare kalupe. Kot nasprotje vsega tega, članek predstavlja življenjsko zgodbo Cornelie de Groot, primer frizijske žene, ki je v izseljenskem koraku iskala izhod iz "socialne predestinacije" in se v Ameriki končno tudi uveljavila.

Podobe evropskega izseljevanja do prve svetovne vojne se končujejo s člankom G. Reada o Liverpoolu, ki je po upadu angleškega in irskega čezoceanskega izseljevanja postal tranzitno pristanišče tudi za druge evropske izseljence. Tudi Read ponuja vpogled v potek izseljenske poti prek citatov iz spominskih zapisov in osebnih pričevanj. Ob branju tega in ostalih prispevkov o izseljenskih pristaniščih je vsekakor pogrešati vsaj kak namig, če ne celo poseben članek, o konkurenčnih bojih za kontrolo nad izseljenskim prometom. Ti so se namreč bili v prvi vrsti prav med nemškimi pristanišči in ladjarskimi družbami na eni strani in Liverpoolskim koncernom Cunard Line na drugi, ko je ta z vzpostavitvijo redne potniške službe za izseljence na Reki leta 1904 prodril v središče nemškega monopolnega območja in odprl konkurenčno fronto v Jadranskem morju. Od tega pa je bilo med drugim odvisno tudi odprtje izseljenskega pristanišča v Trstu.

O težnjah evropskega čezoceanskega izseljevanja po prvi svetovni vojni govori H. Bickelmann, ki se ustavlja pri posledicah restriktivne priseljenske politike ZDA in hitro usihajočega tujega izseljenskega tranzita čez Nemčijo ter ob strukturnih spremembah samega nemškega čezoceanskega izseljevanja, ki je v weimarskem obdobju doživel, prav zaradi zakona o kvotah, ponoven vzpon. Če je bil za ladjarski potniški promet to čas pomembnih konceptualnih sprememb, kot sta izginotje Zwischendeka in standardizacija "turističnega" razreda, se pravi prehoda od kvantitativne k kvalitativni zasnovi prevozov, je za nemško izseljevanje pomenil predvsem proces pridruževanja sorodnikom, ki so že bili v ZDA. Spremenjena

tipologija in sestav izseljencev pa je narekovala tudi spremembe v sistemu odpravljanja in varstva oziroma skrbstva izseljencev med potjo in ob sprejemu na ameriških tleh.

Naslednje kronološko poglavje je posvečeno nacističnemu obdobju in emigraciji Judov iz Hitlerjeve Nemčije. O tem beremo v osebem pričevanju H.Marxa in študiji J.Wetzel, ki opozarjata na sovpadanje judovskega preganjanja z ekonomsko krizo in restriktivno priseljensko politiko ZDA, kar je močno omejevalo možnosti izselitve. Na to so negativno vplivali še drugi problemi: samo vprašanje individuiranja izseljenskega cilja, dolgi in zapleteni birokratski postopki, zahteve ZDA in drugih držav po finančnih garancijah priseljencev, problem organizacije in sredstev za potovanje ob ekonomskem obubožanju za posledicami nacističnega pritiska. Težave so se nadaljevale v priseljenskih deželah, predvsem v zvezi z zaposlovanjem in integracijo v družbo, in niso prizanesle niti svobodnim in drugim specializiranim poklicem. Zanimivo je, da so se mnogi begunci po končani vojni vrnili domov in predstavljali s svojo prisotnostjo in organizacijami nadvse pomembno psihološko oporo za Jude, ki so preživeli koncentracijska taborišča. Iz prispevka H. Levinski-Koevari o problematiki izseljevanja judovskih Displaced Persons v ZDA pa je razvidno, kako se je povojna judovska emigracija zaradi genocida tipološko popolnoma spremenila v primerjavi s predvojno. Judovsko izseljevanje po drugi vojni so tvorili namreč pogostokrat ljudje, ki so izgubili dom, večji del ali celo vse sorodstvo, vezi s socialnim okoljem, identiteto in ki so bili potrebni ne le socialne oskrbe, ampak tudi pomoči za premoščanje posledic svoje tragične izkušnje. V odločitvi teh emigrantov (med njimi je bilo veliko žrtev pogromov na Poljskem leta 1946) avtorica ugotavlja željo, da bi od "osvoboditve" stopili v "svobodo" in poroča o njihovem življenju v zbirnih taboriščih za Displaced Persons in o pripravah za odhod v ZDA oziroma Palestino.

V nadaljevanju monografija prinaša dva prispevka o verskih ustanovah in njihovem delovanju na področju skrbstva in varstva izseljencev. H.Brück-Winkelmann piše o evangelistični Innere Mission, ki je vse od prve polovice prejšnjega stoletja stala ob strani nemškimi izseljencem, V.Mohr pa o Rafaelovi družbi in njenem razvoju od ustanovitve do danes. Sledita izbor življenjskih zgodb izseljencev iz zbirke, nastale v okviru programa "ustne zgodovine" pri projektu Statue of Libertz-Ellis Island, in ki poleg izseljenskih vključuje tudi pričevanja bivših uslužbencev priseljenske postaje na Ellis Islandu (ured. K. Schulz), in izbor pisem iz zbirke Bochumer Auswandererbriefsammlung, z uvodno besedo W.J.Helbicha. To poglavje ponovno potrjuje nujnost uporabe ustnih, pisnih ter drugih virov osebnega

značaja pri preučevanju izseljenskega pojava (in ne samo tega), za premoščanje poenostavljenih interpretativnih modelov in prodiranje v dimenzije individualnega ter kolektivnega, ki jih "uradni" viri nujno alterirajo, filtrirajo, zabrišejo.

Po biografijah nekaterih osebnosti, ki so skupaj z milijoni drugih priseljencev stopili na ameriška tla na Ellis Islandu in se v Novem svetu uveljavili (Bob Hope, Peter Flanagan, Igor Sikorsky, Rodolfo Valentino in Kunte Rochne), izpod peresa B. Morena, se knjiga zaključuje s prispevkom K. Badeja. V njem avtor idealno povezuje celotno vsebino in ponuja ključ za njeno dojetje v sodobni perspektivi, ko se Nemčija po vseh izkušenih oblikah izseljenskega pojava v teku prejšnjega in tega stoletja danes sooča s problemi priseljske države. Ti ne izhajajo le iz prisotnosti že treh generacij Gastarbeiterjev, ki so pravno tujci, de facto pa relevanten in etnično diferenciran člen družbe, raznih beguncev, azilantov in drugih priseljencev iz vzhodne Evrope. Po padcu zidu se ta problematika vse tesneje prepleta tudi s t.i. "nemško-nemškim kulturnim šokom", se pravi z vprašanjem identitete pri priseljencih iz bivše DDR na zahodu in državljanih na samem vzhodu, ki jih je spremenjeni družbeno-politični sistem čez noč postavil, podobno kot tujce, pred vprašanje reintegracije. To razmišljanje v smislu povezovanja zgodovinske izkušnje z aktualnostjo, kot tudi sam izbor tem (poudariti je treba, da teža, ki jo ima problematika begunstva, ni pogojena le z zgodovinsko objektivnostjo) pa razodeva namen avtorjev, da bi s projektom pripomogli tudi k razvijanju treznega in konstruktivnega odnosa do omenjenih vprašanj.

Ob vsem, kar smo napisali o njeni vsebini, je treba nenazadnje omeniti še ilustrativno plat publikacije, ki si zasluži posebno pozornost in ki je sad sistematičnih raziskav po najrazličnejših fotografskih zbirkah tostran in onstran ocean ter, kar se tiče Ellis Islanda, tudi namenskih poslikav. Če naj strnemo našo oceno v en sam stavek, lahko torej rečemo, da se monografija predstavi kot lep primer strokovnega dela v divulgativne namene. Glede na to in na obseg jezikovno-kulturnega prostora, kateremu je namenjena, pa nam more biti v zadoščenje tudi dejstvo, da je v njej na primeren način zastopan tudi del naše izseljenske zgodovine.

AVTORSKI

IZVLEČKI

AUTHOR'S

ABSTRACTS

Šmitek Zmago, dr., izredni profesor, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, Slovenija

Janez Krstnik Mesar — portret tonkinškega misijonarja iz 18. stoletja

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 7-18.

O goriškem jezuitskem misionarju Janezu Krstniku Mesarju (Giovanni Battista Messari), ki je v prvi četrtini 18. stoletja deloval na Kitajskem in v Vietnamu (Kočinčina, Tonkin), obstaja več zapisov v slovenskem in italijanskem jeziku. Snov je pred petdesetimi leti doživela celo literarno obdelavo v povesti slovenskega pisatelja Joža Lavrenčiča. V tej razpravi so poleg literature uporabljeni tudi viri iz jezuitskega arhiva v Rimu, ki dopolnjujejo podobo o življenju, delu in smrti tega znamenitega mučenika. Opozorjeno je na nekatere netočnosti, ki se ponavljajo v biografski literaturi o Mesarju. Podrobneje sta obdelani vprašanji o Mesarjevem odnosu do kulture in religije in o odmevih na njegovo smrt v lokalnem in evropskem okolju.

Avtorski izvleček

Drnovšek Marjan, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija

Množično izseljevanje in Slovenci

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 19-36.

Avtor sintetično povzema rezultate lastnih raziskav o množičnem izseljevanju Slovencev v zadnjih desetletjih 19. stoletja in do izbruha prve svetovne vojne. Na kratko obdela naslednja vprašanja: opredelitev izseljenca, demografski aspekt izseljevanja, trajnost odsotnosti, smer (predvsem v Združene države), vzroke izseljevanja (poleg ekonomskega navaja tudi ostale, na primer beg pred služenjem vojaškega roka in tako dalje), odmevnost množičnega odhajanja v javnosti, pot izseljencev od doma do Ellis Islanda. Krajša verzija razprave je objavljena v zborniku 27. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana 1994.

Avtorski izvleček

UDK 929 Mesar (Messari) J.K.

Šmitek Zmago, Ph. D., Associative Professor Faculty of Arts, University of Ljubljana, Anthropology, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, Slovenia

Janez Krstnik Mesar: Portrait of the Tonkin Missionary from the 18th Century
Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 7-18.

The activities of J. K. Mesar in China and Vietnam represent a significant episode in the history of the Slovenes' contacts with foreign cultures. As a Jesuit missionary in the first half of the 18th century, Mesar was involved in the disputes over the adaptation methods and the Portuguese patronage in China. He ended his life as the victim of the struggle between European pro-zealotry and Asian traditionalism. His biography which was reconstructed mainly on the basis of archive sources vacillates between his personal life story and the legend of him as a saint.

Author's abstract

UDK 325.2(=863) "1880/1914"

Drnovšek Marjan, Ph. D., senior scientific collaborator Institut for Slovene Emigration Research, Center for Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, Slovenia

Mass Emigration and Slovenes

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 19-36.

The author makes a synthetic summary of the results of his research on the migrations of the Slovenes from the last decades of the 19th century until the outbreak of the Second World War. The following issues are briefly addressed: the definition of an emigrant, the demographic component of emigration, the duration of absence, destination (mostly the USA), reasons for emigration (in addition to economic the author mentions other reasons such as evasion of military service etc.), the public response to mass emigration, the journey of migrants from their home to Ellis Island.

Author's abstract

Friš Darko, mag., asistent, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Oddelek za zgodovino, 62000 Maribor, Koroška c. 160, Slovenija

Jugoslovanska katoliška jednota (1898-1920)

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 37-62.

Jugoslovanska katoliška jednota je nastala leta 1898 v Elyju, Minnesota. Ustanovili so jo člani dveh bivših krajevnih društev najstarejše slovenske bratske podporne organizacije Kranjske slovenske katoliške jednote. Avtorja je zanimala predvsem organiziranost Jednote in njen razvoj na glavnih zborovanjih.

Avtorski izvleček

Novak C. Bogdan, dr., The University of Toledo, Ohio, ZDA

Adamič in Jugoslavija med drugo svetovno vojno: slovenski katoliški odgovor

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 63-84.

Članek je avtorjev referat na mednarodnem simpoziju o Adamiču na Minnesotski univerzi maja 1981, in doslej še ni bil objavljen. Na podlagi arhivskega gradiva prikazuje tudi "temne" strani njegovega delovanja med drugo svetovno vojno.

Avtorski izvleček

Friš Darko, M.A., teaching assistant, Institute of Education, University of Maribor, Dept. of History, 62000 Maribor, Koroška c. 160, Slovenia

Jugoslovanska katoliška jednota (1898-1920)

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 37-62.

Jugoslovanska Katoliška Jednota was founded in 1898 in Ely, Minnesota. The founders were members of two former local associations of the oldest Slovene aid organisation - Kranjska Slovenska Katoliška Jednota (The Slovene Catholic Unit of Carniola). The author concentrates on the internal structure of the organisation and its development as reflected through the general assemblies.

Author's abstract

Novak C. Bogdan, Ph. D., The University of Toledo, Ohio, USA

Adamic and Yugoslavia During World War II: The Slovene Catholic Response

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 63-84.

The article is the author's paper given at the international symposium on Louis Adamic at the Minnesota University in May 1981 and hasn't been published yet. On the basis of archive materials he presented also "the dark" sides of Adamic's activities during the Second World War.

Author's abstract

Mislej Irene, dr., raziskovalka, Svetovni slovenski kongres, 61000 Ljubljana, Cankarjeva 1, Slovenija

Primorski odbor

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 85-113.

Članek prikazuje delovanje Primorskega odbora, ki so ga slovenski izseljenci iz okupiranih primorskih teritorijev s strani Italije, ustanovili v Buenos Airesu, leta 1941. Odbor je združeval vidne predstavnike slovenske skupnosti različnih nazorov, ki so si bili enotni v pričakovanju, da bodo po končni zmagi nad italijanskim fašizmom uveljavili svoje narodne interese in se ponovno združili z matično Slovenijo.

Avtorski izvleček

Lukšič-Hacin Marina, mag., raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, Slovenija

Dr. Božo Škerlj in slovenski izseljenci v Ameriki

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 151-121.

Prispevek opisuje stike dr. Božo Škerlja s slovenskimi izseljenci v Clevelandu, njihovo medsebojno knjižno izmenjavo in njegov obisk Clevelandске skupnosti med študijskim potovanjem po ZDA. Izkušnje, spoznanja, ki jih je pridobil, in ideje, ki so se mu porodile, je podal v knjigi *Neznana Amerika* in pozneje v članku *Nekaj akulturacijskih pojavov pri ameriških Slovencih*. Prav slednje delo je izrazito socialno antropološko. V njem je B.Škerlj obravnaval akulturacijo in v zaključku podal nekaj izhodišč za raziskovanje akulturacijskih procesov med slovenskimi izseljenci.

Avtorski izvleček

Mislej Irene, Ph.D., Researcher, Svetovni slovenski kongres, 61000 Ljubljana, Cankarjeva 1, Slovenija

Primorski odbor

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 85-113.

The article is an outline of the activity of "Primorski odbor", which Slovene emigrants from occupied coast territories from Italian part founded in Buenos Aires in 1941. The members of the "Odbor" were well-known representatives of Slovene community of various ideological views. Many were unique in their expectations that they will be successful – after final victory over Italian fascism – in implementing their natural interests, and in reintegration with their native land.

Author's abstract

Lukšič-Hacin Marina, M. A., Research Associate, Institute for Slovene Emigration Research, Center for Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, Slovenia

Dr. Božo Škerlj and Slovene Emigrants in America

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 151-121.

The article describes the contacts of Dr Božo Škerlj with the Slovene emigrants from Cleveland, their exchange of books, and his visit to the Slovene emigrants in Cleveland during his study tour of the United States. He later described the experiences gathered on this tour, realisations and ideas which he gathered on this tour, in the book entitled *Unknown America* and the article *Some Aculturalisation Phenomena among the American Slovenes*. The article is based on social anthropology and deals with aculturalisation. In conclusion professor Škerlj gives several starting points for the research of aculturalisation processes among the Slovene emigrants.

Author's abstract

Žitnik Janja, dr., višja znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija.

Lev Detela: upornik med literati

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 123-135.

Na osnovi 26 doslej objavljenih knjig slovenskoavstrijskega pisatelja Leva Detele, njegovih literarnozgodovinskih in literarnokritičnih esejev ter ocen njegovih del v domovini, zamejstvu, emigraciji in nemško govorečih deželah podaja avtorica - po uvodnih življenjepisnih podatkih - pregled pisateljevega sodelovanja pri revijah in časopisih (vključno z njegovo uredniško dejavnostjo), svoje misli o njegovem leposlovnem delu ter nekaj osnovnih podatkov o pisateljevih konfliktih s slovenskimi literarnimi krogi v domovini, zamejstvu in emigraciji.

Avtorski izvleček

Skrbiš Zlatko, postdiplomski raziskovalec, Centre for Multicultural Studies, The Flinders University, G.P.O. Box 2100, Adelaide, SA 5001, Australia

Etnične skupnosti v tujih okoljih

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 137-149.

Pojem etnične "skupnosti" se po avtorjevem mnenju pogosto in nekritično pojavlja v literaturi, ki se ukvarja s problematiko etničnih skupin. Osnova za takšno argumentiranje je sociološko (dasiravno nikakor enoznačno) konceptualiziranje tega termina. Po svoji naravi pojem etnične "skupnosti" ignorira heterogenost in konfliktualnost ter ustvarja videz homogenosti in nediferenciranosti tam kjer jih ni. Prispevek je zasnovan na študiji posameznikov druge generacije neangleško govorečih migrantov v Avstraliji.

Avtorski izvleček

Žitnik Janja, Dr, senior scientific collaborator, The Institute for Slovene Emigration, The Research and Scientific Centre of the Slovene Academy of Arts and Sciences, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenia

Lev Detela: A Rebel among Men of Letters

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 123-135.

On the basis of the 26 books by Lev Detela, the Slovene writer living in Austria, his essays on literary history and literary criticism, and the Slovene as well as foreign reviews of his works, the author presents—after introducing basic biographical data—a survey of the writer's co-operation with various journals and newspapers (including his editorial activity), her opinion of Detela's fiction and basic information about Detela's conflict with the Slovene literary circles at home and abroad.

Author's abstract

Skrbiš Zlatko, Postgraduate Researcher, Centre for Multicultural Studies, The Flinders University, G.P.O. Box 2100, Adelaide, SA 5001, Australia

On Ethnic 'Communities' in Non-Native Environments

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 137-149.

According to the author, the concept of ethnic community is often used uncritically in the literature concerned with ethnic groups in non-native environments. The basis for this type of argumentation is sociological (yet not equivocal) conceptualization of "community". The concept of ethnic "community" as used in everyday language as well as in theory and politics ignores heterogeneity and conflict in these "communities" and constructs the image of homogeneity and non-differentiation where they do not exist. A paper is based on a study of second generation non-English speaking migrants in Australia.

Author's abstract

Kalc Aleksej, raziskovalec, Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, 34138 Trst, Ul. Petronio 4, Italija

Smernice preučevanja izseljenstva v slovenskem zamejstvu v Italiji in slovensko izseljevanje z zamejskega prostora v delih italijanskih avtorjev

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 5, 1994, str. 151-175.

Avtor predstavlja pristope in smernice obravnavanja migracijske problematike na etnično mešanem italijansko-slovenskem območju v severovzhodni Italiji. Podčrtuje dolgoletno osredotočenje študijskih prizadevanj slovenskih avtorjev pretežno le na "aktualne" izseljenske teme in gledanje na slovensko izseljenstvo iz tega prostora večinoma iz vidika njegovih negativnih demografskih in drugih vplivov na razvoj manjšinske skupnosti. Nadalje opozarja na spremembe v pristopanju zadnjih let in vse večjega ovrednotenja problematike izseljenskih stvarnosti v priseljskih državah. V zvezi s tem opozarja na odražanje manjšinske izkušnje v življenju posameznika in skupnosti v priseljskih okoljih. V drugem delu se avtor zaustavlja pri delih in pristopih italijanskih preučevalcev, ugotavljajoč, da so se osredotočali večinoma le na selitveni pojav v Beneški Sloveniji.

Avtorski izvleček

Kalc Aleksej, researcher, The Dept. of History at the National and Study Library in Trieste, 34138 Trieste, Via Petronio 4, Italy.

The Guidelines for the study of emigration of the Slovenes living in Italy and emigration of the Slovenes from these regions in the works of Italian authors

Dve domovini/Two Homelands, Migration Studies, 5, 1994, pp. 151-175.

The author presents methods and guidelines for treating the migration issues in the ethnically mixed area of the Slovene and Italian population in northwest Italy. He points out the exclusive concentration of Slovene authors on currently "acute" emigration issues and an approach to the emigration of the Slovenes from these regions mainly from the perspective of negative demographic consequences and other such influences on minority groups. Furthermore, the author points to a recent change in the approach and to an increasing interest in the life of emigrants in the destination countries. In this regard the author draws attention to the influence of emigrants' experiences originating in their status of national minority on their life in a new environment. In the second part of the study the author discusses the works and approaches of Italian authors, concluding that their attention was mainly limited to the migration processes in Beneška Slovenija.

Author's abstract

št. 5

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

Č 416390
1994

117